Yeni Ümit

FİYATI: 5.00 TL
Dinî İlimler ve Kültür Dergisi YIL: 21 SAYI: 85 TEMMUZ - AĞUSTOS - EYLÜL 2009
www.yeniumit.com.tr
106702 - 2009/3

Üç ayların kendilerine mahsus bir tadı bir şivesi vardır ki, onları yılın diğer aylarından ayırır.. her ayın güzellik ve nefâsetinin zâhirî duygularımızla hissedilip yaşanmasına mukabil, bu müstesna zaman dilimi kalble ve bâtınî duygularla yaşanır. Bu aylarda gönül dünyalarına yönelen insanlar, iman ve izanlarından fışkıran ışıklarla eşyanın perde arkasını süze süze, duygularıyla, içinde ebedî bir ömür sürecekleri firdevslere uyanmış ve ulaşmış gibi olurlar.

YENİ ÜMİT

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2009 / 85

ÜÇ Aylar

Üç ayların kendilerine mahsus bir tadı, bir şivesi vardır ki, onları yılın diğer aylarından ayırır.. her ayın güzellik ve nefasetinin zâhirî duygularımızla hissedilip yaşanmasına mukabil, bu müstesna zaman dilimi kalble ve bâtınî duygularla yaşanır. Bu aylarda gönül dünyalarına yönelen insanlar, iman ve iz'anlarından fışkıran ışıklarla eşyanın perde arkasını süze süze, duygularıyla, içinde ebedî bir ömür sürecekleri firdevslere uyanmış ve ulaşmış gibi olurlar. Onlar için bu aylardaki günler, geceler, hatta saatler ve dakikalar âdeta bir başka büyüyle gelir-geçer; gelip geçerken de derecesine göre herkese mutlaka bir şeyler fısıldar.

Bu aylarda zaman hep uhrevî renklerle tüllenir.. insanlar tıpkı öbür âlemin sakinleriymişçesine mûnisleşir ve sırlı bir derinliğe ulaşırlar. Herkes kendi iç derinliklerinden olduğu gibi, varlığın sinesinden de ukbâ buudlu bir şiiri dinler ve yığın yığın hülya ve hatıraların, beklenti ve rüyaların gurup ve tulû'larında dolaşır. Yer yer hüzünlü, zaman zaman da neş'eli tedâîleriyle üç aylar, bize hem yitirilmiş bir Cennetin hasretini hatırlatırlar hem de buğu buğu onu yeniden bulabileceğimiz ümidiyle bütün benliğimizi sararlar. Evet, hayatımızın her dakikasını ayrı bir saadet ve neş'eye, ayrı bir gerilim ve hamleye çeviren bu günlerdeki hatıra ve tedâîler, duygularımızı sessiz bir şiire, hayatımızı da sihirli bir güzelliğe çevirirler.

Biraz da üç aylardaki nurların gönüllere sinmesiyle sokaklardaki ışıklar, minarelerdeki mahyalar, her taraftaki ruhanî canlılık ve mâbedlere koşan insanların simalarındaki letâfetle dünyadakinden daha çok Cennetteki zamanları hatırlatan bu nûrefşân zaman dilimi, kadrini, kıymetini bilenlere ayrı ayrı lezzetler ve zevk-i ruhanîler sunar. Evet o, imanı, İslâm'ı, mâbedi ve ibadeti duyup anlayanları; mârifet, muhabbet ve ledünnî hazlara açık olanları, değişik dalga boyundaki ışıklarının renkleri, latîf latîf esen havasının incelikleri, uğradığı herkesi büyüleyip geçen zamanın seslerinden toplanmış ve ruhları sarıp okşayan o sonsuz zevk meltemleriyle kucaklar.

Hemen her sene zamanın bu altın dilimini idrak edince, âdeta, ötelerin ayn-ı hayat olan o sevimli, neş'eli mavimtırak günlerine bir kere daha kavuşur gibi oluruz. Evet, bir kere daha gönül gözlerimizde her yan baharla tüllenir.. her tarafta yeniden hayat köpürür.. dağ-bayır yeşerir ve renklerle kahkaha atar.. çiçekler raksa durur, bülbüller naralar yağdırır.. ve duygular gülden, lâleden alevlerini alıyor gibi olur. Öyle ki her yanda esen bu umumî hava gönüllerimizi bir mutluluk vaadiyle kaplar ve bize ne bilinmedik, ne sezilmedik şeyler fısıldar. Hatta hayatları bedbinliğe, karamsarlığa kilitlenmiş insanlar bile bu semavî şehrâyinden nasiplerini alırlar. Hele günler, o ibadetle derinleşen saatlerini, hayatın gerçek mânâsını terennüm etmek için gönüller üstünde bir mızrap gibi hareket ettirdiğinde, kuş cıvıltıları safvetinde ve bir çocuk neş'esi tadındaki ezan dakikalarının, Cennet güzellikleri kadar tesirli ve bu güzelliklere meftun bir kalb gibi olgun ve dolgun ibadet saatlerinin, Hakk'ı muhatap alma ve Hakk'a muhatap olma mânâsıyla tüten zeberced duyguların zikr u fikirle sinelerimizi coşturan şiiri başlar.. başlar da, varlığın çehresindeki perdeler sıyrılır ve Hakk'a yakın olmanın o kendine mahsus huzur ve itminan dolu lezzetli, sımsıcak mavi dakikaları bizim olur. Günde beş, haftada lâakal otuz beş defa, âdeta bir nurdan helezon çevresinde dolaşır, gönüllerimizde miraç fırsatlarına erer ve hep insan-ı kâmil olmanın rüyalarıyla yaşarız.

Üç ayların başlangıcı, kamer birkaç gün önce zuhur etse de, rağbetlere açık inayetle tüllenen bir perşembe akşamı "merhaba" der ve bir mızrap gibi gönüllerimize iner. Ulu günlere ve daha bir ulu güne akort olmaya teşne duygularımızı ilk defa uyarıp coşturan "Regâib" bir ses ve enstrüman denemesi gibidir. Yirmi küsur gün sonra gelecek olan "Miraç" tam hazırlanmış ve gerilime geçmiş ruhlar için âdeta, semavî düşüncelerle, gök kapılarının gıcırtılarıyla ve uhrevîlik esintileriyle gelir. "Beraât" bu tembihlerle uyanmış ve tetikte bekleyen sinelere kurtuluş muştularıyla seslenir. "Kadir Gecesi" ise, bu kadirşinas insanları, tasavvurlar üstü ve ancak bin aylık bir cehd ile elde edilebilecek feyiz ve bereketle kucaklar, onları afv u mağfiret meltemleriyle sarar.

Üç ayların bu olabildiğince tatlı ve imrendiren sıcaklığı, imanlı gönüller için gece-gündüz demeden devam eder. Her gün, bütün parlaklık ve canlılığıyla bereketlerini başımıza boşalttıktan sonra gidip ufka kapanınca, arkadan yepyeni, âsûde ve buğu buğu güzellikleriyle bir başka sabah tulû' eder.. gönüllerimizi dolduran, iç âlemlerimizde gizli gizli bir şeyler örgüleyen, hüşyar gönüller için oldukça hülyalı bir sabah..

Receb ayının girmesiyle Rahmeti Sonsuz'a karşı dua, niyaz, hamd ü senâ ve tam bir teyakkuzla hazırlığa geçen ruhlar, ayın sonuna doğru ötelere uyanmış gibi tam bir temâşâ zevkine ererler.. ererler de hemen herkesin dili, edâsı, üslûbu değişir ve çehrelerini bir heybet, bir haşyet ve bir ümit sevinci bürür. Herkes daha ziyade kalb diliyle

konuşmaya başlar.. beşerî sertlikler daha bir yumuşar.. ve bunlar arasında bir hayli insan, miraç yapacakmışçasına bütün dünyevî ağırlıklarını atar da âdeta ruh hiffetine ulaşır. Derken Hakk'a yönelmiş bu insanların gönüllerinden taşan nuraniyet ve simalarındaki rengârenk incelik en katı kalbleri dahi yumuşatacak ve rikkate getirecek ölçülere ulaşır.

Receb ayının girmesiyle, her zaman ayrı bir derinlikle tüllenen geceler, daha bir büyülü hâl alır ve herkese ne dâhiyâne düşünceler ilham ederler. Hele, ondaki bu gecelerin ötelere açık menfezleri sayılan kutlu zaman parçaları, her zaman bize, gönüllerimize benzeyen emeller ve Cennet duygularıyla coşan hülyalar aşılarlar.. aşılarlar da, sonsuzluk arzularımızı kucaklar ve ruhlarımıza yeni yeni rüyaların kapılarını aralarlar. Hemen her gece benliğimizde uyukluyor gibi sessiz sessiz duran hislerimizi uyarır ve bize dünyadakinden daha derin saadet düşünceleri ilham eder.

Kitaplarda "Şehrullâhi'l-Muazzam" diye geçen Şaban ayını, bütün varlığa ve benliğimize sinmiş bir lezzet gibi duyar ve gönüllerimizin ümide, beklentiye, uhrevî güzelliklere kaydığını hisseder gibi oluruz. O, gecesiyle-gündüzüyle, insana Ramazan besteli büyülü bir mûsıkî gibi tesir eder.. kendisine sığınanları semavî kollarıyla sarar.. bir anne şefkatiyle kucaklar ve onları rahmetin enginliklerinde dolaştırır. Onu kendi ruhuyla idrak edenler için, sanki zaman delinmiş de, duygularımıza zaman üstü âlemlerden bir şeyler akıyormuş gibi olur. Öyle ki, herkes onun aydınlık dakikalarında ve onu duymanın enginliklerinde bir adım daha atsa, kendini, bir sihirli merdivene binip ötelere yürüyecekmiş gibi sanır. Hemen her gün, her gece, her saat ve her dakika fıtratlarımızdaki gizli sonsuzluk arzusu ve ebediyet düşüncesiyle kim bilir kaç defa ötelere ihtiyacımızı hisseder ve bu Allah ayının araladığı menfezlerle emellerimizi temâşâya koşarız.

Derken sımsıcak, olabildiğince yumuşak ve hummalı dakikalarıyla Ramazan ufukta belirir.. vicdanlar teyakkuza geçer, bütün gönüller uyanır, bütün duygular coşar.. ve insanlar oluk oluk mâbede akar; oradan da Rabbine yürür. Ramazan'ın gelmesiyle ruhun rabıtaları daha bir güçlenir.. uhrevî arzu ve emeller daha bir köpürür; köpürür ve duygular üzerine bir mızrap gibi inip kalkan bir Ramazan mülâhazası, inanmış sineleri aşkla, şevkle coşturur; onların ruhlarında âdeta yangınlar meydana getirir. Denebilir ki, Ramazan senenin en nurlu, en içli, en tesirli, en lezzetli günleri ve ledünnî hayatımızın da en önemli bir iç dinamizmi olarak bütün benliğimize siner ve bize en uhrevî hazlar yaşatır. Çarşı-pazar ve sokakların görüntüsü ötelere ait duygularla köpürür. Minarelerin solukları gönüllerde Kur'ân hüznüyle yankılanır.. mâbedler ışıktan fistanlara bürünür ve imanlı gönüllerin avazlarıyla inler. Evden mâbede, mâbedden mektebe her yerde Hakk'a yönelişin sevinç ve itminânı yaşanır.. ibadetle şahlanan sineler, bütün güzelliklerini ortaya döker.. en mahrem çizgileriyle iç dünyalarından kopup gelen aşklarını, şevklerini haykırırlar. Bu insanlar, güya "vuslata hazırlanın" emrini almış gibi her geceyi bir "şeb-i arûs" arefesi sayar ve her günü de engin bir vuslat duygusuyla geçirirler.

Evet, Ramazan'daki her seste bir başlangıç vaadi, her solukta bir kurtuluş ümidi nümâyândır. İftarlar, bize bir kısım sırlar fısıldar ve ufkumuzda büyük buluşmanın çağrışımlarıyla tüllenirler.. teravihler ümit dünyamıza neler neler vaad ederler.. geceler, âdeta nazlı bir gelin edâsıyla bize harem kapılarını aralar ve vâridâtın her türden dalga boyuyla ışık olur gönüllerimize akarlar.. imsaklar tıpkı vapur düdüğü, uçak sesi ve füze tarrakalarıyla tınlar ve Dost'a vuslat yolunda bir gece yolculuğunu salıklarlar... Nihayet upuzun bir gün, o tatlı buluşmanın telaşlı ama dikkatli, heyecanlı fakat ümitle dolu saatleriyle gelir her yanımızı sarar.

Ramazan'da hayat o kadar derin ve anlamlıdır ki, konuşulan her söz, duyulan her ses insana, onun gönlünden fışkıran bir besteymiş gibi gelir; gelir de en tatlı nağmeler hâlinde duygularımız süzülmeye başlar. Her zaman ruhun bir tomurcuk gibi açılmasına ve benliğin derinliklerinde uyuyan duyguların uyanmasına vesile olan ve bizi en büyüleyici, en enfes hülyalar âleminde dolaştıran Ramazan, hepimizi ta iliklerimize kadar bir aşk u şevk ve bir vuslat ihtiyacıyla yoğurur, gönüllerimize gerçek hayatın neşvesini duyurur.

Ramazan'da tam azığını alabilen herkes, burada elde ettiklerinin ötesinde, yürüdüğümüz bu nurlu fakat biraz buğulu yolun sonunda, hep özleyip durduğu bir ebedî saadetin var olduğunu anlar ve bütün benliğiyle O'na yönelir. Evet, her iftar ve her imsakta insan, kendine yepyeni bir vuslat kapısının aralandığını seziyor gibi olur ve iki adım ötede daha çaplı ve daha büyüleyici bir buluşma ihtiyaç ve ümidini duyar; duyar da bir tarafta gurbet ve yalnızlık, diğer tarafta da beklenti ve hülyalar onları daha engin bir büyü ile sarar ve hakikî aşkın derinliklerine çeker. Öyle ki, onların sinelerinin enginliklerinde olduğu gibi, mekânın sonsuzluğunda da her şeyin aşk etrafında cereyan ettiğini duyar ve kendilerinden geçerler. Kadın-erkek, genç-ihtiyar, zengin-fakir herkes, kendi idrak seviyesine göre, Ramazan'da önemli bir hazırlık dönemi yaşar; sonra da hiç bitmeyecek bir yol mülâhazasıyla hep Allah'a yürüyor gibi olurlar...

*Bu yazı, Sızıntı dergisinin Şubat 1994 tarihli 181. sayısından alınmıştır.

Prof. Dr. Suat YILDIRIM *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2009 / 85

Kur'ân'ın en birinci hedefi, bu kâinat meşherindeki kelime, satır, paragraf ve kitaplarla, Meşher Sahibini tanıttırmak, iman ve ibadet yolunu açmak; ferdî ve içtimaî hayatı düzenlemek; dünya saadetinin, ahirette dahi devam ve temadisini temin ederek insanı mutlak saadete ulaştırmaktır.

KUR'ÂN SEMPOZYUMUNUN ARDINDAN

Kur'ân'ın Mucizevi Korunması" sempozyumu 9-10 Mayıs 2009'da İstanbul'da gerçekleşti. Toplantıyı ülkemizin çeşitli İlahiyat Fakültelerinden çok sayıda öğretim elemanı, din kültürü dersi öğretmeni, Diyanet İşleri Başkanlığı mensubu çoğunlukta olmak üzere değişik kesimlerden erkek ve hanım dinleyici izledi. Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu, YÖK üyesi ve İSAM Başkanı Prof. Dr. M. Âkif Aydın, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı Prof. Dr. Hamza Aktan, Sudan, Irak, Mısır, Malezya, Kenya, Kongo, Tanzanya, Etiyopya gibi ülkelerden dinleyiciler de sempozyuma katıldılar. Yeni Ümit Dergisi ile Akademik Araştırmalar Vakfı bu toplantıyı tertip etmekle önemli bir hizmete vesile oldular.

Sempozyumlar, ekseriya muayyen bir bilim dalının belirli bir konusunu ele alır, uzmanlar orada yeni tespitlerini ortaya koyar, görüşür ve tartışır, böylece bilimin gelişmesine katkıda bulunurlar. Fakat halkın genelini ilgilendiren bilimsel konular da vardır. Şayet bu kabîl konularda bazı iddialar ortaya atılmış, bilişim araçları ile bunlar yayılmış ise, bu konularda ihtisas sahibi ilim adamlarının, konuya ilgi duyan geniş kitleyi bilgilendirmesi faydalı, hatta bazen gerekli olur. Uzmanlar iddiaları bilimsel yönden inceler, delillere dayanarak konuları aydınlatır, yanlışları düzeltirler. İlmî çalışmalarının sonuçlarını, vulgarize ederek geniş

kitleye aktarırlar. Sosyal, özellikle dinî konularda bu ihtiyaç duyulabilir. Böylesi toplantıların, geniş bir salonda kamuya açık olması da iyi olur. Konuların spesifik, hatta yeni olması da şart değildir. Bu sempozyum, bu son grup toplantılar kabîlinden oldu.

Kur'ân'dan önceki İlahi mesajların tesbit ve nakil yöntemleri, Kur'ân-ı Kerim metninin muhafazasında uygulanan metod, hicretten önce Kur'ân metninin yazdırılması, Kur'ân'ın Hz. Ebu Bekir (r.a) döneminde Mushaf haline getirilmesi, vahyedilen metinleri unutulmaz kılan hâdiseler, Kur'ân'ın ezber yoluyla intikali, farklı Kur'ân kıraatleri, oryantalistlerin metnin intikali konusundaki tutarsız iddialarının yanlışlığı gibi ana konular ele alındı. İşlenen konuların hemen hepsinde aykırı iddialar ileri sürülmüş olup onlar hakkında toplumu aydınlatma hedefi güdüldüğü anlaşılıyor. Dolayısıyla konular arasında organik denebilecek bir bütünlük bulunuyordu. Bunlar hakkında yerli yerine oturmuş bilgiler vardır. Fakat zaman içinde medyada ve internet sitelerinde münferit iddialar halkımızı bilgi kirliliğine maruz bıraktığından, din esaslarında şüpheye düşen insanların olduğu da yaşadığımız bir vâkıadır.

Toplantıda açığa çıkarılan konulardan birini, nümune olmak üzere biraz ayrıntılı arz etmekte fayda görüyorum. O da, Hz. Peygamber (aleyhisselâm)ın, Kur'ân metnini değişmeksizin tesbit ettirme konusunda uyguladığı metoddur. Bu husus, Müslümanların çoğu tarafından yeterince bilinmediğinden, yanlış iddialar geçici de olsa ortalığı işgal edebilmekte ve onun için de kamuoyunu aydınlatmak gerekmektedir.

Hz. Peygamber vahyi ezberliyor ve yazı bilen bir sahabiye yazdırıyordu. Kur'ân'ın neresine yerleştirileceğini belirtiyordu. Kâtibin yazdığını okutarak kontrol ettikten sonra o metni evinde muhafaza ediyordu. Erkek ve kadın meclislerinde ayrı ayrı tebliğ ediyor, onların ezberlemelerini teşvik ediyordu. Yazı bilenler şahsî Mushaflar istinsah ediyorlardı. Kur'ân namazlarda okunuyordu. Her Ramazan ayında, o zamana kadar gelmiş olan kısmın tamamını Mescidde okuyor, Cebrail de bu mukabelede hazır bulunarak, gerektiğinde hatırlatmak üzere görev başında bulunuyordu. Bu sunuma "arza" denmiş olup, İslâm dünyasında devam eden "mukabele" oradan gelmektedir. Hz. Peygamber aleyhisselâm dünyadan ayrılacağı sene: "Cebrail'e her sene Kur'ân'ı bir kere arz ederdim. Bu yıl iki kere arz etmemi istedi. Bundan, vefatımın yaklaştığını anladım." buyurmuştu. Hz. Peygamber devrinde tam hafız sahabilerin sayısı hakkında 4 ila 30 arasında değişen rakamlar bildirilmektedir. Bu farklılığın sebebi, söyleyen sahabinin şahsî tespiti ve ortalama otuz yıl kadar bir zaman akışı içinde hafızlığını tamamlayanların sayısındaki artış olmalıdır. Bunlar arasında Ümmü Varaka adlı bir hanım sahabi de meşhurdur. Sahabeden Hz. Ali, Abdullah İbn Mes'ud, Übeyy ibn Ka'b, Mikdad, Ebu Musa el-Eş'ari'nin hususî Mushafları bulunuyordu. Muhaddis el-Hakim, Kur'ân metninin ilk derlemesinin Hz. Peygamber döneminde olduğunu söyleyip, Buhari ile Müslim'in şartlarına göre sahihlik vasfı taşıyan şu hadisi Zeyd İbn Sabit'ten nakleder. Hz. Ebu Bekir devrindeki resmi derlemenin ve Hz. Osman dönemindeki çoğaltma kurulunun başkanı olan

Zeyd şöyle demiştir: "Biz Hz. Resulullah'ın nezaretinde Kur'ân'ı muhtelif parçalardan derlerdik." Öyle anlaşılıyor ki Hz. Peygamber, vahyi tamamlanan sûreleri bildiriyor, kâtipler de o metinleri bir araya getirerek sûreye son şeklini Hz. Peygamber'in huzurunda veriyorlardı. O hayatta iken vahiy devam ettiğinden, iki kapak arasında Mushaf haline getirmesi mümkün olmamıştı. Hz. Ebu Bekir'in hilafetinin başlangıcında Mescid'de derleme sırasında Hz. Peygamber'in evindeki metinler, öncelikle getirilmişti.

Kur'ân-ı Kerim yazılmış ve bazı sahabiler tarafından ezberlenmiş olmakla beraber, bütün ashabın onayını alması için, aleniyet ve şeffaflık içinde, herkesin yanındaki metinlerin değerlendirileceği resmî bir tarzda derlenmesi gerekiyordu. Böylece tereddüt halinde başvurulacak, bütün Müslümanların onayını almış resmî bir belge belirlenmiş olacaktı. Onun için ilan yapıldı, işin başına getirilmesinde ittifak olan Zeyd İbn Sabit, Müslümanların dini ve sosyal hayatlarının merkezi olan Mescidde tezgâhını kurdu. Hz. Peygamber'in hayatında yazılıp onayını almış en az iki belge olmadan hiçbir ayeti yazmadı. Çalışması bir sene kadar sürdü. 6236 ayetten sadece Tövbe sûresinin son iki ayetini Huzeyme'deki tek belgeye istinaden yazdı. Bu da, bir hâdise dolayısıyla Hz. Peygamber'in "Huzeyme'nin şahitliği iki şahit yerine geçer." demesindeki mucizevî bildirmesinin bir tasdiki oldu.

Bazı oryantalistlerin, hicretten önce vahyin yazı ile tesbit ettirilmediğini iddia etmeleri, bazı insanlar nezdinde şüpheye sebep olmuştur. Oysa ilk döneme ait vahiylerden Furkan suresinin 5. ayeti, yazıldığının açık belgelerinden biridir. Bu ayet, müşriklerin, Hz. Peygamber'i, "başkasına yazdırtmakla" itham ettiklerini bildirir. Abese suresi 13-16 ayetleri de başlangıçtan beri yazıldığını ispatlar. Hicretten 8 yıl önce Hz. Ömer 'in Taha ve Tekvir surelerini yazılı olarak okumasından sonra Müslüman olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Akabe biatında Hz. Peygamber, Medineli sahabi Rafi İbn Malik'e, o zamana kadar gelen Kur'ân metnini vererek Medine'ye götürmesini sağlamıştı.

İşte bu son derece titiz ve bilimsel metod sayesindedir ki on beş asır öncesine ait Kur'ân metni, bir kelimesi değişmeksizin korunmuştur. Efendimiz, Allah'ın kâinata koyduğu kanuna uygun davranarak, O'nun "Kur'ân'ı Biz koruyacağız." garantisinin vasıtası olmakla da bize örnek teşkil etmiştir. Dünyanın her tarafındaki milyardan fazla Mushafın aynı olması, herkesin gözlemlediği bir mucizedir. Çağdaş ünlülerin eser ve yazılarında- sayısız kayıt imkânlarına rağmen- görülen nüsha farklılıkları göz önüne alınırsa bu hükmümüzde mübalağa olmadığı anlaşılır.

Toplantıda konuları sunanların tamamı, ülkemiz İlahiyat Fakültelerinin hocalarıdır. Yalnız Prof. Dr. M. Said Ramazan el-Bûtî ile Dr. Abdurrahman Omer müstesnadır. Hocalarımız meselelerin gerçek durumlarını anlatarak toplumu aydınlattılar. Ama aynı zamanda, bazı kişilerin medyada ve bazı internet sitelerinde İlahiyat hocalarına yönelttiği töhmetin yersizliğini de ispatladılar. Güya "Kur'ân'daki yanlışları düzeltecek İlahiyat profesörleri" varmış! Böylece toplantı, değerli hocalarımızı bu ithamdan aklama işlevi de gördü.

Toplantıyı izleyenlerin dikkat etmesi gereken hususlardan biri şudur: Tebliğ sunan hocalarımız, verilen 20 dakika içinde, çalışmalarının eşantiyon kabîlinden pek azını sunabildiler. Acele sebebiyle eksik veya yanlış anlaşılabilen yerler de olabilir. Bu sebeple, Organizasyon, tebliğ metinlerini kitap halinde yayınlayacağını bildirdi. İzleyicilerin, boşlukları telafi için çıkacak kitabı okumaları önem arz etmektedir.

Tebliğ verenlerin hepsi genç idi. Anlaşılan, Organizasyonun, genç ilim adamlarının önünü açma gibi bir niyeti vardı. Tahminim doğruysa, bunu da önemsiyorum. Zira böylesi toplantılarda ekseriya daha ünlü, kıdemli hocalara öncelik verilir. Oysa ileride boşluk hissedilmemesi için bir planlama uygun olur. Toplantıda dış ülkelerden yaklaşık kırk kişi vardı. Ülkemize gelen bazı sathi bakışlılar, İslâm'ın güçlü bir şekilde devam etmesini önemsediklerini söylerler. Bu toplantıya katılan misafirler, devam şöyle dursun, Türkiye'de dinin konularını araştıran uzmanların kalitesini de öğrenme fırsatı buldular.

Bilimsel toplantılarda soru-cevap faslı önemlidir. Bu sayede tebliğler zenginleşir, kapalı yerler açığa kavuşur. Hocalar dar vakitte fırsat bulamadıkları noktaları açıklama imkânı bulur. Bu fasıl ihmal edilmese de, sorulara az yer verildi. Daha fazla olsa daha iyi olurdu. Dinleyicilerin çokluğunun, zamanın darlığının bu imkânı kısıtladığı anlaşılıyor.

Toplantıda zikre değer çok şey söylendi. Bu çerçeve onları özetlemeye müsait değil. Onun için, Sayın Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'nun –çok önemsediğim- tespitini mealen nakletmekle yetineyim: "Kur'ân'ı okumak, hatta manasını bilmeden de okumak, manasını anlayıp yorumlamaya çalışmak ve yaşamak lazım. Bu üç esastan hiç biri diğerinin önemini azaltmaz, birbirinin yerini tutmaz. Doğru Kur'ân anlayışı bazı kişilerin münferit iddialarında değil, Müslüman ümmetin, asırların tecrübesinde berraklaşan telakkilerinde ve gönüllerinin delaletindedir". Onun bu ifadesi Prof. Dr. Henri Corbin'in l'Histoire de la philosophie İslâmique kitabının baş tarafındaki şu insaflı sözünü bana hatırlattı: "Biz oryantalistlerin, şematik indekslerini çıkarmamızla Kur'ân layıkıyla anlaşılmaz. Asıl önemli olan, ona inanan Müslüman şuurunun Kur'ân'ı nasıl anladığıdır."

* Marmara Üniv. İlâhiyat Fak. E. Öğ. Üyesi
syildirim@yeniumit.com.tr

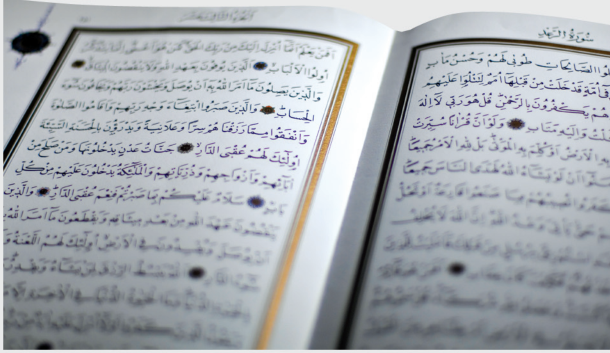
Prof. Dr. Muhammed ÇELİK *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2009 / 85

Evet, Kur'ân 14 asır evvel nazil olmuştur ama, O, Mele-i A'lâ'dan, her şeye hâkim bir noktadan, dünü, bugünü, yarını kabza-i kudretinde tesbih taneleri gibi çeviren, sistemleri idare eden, kalbimizin atışlarını dahi bilen Allah'ın ezelî ve ebedî ilminden gelmiştir.

KUR'ÂN TEKRARLARINA ORİJİNAL BİR BAKIŞ

Bediüzzaman Said Nursi, Risale-i Nur'un asrın Kur'ân tefsiri ve onun bir mucizesi olduğunu sıklıkla ifade edip dikkatleri daima Risale-i Nur'a çekmektedir.[1] İslâm dinine panoramik bakabilmiş ender âlimlerden olan Bediüzzaman, eserinde en temel, en nazik meseleleri ele almasına rağmen çelişkiye düşmemiştir. Bu muvaffakiyetin ipuçlarını onun bazı ifadelerinde buluyoruz: "Bu risale, Kur'ân âyetlerinin şuhudi bir nevi tefsiridir. Ve ondaki meseleler Kur'ân-ı Hakîm'in bahçesinden koparılmış çiçeklerdir."[2] "Kur'ân bize Asâ-yı Musa gibi bir hakikat vermiştir ki nerede olsam, hatta taş üzerinde de bulunsam, o Asâ'yı vuruyorum, hayat suyu fışkırıyor."[3] Onun, "Kur'ân'dan ilhamla takip ettiğim yolla" ifadesi de bu cümledendir.[4] Risale-i Nur'un Kur'ân'dan sızan anlamlardan oluştuğunu müteaddit yerlerde kaydeder.[5]

İmdi Kur'ân ilimleri müellifleri, erken dönemden itibaren Kur'ân tekrarları meselesini ele almışlardır. Konuya değişik perspektiflerden bakıp orijinal tespitlerde bulunan Bediüzzaman Kur'ân tekrarlarını Peygamber Efendimiz'in Risaleti ve Kur'ân mucizesi gibi iki hakikate bağlamaktadır. Mesnevi-i Nuriye'de Kur'ân mucizesine dikkat çektikten sonra şöyle der: "Nübüvvet-i Ahmediyeyi (asm) ispat eden deliller ne sayılabilir ne de sınırlandırılabilir.[6] İnsanların terbiyesi için gönderilen Kur'ân'ın pek çok vazife ve makamları olduğunu kaydettikten sonra, Kur'ân tekrarlarını bu iki hakikate dayandırır. Böylece bir mimar edasıyla, nispeten tali gibi görünen bir hususun temel konularla olan alâkasına dikkat çekip azametini göstererek muhatabı, meseleyi bir bütün olarak algılamaya hazırlar.

Risale-i Nur'da Kur'ân tekrarları hakkında şu konular öne çıkmaktadır:

1. Kur'ân'ın Bir Dua ve Davet Kitabı Olması Açısından Tekrarı

Kur'ân bir zikir, dua ve davet kitabı olduğuna göre, sûrelerinde gerçekleşen tekrar, belâgatçe tam isabet ve hikmettir. Çünkü zikir ve duadan maksat sevaptır ve İlâhî merhameti celp etmektir. Bilindiği üzere bu gibi hususlarda fazlasıyla tekrar lâzımdır ki, o nispette sevap kazanılsın ve merhamet celp edilsin. Ayrıca zikrin tekrarı kalbi aydınlatır.

Bediüzzaman, konuyu akıllarına sığıştıramayanlara ikna edici bir cevap verir: "Kur'ân hem bir zikir kitabı hem bir dua kitabı hem de bir davet kitabı olduğundan içinde tekrar güzeldir hatta elzemdir ve daha belagatlidir. Mesele kusur bulmaya çalışanların zannettiği gibi değildir. Zira zikrin özelliği, tekrarla tenvir etmektir. Duanın özelliği, yenilemekle takrir etmektir. Emir ve davetin özelliği, tekrarla pekiştirmektir." Karşısında tam ikna olmamış bir muhatabı varmış gibi meseleyi biraz daha açar ve şu inceliği kaydeder: "Cismanî ihtiyaç gibi, mânevî ihtiyaçlar da değişiktir. Bazısına insan her nefes muhtaç olur: Cisme hava, ruha Hû gibi. Bazısına her saat: Bismillâh gibi vb. Demek, âyetin tekrarı, ihtiyaçların tekrarlanmasından ileri gelmiş ve o ihtiyaca işaret ederek, uyandırıp teşvik etmek, ayrıca iştiyakı ve iştahı tahrik etmek için tekrar eder."[7]

2. Kur'ân'ın Evrenselliğinin İcabı Olarak Tekrar

Tekrarın, Kur'ân'ın evrenselliğinin bir tezahürü olduğunu kaydeden Müellif, orijinal bir tespitte bulunur: Kur'ân bütün beşer tabakalarına hitap ve deva olduğu için, zeki-gabî, takî-şakî, zâhid-gayr-ı zâhid, bütün insan tabakaları bu İlâhi hitaba mazhar olmaya ve Rahmân'ın eczanesinden ilaç almaya hakları vardır. Hâlbuki Kur'ân'ı tamamen ve daima okumak herkese kolay değildir. Bunun için, lüzumlu maksatlar ve hüccetler bilhassa uzun sûrelerde tekrar edilmiştir. Böylece her bir sûre neredeyse bir küçük Kur'ân hükmünde olsun ki, herkes kolaylıkla istediği vakit istediği sûreyi okumakla tam Kur'ân'ın sevabını kazanabilsin. İşte, وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ "Yemin olsun, Biz, ders alınsın diye Kur'ân'ı kolaylaştırdık. Haydi var mı düşünen ve ibret alan?" *(Kamer, 32)* âyet-i kerîmesi bu hakikati ispat ediyor.[8] Ayrıca kimseyi mahrum etmemek için tevhit, haşir ve Hz. Musa'nın kıssası gibi bazı maksatlar tekrar edilmiştir.

3. Kur'ân İ'cazının Tezahürü Olarak Tekrar

Kur'ân, muhataplarını iknâ ile irşat etmektedir. "Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı, eğer o Allah'tan başkası tarafından olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı." *(Nisa: 4/82)* âyeti, Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğunu iknâ ile göstermektedir. Risale-i Nur'un mümeyyiz vasfı, Kur'ân'ın rehberliğinde "iknâ ile irşat" usulüyle telif edildiğinden

bittabi hem Kur'ân'ın i'câzı hem de tekrarları konusunda aynı usulü gözetmiştir. Ayrıca mesele hassas bir yaklaşımla i'câza kapı aralayan bir perspektifle ele alınarak i'câzla tekrar birbiriyle pekiştirilmektedir.

Mesele tekrar-i'câz ilgisi kurularak temsilî bir anlatımla şöyle müşahhaslaştırılır: Kur'ân, güzel, tatlı tekrarlarıyla bir tek cümlede ve bir tek kıssada değişik birçok mânâları, farklı seviyedeki muhataplara iyice anlatmaktadır. Ayrıca küçük ve sıradan bir olaydaki en küçük ve önemsiz şeylerin dahi merhamet nazarında ve tedbir dairesi ve iradesinde olduğunu bildirmektedir. Bundan dolayı İslâmiyet'i tesiste ve dinin tedvininde sahabenin cüz'î hâdiselerini de dikkat nazarına almaktadır. Bunda küllî düsturların bulunması ve umumî olan İslâmiyet'in tesisinde o küçük olayların çekirdekler hükmünde çok önemli meyveleri vermeleri açısından bir nevi i'cazını gösterir.[9]

Kur'ân'ın kapsama alanına bütün insanlar girdiğinden farklı seviyede muhataplar söz konusudur. Ayrıca Kur'ân'ın hitabında, her ferdin kabiliyeti ölçüsünde istifadesi gibi küllî bir gaye de mevcuttur. Meselenin diğer varlıklarla ve âhiretle ilgili kuvvetli bir bağı olduğunu ifadeyle tekrar-i'caz ilgisinin kozmik boyutunu yine orijinal bir tespitle ortaya koyar.[10]

Tekrar âyetlerinden bir kısmı, "uyarma, korkutma, sakındırma, ikâz etme" anlamlarını ifade eden inzara yöneliktir. Bu çerçevede âyet sonlarındaki fezlekelerin tekrarında tezahür eden i'câza da değinir: "Allah her şeye hakkıyla kâdirdir." *(Bakara, 2: 20)*. "Allah her şeyi hakkıyla bilir." *(Ankebut, 29: 62)*. "Onun kudreti her şeye galiptir; O her şeyi hikmetle yapar." *(Rum, 30: 27)* gibi tevhit ve âhireti anlatan fezlekelerde ve hatimelerde yüksek belâgat, meziyetler ve nükteler bulunduğunu, o fezleke ve hatimelerin pek çok nükte ve meziyetlerinden on tanesini beyan edip bunda büyük bir mucize bulunduğunu inatçılara da ispat ettiğini ifade etmektedir.[11]

4. Tasrif

Kur'ân, mesajını farklı üslûplarla (tasrif) sunmaktadır. "Böylece bu kitabı Arapça bir Kur'ân olarak indirdik ve onda uyarı ve tehditlerimizi farklı üsluplarla anlattık (صَرَّفْنَا). (..)" *(Tâhâ, 113)* âyeti buna işaret etmektedir.

Bediüzzaman, ele aldığı meseleleri her açıdan inceler. En ince, en hassas yönlerini ele alır, en girift taraflarını çözer. Konuya cüz'î küllî, mikro makro her perspektiften yaklaşır. Tekrar konusunda muhatabın dikkatini mikrodan makroya yönlendirip, Risale-i Nur'un alâmet-i farikası olan panoramik bakışla tabloyu bir bütün olarak gözler önüne serer. Dolayısıyla ağaçla meşgul ederken ormanı gözden kaçırtmaz. Çok yönlü bir realite olan tekrarın tasrif esprisini derinliğine ve kuşatıcı bir bakışla şöyle açıklar:

a. Kur'ân tesis edicidir, mübin bir dinin esasıdır ve şu İslâmiyet âleminin temelleridir ve beşerin içtimaî hayatını değiştirip muhtelif tabakalara, onların mükerrer suallerine cevaptır. Tesis ediciye tespit etmek için tekrar, tekit için yenilemek, teyit için takrir, tahkik, tekrir lâzımdır. Kur'ân, öyle azim meselelerden ve dakik hakikatlerden bahsediyor ki, bunları umumun kalblerine yerleştirmek için, çok defa muhtelif şekillerde tekrar lazımdır. Bununla beraber, görünürde tekrardır. Fakat aslında her bir âyetin çok mânâları, çok faydaları, çok vecihleri ve tabakaları vardır. Her bir makamda ayrı bir mânâ, fayda ve maksatlar için zikrediliyor.[12]

b. Bilirsiniz ki, her âyet için bir zâhir var, bir bâtın var; bir had var, bir matla' var. Her bir kıssa için çok vecihler, hükümler, faydalar, maksatlar vardır. Binaenaleyh, muayyen bir âyet her yerde öbür münasip bir vecih ve fayda için zikredilebilir. Bu itibarla, zâhiren tekrar görünse bile hakikatte tekrar değildir.[13]

c. Âyetlerin tasrifinin, Kur'ân'ın ana konularından olan tevhit hakkında temin ettiği faydayı şöyle açıklar: Bazen bir sahifede makamın gereği ve fehimlerin ihtiyacı ve beyandaki belagat açısından yirmi defa açıkça ve zımnen tevhit hakikatini ifade eder. Bu, değil usanç, sadece kuvvet ve şevk verir.[14]

d. İşârâtu'l-İ'câz'da meseleye, iknâ ile irşat esprisi ile yaklaşmakta ve bahsi, eğitim ve öğretimin en önemli mekanizması olan soru-cevap tekniği ile ele alarak tasrif boyutunu vurgulamaktadır:

"Sual: Îcâz ile i'câz sıfatlarını ihtiva eden Kur'ân-ı Azîmüşşan'da بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيم , Rahmân Sûresi'ndeki فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ âyeti ile, Mürselât Sûresi'ndeki وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ âyeti gibi pek çok âyetler tekerrür etmektedir. Oysa bu tekrarlar, belâgate aykırıdır, usanç veriyor.

Cevap: Ey arkadaş! Her parlayan şey, yakıcı ateş değildir. Evet, tekrar ve tekerrür bazen usanç veriyor, fakat bu umumi değildir; her yere, her kelâma ve her kitaba şâmil değildir. Usanç verici addedilen pek çok zâhirî tekrarlar, belâgatçe güzel bulunmakta ve takdir edilmektedir. Evet, insanın yediği yemekler, biri gıda, diğeri meyve olmak üzere iki kısımdır. Birinci kısım, tekerrür ettikçe memnuniyet verir, kuvvet verir, çok teşekkürlere sebep olur. İkinci kısmın tekerrüründe usanç, yenilenmesinde lezzet vardır. Bunun gibi, kelâmlar da iki kısımdır. Bir kısmı ruhlara gıda, fikirlere kuvvet verici hakikatlerdir ki, tekerrür ettikçe güneşin ışığı gibi, ruhlara, fikirlere hayat verir. Meyve kabîlinden iştah açan kısımda tekerrür makbul değildir.

Bu itibarla Kur'ân, bir bütün olarak kalblere kut (gıda) ve kuvvet olup, tekrarı usanç değil, halâvet ve lezzet verdiği gibi, Kur'ân âyetlerinde de öyle bir kısım vardır ki, o kuvvetin ruhu hükmünde olup tekerrür ettikçe daha ziyade parlar, hak ve hakikat nurlarını saçar. Ezcümle:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ gibi âyetlerde bulunan hayat ukdesi ve nuranî esaslar, tekerrür ettikçe iştahları açar; misk gibi, karıştırıldıkça kokar. Demek tekerrür zannedilen, aslında tekerrür değildir. Ancak وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهاً *(Bakara, 2/25)* kabilinden, o çeşitli hikmetleri, nükteleri, gayeleri ifade eden tekrarlı kelâmlar, yalnız ibarece, lâfizca birbirine benzedikleri için tekrar zannedilir. Hatta Hz. Musa'nın kıssası, çok meziyetleri ve hikmetleri içine almaktadır. Her makamda o makama uygun bir vecihle zikredilmesi, belâgatin ta kendisidir.

Kur'ân-ı Azîmüşşan, o meşhur kıssayı, gümüş iken, yed-i beyzâsına alarak altın kalıbına dökmekle öyle bir belâgat nakşına mazhar etmiştir ki, bütün belâgat ehli, onun belâgatine hayran olmuş, secdeye varmışlardır. Aynı şekilde, Allah'tan iyilik, bereket ve yardım dileme gibi çok vecihleri içine alan; tevhit, tenzih, senâ, celâl, cemal ve ihsan gibi çok makamları ihtiva eden; tevhit, nübüvvet, haşir ve adalet gibi dört maksadı işaret eden besmele, zikredilen yerlerin her birisinde bu vecihlerden, bu makamlardan biri itibarıyla zikredilmiş ve edilmektedir. Bununla birlikte, hangi sûrede tekerrür varsa, o sûrenin ruhuyla uyumlu bir vecih bizzat kastedilmekle öteki vecihlerin istitradî (parantez cümlesi) ve tebeî zikirleri, belâgate aykırı değildir.[15]

Hz. Musa'nın kıssası ile ilgili belagat, edebî zevk, etimoloji ve daha birçok açıdan şu mükemmel tespiti yapmaktadır: "Kıssa-i Musa meşhur darb-ı meseldeki tefariku'l-asâ[16]dan daha faydalıdır. O asâ ne kadar parçalansa yine bir işe yaradığı gibi, Kıssa-i Musa da öyledir. Bundan dolayı, Kur'ân yed-i beyza-i mu'cizü'l-beyanıyla o kıssayı aldı ve birçok surede gösterdi."[17]

5. Eğitim-Öğretim Mekanizması Olarak Tekrar

Eğitimin bir hedefi, fertleri yararlı düşünce ve işlere sevk edip, onları istek ve arzularının peşinde sürüklenmekten korumak, otokontrol mekanizması geliştirmektir. İnsan davranışlarını olumlu yönde geliştirmek gibi mühim bir hususiyeti haiz olan Risale-i Nur, tekrarın eğitim psikolojisi açısından faydasını da açıklar:

"İnsanın his yönü ağır bassa, aklın muhakemesini dinlemez; heves ve vehmi hükmedip, en az ve önemsiz hazır bir lezzeti ileride gayet büyük bir mükâfata tercih eder. Az bir hazır sıkıntıdan, ileride gelecek büyük bir azaptan daha fazla çekinir. Çünkü tevehhüm, heves ve his ileriyi görmüyor, hatta inkâr ediyor. Nefis dahi yardım etse, iman yeri olan kalb ve akıl susar, mağlûp olurlar. O hâlde, büyük günahları işlemek imansızlıktan gelmiyor, bilakis his, heves ve vehmin galebesiyle akıl ve kalbin mağlûbiyetinden ileri gelir. Ayrıca geçen işaretlerden anlaşıldığı gibi, fenalık ve heveslerin yolu, tahribat olduğu için gayet kolaydır. İnsi ve cinni şeytan, insanları o yola çabuk sevk ediyor. Hayret edilecek bir durumdur ki, bekâ âleminin –hadîste belirtildiği üzere-sinek kanadı kadar[18] bir nuru, ebedi olduğu için, bir insanın ömrü boyunca dünyadan aldığı lezzet ve nimete bedel geldiği halde, bazı zavallılar, bir sinek kanadı kadar bu fâni dünyanın lezzetini, o bâki âlemin bu fâni dünyasına değer lezzetlerine tercih edip şeytanın arkasında gider. Bundan ötürü, Kur'ân-ı Hakîm, müminleri pek çok tekrar ve ısrar, tehdit ve teşvik ile, günahtan sakındırıp hayra sevk ediyor."[19]

6. Tekrarın Caydırıcı ve Teselli Yönü

Melek tabiatlı insan azdır. Beri tarafta şeytan tabiatlı olanlar da çok değildir. Geriye kalan büyük çoğunluk eğitime elverişli, irşat ve uyarılardan etkilenmeye müsait olduğundan eğitimle kusur ve yanlışlarını düzeltip kendilerine çekidüzen vermeye açıktırlar. Müellifimiz, irşat mekanizmalarından biri olan tekrarın iki farklı tesiri olduğunu ortaya koyar:

a. Zalimleri Caydırma

Tekrarın caydırıcılığını şöyle açıklar: "Kur'ân, kıssadan yalnız bir hisse ve bir tarihi olaydan bir ibret değil, bir küllî düsturun fertleri olarak her asra ve her tabakaya hitap ederek taze nazil oluyor gibidir. Bilhassa çok tekrar ile الظَّالِمِينَ الظَّالِمِينَ (zalimler, zalimler) deyip tehditleri ve zulümlerinin cezası olan gök ve yer musibetlerini şiddetle açıklaması bu asrın benzersiz zulümlerine Âd, Semûd ve Firavun'un başlarına gelen azaplara dikkat çekiyor.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لا يُقْضَى عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ

"Kâfirlere ise cehennem ateşi var. Ne ölüm hükmü verilir ki ölsünler, ne de ateşin azabı hafifletilir." *(Fâtır, 36)* إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ "Elbette, zalimlerin hakkı gayet acı bir azaptır." *(İbrahim, 22)* gibi tehdit âyetlerini Kur'ân'ın, gayet şiddet, hiddet, kuvvet ve tekrarla zikretmesinin hikmeti şudur: Beşerin küfrü, kâinatın ve yaratılmışların büyük çoğunluğunun hukukuna öyle bir tecavüzdür ki gökleri ve yeri kızdırıyor ve unsurlarını öfkelendiriyor, tufanlarla o zalimleri tokatlıyor. إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقاً وَهِيَ تَفُورُ "Onlar oraya atılınca, cehennemin müthiş homurtusunu, kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler." *(Mülk, 7)* âyetinin açıkça ifadesiyle, o zalim inkârcılara cehennem paralanacak derecede öfkeleniyor. İşte böyle umumî bir cinayete ve sınırsız bir tecavüze karşı beşerin küçüklük ve önemsizliği noktasında değil, bilakis zalimce cinayetinin büyüklüğüne ve kâfirce tecavüzünün dehşetine karşı kâinatın Sahibi kendi kullarının hukukunun önemini ve o münkirlerin küfür ve zulmündeki sonsuz çirkinliğini göstermek hikmetiyle fermanında gayet hiddet ve şiddetle o cinayeti ve cezasını değil bin defa, belki milyonlar, milyarlarca defa tekrar etse, yine israf ve kusur değildir.[20]

"Mekkî olan Rahmân Sûresi'ndeki, âyeti فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ "Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlıyorsu-

nuz?" âyeti ile Mürselât Sûresi'ndeki وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ "Hakkı yalan sayanların o gün, vay hallerine!" âyetlerinin tekrarını da zalimleri tehdit çerçevesinde değerlendirir.[21]

b. Müminleri Teselli ve Cesaretlendirme

Peygamber Efendimiz ve Müslümanlara dinlerinden dolayı husumet besleyen Kureyş müşriklerinin şirkte ısrarlarına karşı yapılan uyarı ve tehditlerin önemini yükseltmek, bu arada Resûlullâh'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) ve müminleri teselli etmek için uyarılar tekrarlanmaktadır.

Meselenin şu psikolojik faydasına da dikkat çekmektedir: Zulme maruz kalmış zayıf, çaresiz müminler, mağduriyetlerinin giderileceğini, haklarının teslim edileceğini bilmekle teselli bulurlar. Bu itibarla, zalimleri tehdit eden ayetlerin tekrarı "Mazlum iman ehline İbrahim ve Musa (as) gibi Peygamberlerin kurtuluşlarıyla teselli veriyor."[22] Mazlumlar, "imhâl var ihmal yok" gerçeğinin şuurunda olarak zalimlerin hesaba çekileceğini, hak ettikleri cezayı alacakları inancıyla teselli bulur, karamsarlığa düşmezler. Fert sağlığının yanında toplum sağlığı için de bu hayatidir. Ayrıca şu hususa da dikkat çeker:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ

"İman edip yararlı işler yapanlara ise, içinden ırmaklar akan cennetler var. İşte en büyük başarı, en büyük mutluluk budur!" *(Burûc, 85/11)* âyetinin gösterdiği ebedî mutluluk gerçeği 'zavallı beşere her dakika kendini gösteren ölüm gerçeğinin; hem insanı, hem dünyasını, hem bütün sevdiklerini ebedi idamdan kurtarıp ebedî bir saltanatı kazandırır.' dediğinden milyarlar defa tekrar edilse ve kâinat kadar önem verilse yine israf olmaz, kıymetinden düşmez."[23]

7. Mekkî Sûreler ve Tekrar

Tekrarlanan âyetlerin çoğunlukla Mekkî sûrelerde gelmesinin hikmetine dâir şu tespitte bulunur: Mekke'de ilk etapta muhatap ve muarızlar, Kureyş müşrikleri ve ümmîleri olduğundan belagatçe kuvvetli bir âlî üslup ve i`cazlı, ikna edici, kanaat verici bir icmal ve tespit için tekrar lâzımdır. Bu itibarla genellikle Mekke sûreleri iman rükünlerini ve tevhit mertebelerini gayet kuvvetli yüksek ve i'cazlı bir îcaz ile tekrar edip ifade etmektedir. Böylece mebde ve meadi, Allah`ı ve ahireti değil yalnız bir sayfada, bir âyette, bir cümlede, bir kelimede; belki bazen bir harfte ve takdim tehir ve belirli belirsiz, hazf ve zikir gibi heyetlerde öyle kuvvetli ispat eder ki belagat ilminin dâhi imamları hayretle karşılamışlar.[24]

8. Tekrarla İlgili Bir Tecrübe

Kur'ân âyetleri üzerinde yoğunlaşarak, onları hissederek eserini yazan Bediüzzaman yaşadığı bir tecrübe ile Kur'ân'ın i'câzını ispat etmektedir.[25] Tekrar konusunda ise şöyle bir tecrübesini nakleder: "Herkes her vakit Kur'ân'a muhtaçtır. Fakat herkes, her vakit bütün Kur'ân'ı okumaya gücü yetmez; ama bir sûreyi okumaya genellikle gücü yeter. Onun için Kur'ân'ın en mühim gayeleri çoğunlukla uzun sûrelerde anlatılarak, her bir sûre küçük bir Kur'ân hükmüne geçmiştir. O hâlde hiç kimseyi mahrum etmemek için haşir, tevhit ve Hz. Musa'nın (as) kıssası gibi bazı maksatlar tekrar edilmiştir. Tıpkı bu önemli hikmet içindir ki, bazı defa haberim olmadan, ihtiyarım ve rızam olmadığı hâlde, bazı ince iman hakikatleri ve kuvvetli hüccetleri müteaddit risalelerde tekrar edilmiş. Ben çok hayret ederdim. Neden bunlar bana unutturulmuş, tekrar yazdırılmış? Sonra kat'î bir surette bildim ki: Herkes bu zamanda Risale-i Nur'a muhtaçtır. Fakat umumunu elde edemez. Elde etse de tamamını okuyamaz. Fakat küçük bir Risale-i Nur hükmüne geçmiş şümullü bir risale elde edebilir. Ve çoğu vakitlerde muhtaç olduğu meseleleri ondan okuyabilir ve gıda gibi her zaman ihtiyaç yenilendiği gibi, o da mütalâasını tekrar eder."[26]

Okuyucusunu da şu tecrübeyi yaşamaya teşvik eder: "Bu risalenin ibaresindeki icmal, îcaz ve anlaşılmasındaki zâhirî zorluklar, seni ürkütmesin. Tekrar tekrar mütalâa et, tâ ki لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ *(Furkân, 25/2)* gibi Kur'ân tekrarlarının sırrı sana açılsın."[27]

* Dicle Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrt. Üyesi
mcelik@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Risale-i Nur Külliyatı, I, 522 (Mektubât, 28. mektup). İktibaslar tarafımızdan sadeleştirilmiştir.
2. Risale-i Nur Külliyatı, II, 1373 (Mesnevî-i Nuriye).
3. Risale-i Nur Külliyatı, II, 1310 (Mesnevî-i Nuriye, Katre'nin sonunda).
4. Risale-i Nur Külliyatı, II, 1310 (Mesnevî-i Nuriye, Katre).
5. Risale-i Nur Külliyatı, I, 843 (Birinci Şua).
6. Risale-i Nur Külliyatı, II, 1361-1362 (Mesnevî-i Nuriye - Onuncu Risale).
7. Risale-i Nur Külliyatı, I, 95-96 (Sözler, On dokuzuncu Söz, On Dördüncü Reşha).
8. Risale-i Nur Külliyatı, II, 1361-1362 (Mesnevî-i Nuriye - Onuncu Risale).
9. Risale-i Nur Külliyatı, I, 973 (özetle).
10. Bkz. Risale-i Nur Külliyatı, I, 973 (Şualar).
11. Risale-i Nur Külliyatı, I, 974 (Şualar).
12. Risale-i Nur Külliyatı, I, 95-96 (Sözler, On dokuzuncu Söz).
13. Risale-i Nur Külliyatı, II, 1361-1362 (Mesnevî-i Nuriye - Onuncu Risale).
14. Risale-i Nur Külliyatı, I, 973.
15. Risale-i Nur Külliyatı, II, 1167 (İşârâtu'l-İ'câz, Bakara Sûresi).
16. Tefariku'l-asâ: Arapçada bir deyimdir. Asâ parçalara ayrılsa bile her parçasının bir işte yaradığını anlatır. Bkz. Câhız, Beyân, Beyrût 1993, III, 739.
17. Risale-i Nur Külliyatı, II, 2017 (Muhâkemât).
18. "Dünyanın Allah katında sinek kanadı kadar bir değeri olsaydı kafirler ondan bir yudum bile içemezlerdi." Tirmizi, Zühd 13.
19. Risale-i Nur Külliyatı, I, 621.
20. Risale-i Nur Külliyatı, I, 975 (Şualar, on birinci Şua).
21. Bkz. Risale-i Nur Külliyatı, 973 (Şuâlar, On birinci Şua).
22. Risale-i Nur Külliyatı, I, 972 (Şuâlar, On Birinci Şua).
23. B. Saîd Nursî, Risale-i Nur Külliyatı, I, 975 (Şualar, On birinci Şua).
24. Risale-i Nur Külliyatı, I, 974 (Şuâlar, On Birinci Şua).
25. Bkz. Risale-i Nur Külliyatı, I, 492 (Mektubat, 26. Mektup, 1. Mebhas).
26. Risale-i Nur Külliyatı, II, 1589 (Kastamonu Lâhikası).
27. Risale-i Nur Külliyatı, II, 1373 (Mesnevî-î Nuriye).

Prof. Dr. Osman GÜNER *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2009 / 85

Hak yolunda ve Hakk'ın hatırı için yapılan hicret o kadar kudsîdir ki, mal ve canlarını inandıkları dava ve o davanın eşsiz temsilcisi uğrunda feda eden kutlulardan kutlu bir cemaatin, en çok sevilip takdir edildiği noktada, daha değişik sıfat ve unvanlarla değil de "muhacir" unvanıyla yâd edilmesi ne kadar mânidardır!

HİCRET

Mukaddes Bir Yolculuk

Faran dağlarının eteklerine kurulu o mukaddes şehir, 'Şehirlerin Anası', o gün çok farklı bir hâdiseye şahitlik ediyordu. Güneş o sabah sanki bir başka doğmuştu, Mekke semalarında. Vakit, herkesin istirahat için köşesine çekildiği öğle vaktiydi. Efendiler Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem), 'kardeşim' diye iltifat ettiği Ebû Bekir'i (ra) ziyaret için o gün hiç de alışık olmadıkları bir zamanı seçmişti. Mekke'nin ıssız sokaklarını aşarak Hz. Ebû Bekir'in hânesine ulaştı, kapısını çaldı; içeri girmek için izin istiyordu. Her hâliyle şaşılacak bir hâdiseydi bu. Hz. Ebû Bekir, hâne halkıyla birlikte hemen ayağa kalktı ve:

"Anam babam yoluna feda olsun! Vallahi bu saatte geldiğine göre, bunda mutlaka önemli bir iş var!" dedi önce. Sonra da hemen kapıya koştu ve göz aydınlığı misafirini içeri buyur etti. Merakla bekliyordu olacakları. Allah Resûlü önce baş başa kalmalarının daha uygun olacağını söyledi ise de, Ebû Bekir (ra), kızlarını kastederek: "Ey Allah'ın Resûlü, endişe etmeyin. Onlar benim kızlarım; Senin de ehlinden sayılır." dedi. Bunun üzerine Kutlu Nebî (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"(Bilesin ki,) Mekke'den hicret etmek için bana izin verildi."* dedi. Hz. Ebû Bekir heyecanla: "Birlikte mi, ey Allah'ın Resûlü?" diye sordu. *"Evet, birlikte."* diye karşılık verdi, Allah Resûlü.

Resûl-i Ekrem'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu mukaddes yolculukta refakat etmek için sabırsızlıkla bekleyen biri için bu haber, bir muştu, bir sevinç kaynağıydı. Çünkü Hz.

Ebû Bekir, diğer arkadaşları gibi hicret için izin istediğinde, Efendimiz kendisine: *"Acele etme! Belki Allah yanına bir arkadaş verir."* diye karşılık vermişti. O, bu sözlerden ne kastedildiğini anlamakta gecikmemişti. Hemen iki deve satın almış ve dört aydır da bu yolculuk için hazırlanmaya çalışıyordu. Allah Resûlü'nün bu sözleri onun için büyük bir lütuftu; kendini tutamadı, sevinçten hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı… Sonrasında, tarihin akışını değiştirecek o mukaddes yolculuğa çıkmak için gerekli olan plân ve hazırlıkları yapmaya koyuldular…[1]

Hicret Öncesinde Oluşan Şartlar

Peygamber'in (sas) ve O'na iman edenlerin, bunca yıl sevgi, özlem ve ümitle yaşadıkları vatanlarını terk etmek zorunda kalmalarının sebebi neydi? Onları o 'Peygamber Yurdu' şehirden göç etmeye sevk eden hangi elemli hâdiseler yaşanmıştı? Yoksa bu yaşananlar, ilâhî bir plan gereği yüce bir davanın muvaffakiyetine giden yolda atılması gereken adımlardan biri miydi? Elbette öyleydi; zira Ebû Bekir'i (ra) Cennet'le muştulanmışçasına sevince boğan bu mukaddes göç, aslında öteden beri büyük dava adamları için mukadder olmuştu. Tarih şahittir ki, dünya çapında köklü yankıları ve tesirleri olmuş büyük hareketlerin önderleri ve tâbileri mutlaka bir hicret gerçeğiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bir başka hakikat daha var ki, yüce davalar asıl başarılarını muvaffak oldukları bu hicret hâdisesinin sonrasında yakalamışlardır.

Hiç şüphesiz insanlık tarihinin en yüce ve en asil hareketi, Peygamberler (asm) vasıtasıyla insanlığa ulaştırılan risâlet davasıdır. Bu yüksek mefkûreli kudsî dava insanlarından hemen herkes doğduğu yeri o yüce davası uğruna terk etmiş ve başka bir yeri yurt edinmiştir. Nitekim Hz. İbrahim, Hz. Lût, Hz. Şuayb, Hz. Musâ ve Hz. İsâ (asm) hep bu yüce mefkûre uğruna doğup büyüdükleri yurtlarından çıkarak yeni ufuklar arama peşinde koşmuşlardır.[2] İnsanlığı karanlıklardan nura çıkarmak gibi mukaddes bir vazifeyi üstlenmiş olan bu kutsîler arasında en büyük muhacir hiç şüphesiz Efendimiz'dir (sallallahu aleyhi ve sellem). O'nun (sas) yüce davası uğruna yaptığı hicret, hem çok meşakkatli ve muhataralı, hem de bir o kadar muhtevalı gerçekleşmişti. Bilindiği gibi, Resûlullah'a (sallallâhu aleyhi ve sellem) mukaddes vazife, şirk bataklığının toplumu tümüyle kuşattığı, adaletin güçlülerin insafına bırakıldığı, kan davalarının sulh ve sükûneti derinden sarstığı, insan hayatının kabileler arası çatışmalarla heder edildiği, servetin sadece zengin ve aristokrat kesimin elinde dönüp dolaştığı ve en önemlisi de bunca haksızlığı işleyenlerin hesap vermek için dehşetli bir Gün'de toplanacaklarına dair inancın bütünüyle yok olduğu bir ortamda tevdi edil-

Tarih bir kez daha tekerrür ediyordu; geçmişte yüce bir davaya gönül vermiş müminler inançlarından taviz vermeden güvenli bir ortamda dinlerini yaşayabilmek için nasıl başka bir vatan arayışı içerisine girmişlerse, Allah Resûlü ve Ashab'ı da aynı yolu izlemek zorunda kalmıştı.

mişti. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisine risalet görevinin verildiği ilk günden itibaren birlikte yaşadığı insanları, yaratılmışların kulu kölesi hâline getiren bu şirk bataklığından kurtarıp her şeyi yüce Kudretiyle var eden bir Yaratıcı'nın varlığına inanmaya ve insanın iyi veya kötü yaptığı her işin hesabının sorulacağı bir büyük Hesap Günü'nün varlığını kabule davet etmişti. Kısacası Allah Resûlü'nün tek dileği, Mekke toplumunun iman nuruyla aydınlanması ve düştükleri bataklıktan bir an önce kurtulmalarıydı.

Allah Resûlü'nün bu çağrısı, Mekkelilerce başlangıçta pek önemsenmemiş, hatta istihza ile karşılanmıştı. Ancak ne zaman ki, bu mukaddes davet toplumun farklı kesimlerinden hüsnü teveccüh görmeye başlamış, işte o zaman Mekke'nin ileri gelenleri bu çağrıyı kendi kurulu düzenlerini hedef alan ciddi bir tehdit olarak algılamaya başlamışlardı. Başlangıçtaki nispeten müsamahalı ve umursamaz tavırlarını bir tarafa bırakarak Resûl-i Ekrem ve etrafındaki müminlere karşı katı ve sert bir tavır sergilemeye yöneldiler. Bu katı muhalefet, Allah Resûlü'nün müminlerce yegane önder olarak inanılması ve buna bağlı olarak da tesirinin gün geçtikçe artmasından kaynaklanıyordu. Bu durum, Mekkeli liderlerce tehlikeli bir gelişme olarak algılandı. O'nu (sallallahu aleyhi ve sellem) bu davasından vazgeçirmek için ne yapmaları gerektiğini düşünüyorlardı. Önce aile büyükleriyle konuşup O'nu yolundan döndürmelerini istediler. Olmadı, bu kez uzlaşmak için herkesin reddedemeyeceği kadar şahsî menfaat temin edeceklerine dair teklifler götürdüler. Bu da olmadı, bu sefer müminleri inançlarından vazgeçirmek için son çare olarak fiilî baskı ve işkence yöntemlerine yöneldiler.

Tarih bir kez daha tekerrür ediyordu; geçmişte yüce bir davaya gönül vermiş müminler inançlarından taviz vermeden güvenli bir ortamda dinlerini yaşayabilmek için nasıl başka bir vatan arayışı içerisine girmişlerse, Allah Resûlü ve Ashab'ı da aynı yolu izlemek zorunda kalmıştı. O (sal-

lallahu aleyhi ve sellem), takatin sınırlarını zorlayan bu durum karşısında, müminlere biraz olsun rahat bir nefes aldırmak maksadıyla, güvenli bir bölge olarak gördüğü Habeşistan topraklarını ilk hicret yurdu olarak belirlemişti. Habeşistan yönetimi ve halkı ilk muhacirler için isabetli bir tercihti; zira Habeş Kralı tebaasına karşı adaletiyle ün salmış, iyiliksever bir insandı.[3] Mekke'den giden bu ilk muhacir kafilesine hiçbir zorluk çıkarmamıştı; muhacirler huzur ve emniyet içerisinde Allah'a kulluk görevlerini ifa ediyorlar ve hiç kimseden ne bir baskı, ne de çirkin bir söz işitiyorlardı. Mekkeli müşrikler onları orada da rahatsız etmek istemişler; lâkin kralın, muhacirleri koruma konusundaki kararlı tutumu sayesinde isteklerine ulaşamadan geri dönmüşlerdi.

Mekke'de kalan müminler için hayat şartları günden güne ağırlaşıyor, müminler imanları uğruna her gün yeni yeni sıkıntılara müptela oluyorlar ve onlar için artık hicret kapısını çalmaktan başka bir çare de kalmıyordu. Müşriklerin baskıları daha da artmış; Kainatın Efendisi (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Ashab'ına üç yıl süreyle boykot uygulanmış ve toplumla bütün münasebetleri kesilmek istenmişti. Bu tecrit ve kuşatma hareketinin ardından Allah Resûlü açısından fevkalâde üzüntü verici iki önemli gelişme daha yaşanmıştı: Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) önce, hayatı boyunca kendisini himaye konusunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan amcası Ebû Tâlib'i kaybetmiş; ardından da kendisine bütün varlığıyla destek olan fedakâr eşi, Müminlerin Annesi Hz. Hatîce Validemiz'i dâr-ı bekâya yolcu etmişti. Yaşanan bütün bu acı ve endişe verici gelişmeler, müminler için âdeta yeni bir vatan arayışının habercisi gibi karşılarına dikilmişti.

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), daha önceden sadece isteyenlerin gitmelerine izin verdiği Habeşistan hicretinden sonra, artık hem kendisi hem de Ashabı için bir kurtuluş vesilesi olur ümidiyle Mekke'den ayrılıp hicret etmeyi düşünmeye başladı. Bu münasebetle aklına ilk gelen yer anne tarafından akrabalarının da bulunduğu Tâif şehri oldu. Tâifliler Efendimiz'e davetine karşı, 'Dağlar Meleği'ni bile ihtizâza getirecek insanlık dışı bir tavır sergilediler.[4] Sonuçta Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) tebliğ vazifesini yapmak üzere geldiği bu şehirden ayrılırken, bir taraftan görevi ifa etmenin huzurunu yaşarken, diğer taraftan da hicret için geldiği bu yerden hüzünle geri dönüyordu.

Nihayet beklenen gelişme olmuş; inkârcıların Mekke'de onca baskı ve yıldırma teşebbüslerine rağmen müminlerin imanlarını koruma ve dinlerini yaşama hususunda gösterdikleri kararlılık, Mevlâ'nın (celle celâluhu) izni ve inayetiyle hicret meyvesine dönüşmüş; Medine'nin tali'li insanları,

"Onlar yurdundan çıkarmak için seni tedirgin edip dururlar. O takdirde kendileri de senden sonra pek az kalır, sonra da yok olur giderler. Senden önce gönderdiğimiz resuller hakkında cârî olan ilâhî kanun budur. Sen Bizim nizamımızda asla bir değişiklik bulamazsın!"

Allah Resulü'nün hicret talebine müspet karşılık vererek, müminleri yurtlarına ve yuvalarına ortak etme isteklerini açıkça ifade etmişlerdi. Birbiri ardınca gerçekleşen iki Akabe toplantısında Medine'nin bu bahadır insanları, 'Ensâr' olacaklarını cihana ilân edercesine Resûlü Ekrem'e biat etmişler ve O'nu: "Ey Allah'ın Elçisi, beldemize buyurun!" diye Medine'ye davet etmişlerdi. Ciddiydiler; O'nun getirdiği her şeyi kabullenecek, O'na teslim olacak, nefislerini, kadınlarını, çocuklarını koruma mevzuunda gösterdikleri aynı hassasiyeti O'na karşı da gösterecek, O'nu bağırlarına basacak, koruyacak ve canlarından aziz tutacaklardı. Bunun karşılığında da Allah onlara Cennet vaadediyordu. Anlaşma tamam.. Resûlullah mütebessim.. Ensar memnun.. ve artık Medine'nin kapıları Muhacirlere ardına kadar açıktı.

Hicret Stratejisi

Öteden beri her yeni inanç veya düşünce, doğduğu çevrede hor karşılanıp aleyhine kampanyalar, baskılar ve sindirme çabaları oluşturulmaya başladığında, çok defa başka bir muhit onlara kucak açmış ve destek olmuştur. Yüce bir mefkûreye gönlünü kaptırmış her kutsînin kaderinde âdeta ilâhî bir kanun gibi şu değişmez çizgiler varlık sahnesine çıkıvermiştir: Önce gönülleri 'iman ve aşk ateşi' sarmış; sonra yığınları saptıran batıl düşünce ve inançlara karşı 'mücadele azmi' doğmuş; sonra da gerektiğinde insanlığın mutluluk ve saadeti uğruna malı-mülkü, yurdu-yuvayı her şeyi feda ederek, imanın kök salacağı başka âşina gönüller bulmak üzere 'yollara dökülme', yeni ufuklar arama gayreti (hicret) gerçekleşmiştir.[5] Nitekim Yüce Kur'ân, ilâhî mesajları insanlığa duyurmak gibi kutlu bir vazifeyi üstlenmiş bütün peygamberler için bu hakikatin mukadder olduğunu Allah Resûlü'nün şahsında mealen şöyle ifade etmektedir: *"Onlar yurdundan çıkarmak için seni tedirgin edip dururlar. O takdirde kendileri de senden sonra pek az kalır, sonra da yok olur giderler. Senden önce gönderdiğimiz resuller hakkında*

cârî olan ilâhî kanun budur. Sen Bizim nizamımızda asla bir değişiklik bulamazsın!"[6]

Âyetin vermek istediği mesaj açıktır: Hicret nasıl ilahî mesajı tebliğde önemli bir yere sahipse, *"Rabbimiz Allah'tır"* diyerek sadece O'na iman ve ibadet ettikleri için[7] peygamberi ve ona iman edenleri yurtlarından çıkmaya zorlayanlar, onların çıkışından sonra orada fazla kalamamışlardır. Nitekim Allah Resûlü'nün Mekke'deki en azılı düşmanları O'nun Mekke'den ayrılışından iki yıl sonra Bedir Savaşı'nda öldürülmüş[8] ve bundan altı yıl gibi kısa bir süre sonra da Mekke fethedilmiştir. Tarihte yurdundan yuvasından hicret etmek zorunda bırakılmış Allah'ın peygamberleri için geçerli olan bu ilâhî kanun (sünnetullah), elbette onlardan sonra yollarından gidenler, misyonlarının vârisi olanlar ve onların düşmanları için de geçerlidir. Mevlâ'nın böylesine müstesna lütuflarla karşılık verdiği mukaddes bir göçün gerçekleşebilmesi, öncelikle insanın iç dünyasının sıhhatine, Allah'la irtibatının güçlü olmasına, nefisten kalbe yönelmesine, dünyevîliği terk edip uhrevîliğe doğru yükselmesine bağlıdır.

Önce Ruh Plânında Hicreti Yaşamak

Kutlu Beyan, iman, hicret ve Allah yolunda durmadan gayret (cihat) üçlüsünü birlikte zikretmek suretiyle, bir hakikatin üç ana mihverini nazara vermektedir[9] ki, hakikate susamış gönüllerin doyasıya içtiği âb-ı hayat çeşmesinin üç kurnasıdır bunlar. Bu kurnadan yudumlayan "ferdin şahsiyet kazanması, inançla şahlanıp nefis ve benliğini aşarak Hakk'ın âzâd kabul etmez kölesi olması önemli bir merhaledir. Bu merhaledeki cihad, bütün buudlarıyla nefsin dümenlerine karşı, benliği yenmeye müteveccih ve insanın kendisini yeniden inşâ etmesiyle alâkalıdır. Bu itibarla da cihadların en büyüğü 'Cihad-ı Ekber'dir. İkinci merhale ise, her gönülde bir kor, bir alev hâline gelen inancın aydınlık tufanı, artık çevreye çeşitli dalga boylarında şualar neşretmeye başlar. Çok defa bu safhanın tahakkukuyla beraber hicret de gelip kapıya dayanır.

Aslında, bu devreye kadar geçirilen safhalarda dahi, ruh plânında bir hicretten bahsetmek her zaman mümkündür: İnsan, içinde bulunduğu durumdan olması gerekli olan duruma; hareketsizlik ve dağınıklıktan aksiyon ve sisteme; donmuşluk ve bozulmuşluktan kendini yenilemeye, binbir günahın boğucu atmosferinden ruh ve kalbin hayat derecesine yükselme gibi.. hususların hemen hepsinde bir hicret mânâsı vardır ve bu mânâlarda o, hep hicret edip durmaktadır. Kanaatimizce, ikinci hicretin, fonksiyonunu tam eda edebilmesi de, birinci merhaledeki hicretlerin yapılıp yaşanmasına bağlıdır. Nefsinden kalbine, cisminden ruhuna, dış şatafatlardan vicdanındaki ihtişama, özünden özüne hicrette başarılı olanlar, öbür hicret ve ötesinde de başarılı olurlar. Bunu tam temsil edemeyenler, çok defa diğer hicret ve ona bağlı olanları da kusursuz temsil edemezler."[10]

Dolayısıyla Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Müslüman, Müslümanların, elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir. Muhacir de Allah'ın yasakladığı, haram kıldığı şeylerden uzak duran kimsedir."*[11] hadis-i şerifinin fehvasınca, öncelikle hicret, ferdin ruh plânında gerçekleşmelidir.

Yalnızca Allah'ın Rızasını Gözetmek

Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem), Mekke'den Medine'ye hicretinde geride bırakılan eş-dost, mal-mülk ve dünyevî bütün değerler yalnızca Allah'ın rızası ve emri gereğince terk edilmişti. Onlar onca sıkıntıyı dünyevî hiçbir beklentiye girmeden, sadece Allah ve Resûlü'nün fermanı olduğu için göğüslemişlerdi. Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) öncülüğünde gerçekleşen bu hicrette az da olsa farklı maksatlar taşıyan insanlar vardı ve O, bu duruma dikkat çekerek Allah'ın rızasını kazanmaktan başka bir niyetle hicrete katılanların, ancak niyet ettiği şeye göre karşılık alacaklarını ifade buyurmuştur: *"Ameller (başka değil) ancak niyetlere göredir; herkesin niyeti ne ise eline geçecek olan da odur. Kimin hicreti, Allah ve Resûlü (rızası ve hoşnutlukları) için ise, onun hicreti Allah ve Resûlü'ne müteveccih sayılır. Kim de nâil olacağı bir dünyalık veya nikahlanacağı bir kadından ötürü hicret etmişse, onun hicreti de hedeflediği şeye göredir."*[12] Bu hadîs-i şerîfte, sevdiği bir kadınla evlenmek gayesiyle hicrete katılan ve Medine'ye bu maksatla gelen bir Müslüman'ın durumu dile getirilmektedir. Amel ve davranışların niyetlere göre olması, şahsî gayelerini bir davanın idealleri altında gizlemeye çalışanlara karşı ifade edilen kesin ve değişmez bir hükümdür. Bu kimse böyle bir hareketin neresinde bulunursa bulunsun, sadece niyetine göre muamele görecektir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem): *"Müminin niyeti amelinden hayırlıdır."*[13] buyruğuyla bir başka hakikate daha işaret etmektedir ki, insan ne kadar gayret ederse etsin, niyetindeki amelini yakalayamaz. Rahmeti sonsuz yüce Allah, kulunun yaptığı amelden ziyade, kalbindeki niyete göre karşılık verecektir. Dolayısıyla vicdanının ve ruhunun sesine kulak vermeyen insan boşa oturup kalkmış, ömrünü beyhude tüketmiş olacak, asla hâl ve hareketlerinde Allah'ın rızasını gözeten insanların elde ettiği neticeye ulaşamayacaktır.

Dine Hizmet Gayesi Taşımak

Allah Resûlü'nün Mekke'den Medine'ye gerçekleştirdiği hicret, davetin artık orada yapılamaması dolayısıyla dışa açılmayı ve Müslümanların kendi ayakları üzerine durabileceği bir yere gitmeyi hedefliyordu. Bu hicret sayesinde Medine'de kurulacak site devletiyle İslâm daveti, kâmil mânâda ve ken-

di orijini ile temsile kavuşacaktı. Dolayısıyla zorunlu bir hicretle inananların hepsinin orada toplanması, bu yeni İslâmî oluşumun desteklenmesi açısından büyük önem taşıyordu. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem): *"Mekke fethinden sonra hicret yoktur, ancak cihad ve niyet vardır. O hâlde cihada çağrıldığınızda hemen icabet edin!"*[14] beyanları da, Medine'ye hicretin hususî durumuna ve fetihle birlikte bu hicret mükellefiyetinin kalkmış olduğuna dikkat çekiyordu. Bu sebeple Mekke fethinden sonra gerçekleştirilen hicretler, çok sağlam bir niyetle ikame edilmeliydi.

Mekke'de yaşanan sıkıntılardan sonra gerçekleşen bu mukaddes göç, bir daralma ve sıkıntı hâlinden çıkarak inanç ve idealleri gerçekleştirmek gayesiyle yeni yurtlar ve imkânlar arayışı içinde olmaktı. Bu yönüyle Müslümanların hayatlarında hicret, zamanın belli bir vetiresinde gerçekleşmiş ve bitmiş tarihî bir hâdise değildir. Hicret, idealler ve inançlarla çatışan ve onları baskı altında tutan şartları değiştirme, insanın dine hizmet kastıyla yaşadığı tatlı kederlerine yeni çareler arama yolunda izlediği ilâhî bir plandır; ilâhî plandır, zira Yüce Mevlâ baskı ve zulüm altında kalmış müminlere, dinlerini yaşamak ve hizmet etmek gayesiyle hicret yolunu kullanarak yeni arayışlar içerisine girmelerinin gerekli olduğunu ifade buyurmaktadır: *"İman edip de hicret etmeyerek kendi öz nefislerine zulmeder vaziyette olanların canlarını alırken melekler onlara diyorlardı ki: "Ne işte idiniz?" Onlar da: "Biz bu ülkede, dinin emirlerini uygulayamayan, baskı altında yaşayan kimselerdik" deyince, melekler bu sefer şöyle dediler: "Peki Allah'ın dünyası geniş değil miydi? Siz de orada hicret etseydiniz ya?" İşte onların durağı cehennemdir. Ne fena bir dönüş yeridir orası!"*[15]

Sırf İslâm'a gönül verdikleri için yaşadıkları baskılardan kurtulmak, ayağını sağlam basacağı emin bir mekâna yerleşmek, vefalı dostlarına çok vefalı yardımcılar (ensâr) bulmak, İslâmî değerleri hayata hayat yapmak, yepyeni bir tarih ve medeniyet projesiyle iç içe olan evrensel bir Dine insanları ulaştıracak köprüler kurmak… gibi hedeflerle gerçekleştirilen bu mukaddes göç karşılığında, Mevla-i Müteâl'den sağanak sağanak ilâhî lütufların beklenebileceği müjdesi verilmektedir ki, bu çok büyük bir bahtiyarlıktır: *"Kim Allah yolunda hicret ederse dünyada gidecek çok yer, genişlik ve bolluk bulur. Kim evinden Allah'a ve Resulü'ne hicret niyetiyle çıkar da yolda ecel gelip kendini yakalarsa o da mükâfatı hak etmiştir ve onu ödüllendirme Allah'a aittir. Allah gafurdur, rahîmdir (affı, merhamet ve ihsanı boldur)."*[16]

Netice itibariyle, geçmişten bu güne değin yüce bir davanın idealist insanları, her ne zaman doğup büyüdüğü çevrede hor görülüp baskı ve yıldırma çabalarına maruz kalmışlarsa, yeni ufuklar aramak ve imanın kök salacağı başka gönüller bulmak için yollara dökülmüş, hicret gibi kudsî bir göçü hayata geçirmişlerdir. Böylesine zorlu ve muhataralı bir yola koyulabilmek her şeyden önce insanın gönül dünyasını tezkiye etmesine, Rabb'iyle irtibatını muhkem kılmasına ve kendisini yeniden inşâ etmesine bağlıdır. Zira gerçek muhacir, Resûl-i Ekrem'in (sallallahu aleyhi ve sellem) de ifadesiyle, *'Allah'ın yasakladığı, haram kıldığı şeylerden uzak duran kimsedir.'* Dolayısıyla hicret, önce ruh plânında gerçekleşmelidir. Hicret için onca zorluğu göze alan kimse, bütün bu fedakârlıkları dünyevî hiçbir beklentiye girmeden, sırf Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla yaptığının şuurunda olmalıdır. Nihâî merhalede, Allah ve Resûlü'nün fermanı gereğince dininin gereklerine göre yaşamak ve dinine hizmet etmek gayesiyle böyle mukaddes bir yola koyulanlara yüce Mevlâ (celle celâluhu) ilâhî lütuflarını sağanak sağanak yağdıracağını muştulamaktadır. Allah Teâlâ (celle celâlühü) inanmış gönüllere bu kudsî gayeye hizmet edecek ameller yapmayı nasip eylesin!..

* Ondokuz Mayıs Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrt. Üyesi
oguner@yeniumit.com.tr

Nihâî merhalede, Allah ve Resûlü'nün fermanı gereğince dininin gereklerine göre yaşamak ve dinine hizmet etmek gayesiyle böyle mukaddes bir yola koyulanlara yüce Mevlâ (celle celâluhu) ilâhî lütuflarını sağanak sağanak yağdıracağını muştulamaktadır. Allah Teâlâ (celle celâlühü) inanmış gönüllere bu kudsî gayeye hizmet edecek ameller yapmayı nasip eylesin!..

Dipnotlar

1. Buhari, *menâkıbu'l-ensâr* 45.
2. Bkz.Bakara, 2/127; Hûd, 11/81; Aırâf, 7/88; Yûnus, 10/90; Tâhâ, 20/77-78.
3. Beyhakî, *es-Sünenü'l Kübra*, IX/17.
4. Buhari, *bed'ü'l-halk* 7.
5. M.Fethullah Gülen, *"Mukaddes Göç"*, Sızıntı, Ekim 1985.
6. İsrâ, 17/76-77.
7. Hac, 22/40.
8. Ebu Davud, *cihâd* 115.
9. Bakara, 2/218; Enfâl, 8/72; Tevbe, 9/20.
10. Gülen, *"Mukaddes Göç"*, a.y.
11. Ebu Davud, *cihâd* 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/22.
12. Buhârî, *bed'ü'l-vahy* 1; *eymân* 23; Müslim, *imâre* 155.
13. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VI/185.
14. Buhari, *cihâd* 2; Müslim, *imâre* 86.
15. Nisâ, 4/97.
16. Nisâ, 4/100; ayrıca bkn. Nahl, 16/41,110.

YENİ ÜMİT

Prof. M. Said Ramazan el-BÛTÎ *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2009 / 85

KUR'ÂN-I KERÎM'İN MU'CİZEVÎ KORUNMASI

Ulûhiyetin, rubûbiyetin Kur'ân'daki celâlî tecellîsinden kastımız, O'nun beşerî her türlü sıfattan ve özellikten uzak oluşudur. Nitekim okuduğumuz veya dinlediğimiz Kur'ân âyetlerini dikkatlice düşünüp tetkik ettiğimizde, onları ulûhiyetin ulvî sıfatlarını ve rubûbiyetin muhteşem heybet ve celâlini yansıtan birer parlak ayna görürüz.

Huzurunda iki büklüm bizi kendisine ubûdiyetle şereflendiren; ulvî, ilâhî hitabına muhatap olma mertebesine/ehliyetine yükselten Yüce Allah'a hamd, âlemlere rahmet olarak gönderilen Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa'ya, O'nun mübarek aile efradına ve güzide sahabesine salât ü selâm olsun.

Allah'ın kitabı Kur'ân-ı Kerîm'i diğer semavî kitaplardan ayıran ve üstün kılan hususiyetler pek çoktur ve çeşitlidir. Ancak ben bu mübarek toplantıda O'nun iki önemli özelliğine dikkatlerinizi çekmek istiyorum. Zira bu iki husus, mu'cize oluşunun en bariz yönlerindendir ve başka hiçbir semavî kitap bu konuda onun eriştiği zirveye erişememiştir.

Bu iki önemli özellikten birisi hepimizin malumu olan şu husustur; Kur'ân-ı Kerîm Peygamber Efendimiz'in mübarek dudaklarından çıktıktan sonra, birbirine sımsıkı bağlı halkalar gibi son derece titiz ve dikkatli bir şekilde hem yazılmış/kitabîleştirilmiş, hem de şifahî olarak sağlam-kusursuz; yazılı-sözlü, kitabî-şifahî zaptetme metotları aynı anda, yan yana tam bir uyum ve ittifak hâlinde işletilmiş ve böylece günümüze kadar ulaşmıştır. Öyle ki biz yaşanan bu uzun süreçte, bu upuzun nakil zincirinde, şüphenin girebileceği en küçük bir boşluğun, bir gediğin veya her hangi bir kayıp halkanın olmadığını müşahede ediyoruz. Bu yüce ilâhî kitap, bulutsuz, berrak masmavi bir semada ışıl ışıl parlayan bir muhteşem güneş gibi yolumuzu aydınlatıyor, bizlere yol gösteriyor. Bu güneş o kadar güçlü ve parlak ki, ışığının bize ulaşmasını engelleyecek ne bir bulut parçası, ne bir fırtına ne de bir sis perdesi var karşısında.

Burada elbette, Kur'ân-ı Kerîm'in, Peygamber Efendimiz'in mübarek emir ve gözetimiyle vahiy kâtipleri tarafından birinci merhalede yazıya geçirilmesinden genişçe bahsetmeye vakit olmadığından hatırlatıp geçmekle yetiniyorum. Keza Hz. Ebû Bekir'in emriyle Hz. Zeyd b. Sâbit'in Kur'ân'ı ilk defa iki kapak arasında bir kitap şeklinde cemettiği ikinci yazım merhalesini de hatırlayalım. Üçüncü yazım merhalesi ise, Hz. Osman'ın emri ve himayesiyle, Sahabenin en önemli büyük kurra ve hafızlarından oluşan dört kişilik bir komisyon tarafından gerçekleşti. Bu komisyonda Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Zübeyr, Said b. el-Âs, Abdurrahman b. Hâris b. Hişam yer alıyordu. Komisyon Hz. Zeyd b. Sâbit'in başkanlığında ve onun Kur'ân nüshasını esas alarak Kur'ân'ı yedi nüsha olarak çoğalttılar. Bu çalışmada Zeyd b. Sâbit vahiy kâtiplerinin o güne kadar Peygamber Efendimiz'in hane-i saadetlerinde yazdıklarını esas almasının yanında, Kur'ân hafızlarından iki hafızın da o yazılı metnin doğruluğuna semaî olarak şahitlik etmesini şart koştu. Hz. Osman bu yedi nüshayı o gün İslâm dünyasının en önemli merkezleri olan Kûfe, Basra, Şam, Yemen, Mekke ve Bahreyn'e gönderdi. Hz. Ebû Bekir döneminde Zeyd b. Sâbit'in yazdığı ana nüshayı/ana mushafı ise Medine'de yanında tuttu.

Bu mübarek semavî kitabın, tarih denen bu harika zaman tünelinden, çağları aşarak, büyük bir ihtimam ve korunma ile günümüze kadar gelmesi muhteşem bir hâdisedir. Çeşitli zamanlarda sûiniyetli bazı çevreler, ona zarar vermek, kelimelerini değiştirmek, âyetlerini tahrif etmek için pek çok girişimde bulundular ise de hiçbir zaman başarılı olamadılar. Bu mu'cizevî korunmanın tek bir izahı olabilir ki, o da Kur'ân-ı Kerîm'in çağları aşan şu âyet-i kerimeleridir: *"Hiç şüphe yok ki o zikri, Kur'ân'ı Biz indirdik, onu koruyacak olan da Biz'iz Biz"* (Hicr sûresi, 15/9); *"O, eşsiz ve pek kıymetli bir kitaptır. Öyle bir kitaptır ki bâtıl ona ne önünden, ne ardından, hiçbir taraftan yol bulamaz. O, hakîm ve hamîd olan Allah tarafından indirilmiştir."* (Fussilet sûresi, 41/41-42)

İkinci önemli özellik Kur'ân'ın her tarafında göze çarpan ulûhiyete ait, rubûbiyete ait celâlî tecellîlerdir ki, bu özellik Kur'ân'ın mu'cize oluşunun en bariz hususiyetlerinden birisini teşkil etmektedir. Onun bu hususiyetini, âyetlerindeki celâli, Arapça'yı derinlemesine bilmeyen normal insanlar bile hisseder; hatta Arap olmayan, Arapça bilmeyen, ruhunda taşıdığı derin ve samimi imanından başka sermayesi olmayan pek çok insan Kur'ân'ın bu yönünü gönlünde duyar, hisseder.

Ulûhiyetin, rubûbiyetin Kur'ân'daki celâlî tecellîsinden kastımız, O'nun beşerî her türlü sıfattan ve özellikten uzak oluşudur. Nitekim okuduğumuz veya dinlediğimiz Kur'ân âyetlerini dikkatlice düşünüp tetkik ettiğimizde, onları ulûhiyetin ulvî sıfatlarını ve rubûbiyetin muhteşem heybet ve celâlini yansıtan birer parlak ayna görürüz. Âyetlere hangi yönden bakarsak bakalım, onlarda bambaşka bir aşkınlık görürüz. İnsanların konuşma üslûplarında müşahede ettiğimiz ve beşerî eksiklikleri, zaaf ve ihtiyaçları ele veren üslûptan eser görmeyiz. Onda her zaman bir aşkınlık söz konusudur.

Bilindiği üzere sözler, konuşanın karakter ve ihtiyaçlarını yansıtan aynalarıdır. Öyle ki yazılı olsun sözlü olsun, söz gibi insanın iç dünyasını ele veren ve karakter haritasını ortaya çıkaran daha parlak bir ayna yoktur.

Bu açıdan bir yazarın bir başka yazarın üslûbunu taklit etmesi çok zordur. Meselâ pek çok insan el-Cahız'ın üslûbunu taklit etmek istedi; ama bunu başaramadı. Çünkü üslûp, ifadeleri, sadece belli söz kalıplarına dökerek seslendirmek değildir. Üslûp her şeyden önce söz sahibinin iç dünyasını yansıtan saf berrak bir aynadır. Bir insan başka birini belki, şekil bakımından ifade kalıplarıyla taklit edebilir; ancak iç dünyasıyla, psikolojik özellikleriyle ve karakter yapısıyla hiçbir zaman taklit edemez.

Mesele, insanî boyutta bu kadar vâzıh olunca, elbette evleviyetle, kesin olarak söyleyebiliriz ki; bir insanın beşerî ve insanî özelliklerinden sıyrılarak, sadece şe'n-i rubûbiyete has, beşerin zaaflarından fersah fersah uzak, yalnızca Zât-ı ulûhiyete ait olan evsafı, kendi evsafıymış gibi lanse edip söz söylemesi, hem de ulûhiyetin bütün mehâbet, azamet ve celâlini net, güçlü ve muhteşem bir üslûpla ifade etmesi mümkün değildir.

Şüphesiz bu imkânsızdır. Çünkü beşerî tabiat, insanî karakter, her zaman, hayatının her döneminde insanın

O öyle muhteşem bir söz mecmuasıdır ki, onun her yanında yaratma, var etme, öldürme, diriltme, hükümranlık ve kuşatıcılık gibi ulûhiyete ait hususiyetleri görmek mümkündür. Bundan ötürüdür ki, o bir ışık gibi dile, lisana ait bütün farklılıkları aşar, bütün perdeleri deler ve böylece okuyucusunun ve dinleyicisinin ruhuna girer.

bir parçasıdır ve ondan hiçbir zaman ayrılamaz. Halbuki Kur'ân beşeriyetin, insanî her türlü zaafın ve beşerî her türlü ihtiyacın üstündedir. O öyle muhteşem bir söz mecmuasıdır ki, onun her yanında yaratma, var etme, öldürme, diriltme, hükümranlık ve kuşatıcılık gibi ulûhiyete ait hususiyetleri görmek mümkündür. Bundan ötürüdür ki, o bir ışık gibi dile, lisana ait bütün farklılıkları aşar, bütün perdeleri deler ve böylece okuyucusunun ve dinleyicisinin ruhuna girer.

Rubûbiyet semalarından nazil olan şu âyetleri misal olarak dikkatlerinize arz etmek isterim. Bu âyetleri okurken her birimiz kendi kendine şu şoruyu sormalı: Bu muhteşem âyetleri bir insanın söylemesi, bu ifadelerin beşer karihasından çıkması mümkün mü?

"Senin Rabb'ine yemin olsun ki, Biz onları da, şeytanları da diriltip huzurumuza toplayacağız, sonra da cehennemin çevresinde dizüstü çökmüş vaziyette oraya getireceğiz. Sonra da her topluluktan, Rahmân'a isyan etmede aşırılık edenleri çekip ayıracağız. Sonra o cehennemi boylamaya daha çok müstahak olanları elbette Biz pek iyi biliriz. Sizden hiç kimse yoktur ki, cehenneme varmasın. Bu Rabb'inin katında kesinleşmiş bir hükümdür. Sonra Allah'ı sayıp günahlardan sakınanları kurtararak zalimleri dizüstü çökmüş vaziyette orada bırakacağız." *(Meryem Sûresi, 19/68-72)*

"Muhakkak ki Ben'im gerçek İlâh. Benden başka yoktur ilâh. O hâlde sen de yalnız Bana ibadet et! Beni anmak için namaz eda et!" *(Tâhâ Sûresi, 20/14)*

"Az kalsın, seni bile sana vahyettiğimizden başka bir şeyi uydurup, Bize mâl etmen için akılları sıra kandıracak ve ancak o takdirde seni dost edineceklerdi." *(İsrâ Sûresi, 17/73)*

"Kullarıma haber ver ki (günahları örten) gafur, (ihsanı bol olan) rahîm Ben'im. Bununla beraber azabım da elîm mi elîm!" *(Hicr Sûresi, 15/49-50)*

"Ben cinleri ve insanları sırf Beni tanıyıp yalnız Bana ibadet etsinler diye yarattım. Onlardan nafaka istemiyorum, Beni yedirip beslemelerini de istemiyorum. Asıl bütün mahlûkların rızıklarını veren, kâmil kuvvet ve tam iktidar sahibi olan Allah Teâlâ'dır." *(Zâriyât Sûresi, 51/56-58)*

"Muhakkak ki hayatı veren de, hayatı alıp öldüren de Biziz. Evet, herkes Bizim huzurumuza dönecektir. Yerin yarılıp kendilerinin büyük bir hızla mahşer meydanına koşacakları gün, mutlaka gelecektir. Bu diriltip mahşerde toplama Bize göre çok kolaydır. Biz onların aykırı iddialarını pek iyi biliyoruz; ama sen onları kuvvet kullanarak imana getirecek bir zorba değilsin. Sen sadece uyaran bir elçisin. Senin yapacağın iş, sadece tehdidimden endişe edecek kimseleri Kur'ân ile irşad etmektir." *(Kâf Sûresi, 50/43-45)*

Yukarıda zikrettiğimiz ve bunlara benzer âyetleri düşünüp, bu âyetlerde parlayan rubûbiyetin celâlî tecellîlerini ve ilâhî kudreti anlayıp kendimize şöyle bir soru soralım: Bu kitap insanlardan birinin uydurabileceği, bir benzerini getirebileceği, sahtesini ortaya koyabileceği bir kitap olabilir mi?

Fıtrat yalan söylemez. İsterse zalim, ilâhlık iddia eden firavunlardan biri gelsin, rubûbiyet semalarından nazil olan, dinleyenlerin veya okuyanların gönüllerini hükümranlık ve celâl hisleriyle dolduran bu kelâmı ifade etmek istese de çenesini boşuna yormuş olacaktır. Ne kadar gayret etse de, bir kısmı diğerini açan, izah isteyen sözler söyleyecek, mutlaka içerisinde benzeme çabası olacaktır. Her şeye rağmen beşeriyeti ve insanî zaaflarının yansımaları onu ele verecek ve yalanlayacaktır.

Kur'ân hükmünü ortaya koyduğunda, meseleyi ele aldığında, söz söylediğinde insanı büyüler, onun gönlünü heybet ve ta'zim hisleriyle doldurur. Bütün bunları insanda uyandıran şey, rubûbiyetin celâlinin onda tecellîsidir ki, bu da Kur'ân'ın i'cazının en parlak tezahürlerindendir.

Burada yaşanmış tarihî bir hakikat tablosunu takdim etmek istiyorum:

Osmanlı padişahlarının dedesi Osman Gazi Hazretleri Bursa'da bir akrabasının yanında misafir kalır. Yatma vakti geldiğinde istirahat etmesi için kendisine hazırlanan odasına geçer. Odaya girdiğinde duvarda asılı bir şey gözüne ilişir. Ne olduğunu anlamak için yaklaştığında bir de ne görsün, duvarı süsleyen bir mushaf. Hemen bir askerin kumandanı karşısında durduğu gibi Kur'ân karşısında sabaha kadar el-pençe divan duruyor.

İşte bu Osman Gazi'nin şahsında tecellî eden, onun zâtında tesirini gösteren rubûbiyetin celâlinin saltanatıdır. Onun bu mümin şahsiyetinden ve kâmil vicdanından kaynaklanan tavrının semeresi, Cenab-ı Hakk'ın onların pâk nesline İslâm hilafetinin anahtarlarını nasip etmesiyle ortaya çıkacaktır. Nitekim İslâm'ın altın çağının yeryüzünde yeniden parlaması onlara nasip olmuştur.

*Dimaşk Üniversitesi Öğretim Üyesi/Suriye
rbuti@yeniumit.com.tr
Tercüme: Nevzat Savaş

Dipnot

1. Bu yazı, 9-10 Mayıs 2009 tarihlerinde FKM'de gerçekleştirilen Kur'ân'ın Mu'cizevî Korunması başlıklı sempozyumda Said Ramazan el-Bûtî'nin yaptığı açılış konferansının tercümesidir.

Prof. Dr. Nihat DALGIN *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2009 / 85

Özel Günlerinde BAYANIN NAMAZ İBADETİ

Son yıllarda, bazılarınca tartışma sebebi haline getirilen konulardan birisi[1] de, Müslüman bir hanımın özel günlerinde namazlarını kılmaya devam edip edemeyeceğidir. Bu meseleyi ele alıp tartışırken, zorunlu olarak, bazı ön bilgilerin verilmesi gerekmektedir.

A - Namaz Kılabilmek İçin Abdestli Olma Mecburiyeti

Namaz kılmak isteyenin, abdest almasının şart olduğu; "Ey mü'minler, namaz kılacağınız zaman; yüzünüzü, ellerinizi ve dirseklere kadar kollarınızı yıkayın ve ıslak ellerinizi başınızın üzerine hafifçe sürün ve bileklere kadar ayaklarınızı yıkayın..." şeklindeki Kur'ân nassı[2] ile sabittir. Âyetten rahatlıkla anlaşılacağı gibi, abdestsizlik hâlinde kişi hükmen kirli sayılmakta ve bu hâl namaza mâni olmaktadır. Buna göre, kadın veya erkek olsun, hiçbir Müslüman, abdestsiz namaz kılamayacaktır. Çünkü, âyetteki hitap her iki cinse şamildir. Aksi bir davranışta bulunan kimse, Allah'ın bu konudaki emrini ihlâl etmesi sebebiyle günahkâr olacak ve namazını edâ etmiş sayılmayacaktır.

Suyun bulunmaması veya bulunduğu hâlde kullanımının zararlı olması durumunda[3] ise, hükmî kirlilikten (hadesten) temizlenmek için, aynı âyetin devamında, temiz toprakla teyemmüm alınması emredilmiştir; "... Su bulamadığınızda, temiz toprağa ellerinizi sürün ve onunla yüzünüzü ve kollarınızı hafifçe ovun/meshedin." Görüldüğü gibi, olağanüstü durumlarda, abdestin yerine geçecek olan temizlik, teyemmüm yapma şeklinde, bizzat Yüce Allah tarafından belirlenmiştir. Bu hâlde bile, teyemmüm almaksızın, namaz kılmak caiz olmadığı için, suyun varlığı ve kullanımının zararsız olduğu durumlarda, su ile abdest alınmadan, suyun yokluğu durumunda ise, teyemmüm yapılmadan kılınacak namaz sahih olmayacak, bu kurala uymayarak namaz kılan kimseden ibadet sorumluluğu düşmeyecektir.

Konu ile ilgili olarak Hz. Peygamber de; "Sizden biri abdesti bozulduğu zaman, abdest almadığı sürece, Allah onun namazını kabul etmez."[4]; "Allah Teâlâ temizlenmeksizin hiçbir namazı kabul etmez."[5] buyurmuştur.

B - Cünüp Bir Şahsın Namaz Kılabilmek İçin Yıkanma Mecburiyeti

Cünüplük; eşlerin cinsî münasebette bulunması; kadın veya erkeğin cinsel tahrik sonucu, haz duyarak, cinsel organlarından akıntı gelmesi gibi sebeplerle oluşan mânevî/hükmî kirliliktir. Cünüplük hâli hükmî kirlilik/hades oluşturduğundan, namaza mâni olduğu, bu hâlde iken namaz kılınamayacağı şu âyette belirtilmektedir; "...Namaz kılmak istediğinizde, şâyet cünüpseniz yıkanınız..."[6] Âyete göre; Cünüp olan kadın ya da erkek, namaz kılabilmek için; su mevcut olup kullanımı zarar vermediğinde, yıkanmalıdır ki, bu sebeple yıkanma, halk arasında boy abdesti olarak isimlendirilmektedir.

Su bulunmadığında veya suyun kullanımı zararlı olduğunda, cünüplüğün oluşturduğu hükmî kirlilikten temizlenmek için, temiz toprakla teyemmüm alınmalıdır.

Teyemmüm alınırken, yalnızca yüzün ve dirseklere kadar kolların toprakla ovulması/meshedilmesi yeterlidir. Konu ile ilgili âyet şöyledir; "...Namaz kılmak istediğinizde şâyet cünüpseniz yıkanınız... Ancak su bulamıyorsanız, temiz toprağa ellerinizi sürün ve onunla yüzünüzü ve kollarınızı hafifçe ovun.."[7] Görüldüğü gibi, yıkanma veya abdest alma ile, suyun bulunmadığı veya kullanımının zararlı olduğu durumlarda onun yerine alınacak teyemmüm arasında bir fark bulunmamaktadır.

Bu ön bilgilerden sonra, yukarıda dile getirilen konunun tartışılmasına sebep olan hususa yani özel günlerini yaşayan hanımların hükmen kirli sayılıp sayılmadığı konusuna gelmiş bulunuyoruz.

C - Özel Günlerini Yaşayan Kadınların Hükmen Kirli Sayılıp Sayılmayacağı İle İlgili Görüşler

Kadınlarda görülen âdet kanamasının (hayız kanı) ve doğum sonrasındaki kanamaların (nifas kanı) fizikî bir kirlilik oluşturdukları âşikârdır, bunun yanında, söz konusu kanamaların, yaralanma veya bir organın kesilmesi olayında görülen kanamalardan tıbbî farklılık gösterdiği de bir gerçektir. Bu kanamaların bizi ilgilendiren yönü, kadınların bunlar sebebiyle, hükmen kirli sayılıp sayılmayacaklarıdır. Bu konudaki görüşleri şöyle açıklamak mümkündür:

1 - Âdet ve Nifas Kanamasının Hükmî Kirlilik Oluşturması Sebebiyle Kadınların Bu Günlerde Namaz Kılamayacağı ve Bunun Delilleri

İslâm'ın ilk yıllarından beri Müslüman ilim adamları tarafından ittifakla benimsenmiş olan görüşe göre, kadınlarda âdet ve nifas kanaması hükmî kirlilik oluşturmaktadır. Buna göre, bu hâldeki kadınlar, hükmî kirlilikten temizlenmiş olma şartı bulunan ibadetlerini eda edemeyeceklerdir. Namaz için, maddî kirlilikten temizlenmenin yanında, hükmî kirlilikten/hadesten de temizlenmenin şart olması[8] sebebiyle, âdet ve nifas kanaması gören kadın, bu günlerde namaz kılamayacaktır.

İslâm âlimleri arasında bu hususta ittifak vardır.

Âdet ve nifas kanamasının hükmî kirlilik oluşturduğuna dâir deliller ve bunların değerlendirmeleri:

a- Deliller

1- Kitap

Kur'ân'da hanımların hayız hâllerinin, onlar için bir ezâ hâli olduğuna dikkat çekilerek, bu günlerinde onlara cinsî açıdan yaklaşılmaması şeklinde bir açıklama bulunmakla[9] birlikte, bu akıntının kadını hükmen kirli kılıp kılmadığı, ayrıca, kadınların bu hâlleri devam ederken, ibadetlerini eda edip edemeyecekleri hakkında bir açıklama mevcut değildir. Nitekim, kadınların özel günlerindeki kanamalarının, kendilerini hükmen kirli kılacağı şeklindeki görüşü benimseyen İslâm âlimleri, görüşlerini âyete değil de sünnete dayandırmışlardır. Ancak, âyette[10], özel günlerindeki bayanlara yaklaşma yasağının, "âdet kanamasının bitmesi ve sonrasında temizlenmeleri (yıkanmaları/boy abdesti almaları) ile son bulacağı" mealindeki ifadeden, kadınların bu hâlinin cünüplük gibi büyük hades hâli olduğunun anlaşılabileceğini ifade eden alimler de vardır.[11] Çünkü âyette, bayanların âdetlerinin bitmesi sonrasında, kirlenmiş bölgelerini yıkamaları değil, bütün bedenlerini yıkamaları yani yıkanmaları hâlinde, temizlenecekleri ifade edilmektedir. Burada kullanılan "iza tetahherne" kelimesindeki fiil kalıbı[12], bir temizlenme emri olarak, "in küntüm cünüben fe't-tahherû" şeklinde, Mâide Sûresi'nin 6. âyetinde, büyük hades/cünüplük sonrasındaki temizlenme için kullanılmıştır. Burada da temizlenme ile ilgili olarak aynı fiil kalıbının kullanılmış olması (= lâ takrabûhünne hatta yethurne, feiza tetahherne...), büyük ihtimalle, bu iki hâlin hükmen aynı hâl olduğuna işaret etmektedir. Buna göre, kadınlar âdet kanamaları olduğu zamanlarda, cünüplük hâlindeki gibi hükmen kirli sayılmaktadırlar. Bu sebeple, kadınlar âdetli iken namaz kılamayacakları gibi, bu kanamanın bitiminde, yıkanmak suretiyle hükmî kirlilikten kurtulmuş ve namaz ibadeti ile sorumlu hâle gelmiş olmaktadırlar. Buradan şu da anlaşılmaktadır: Kadınların âdet günlerinde namaz kılamamaları, onların maddî temizliklerine gerektiği şekliyle titizlik gösteremeyeceklerinden öte, bu hâldeki hanımların, kanama son bulana kadar, hükmen kirli sayılmalarındandır. Namaz kılabilmek için, hadesten temizlenmenin (= abdesti olmayanın abdest alması, cünüp kimsenin ise yıkanması) şart olduğu ise, Kur'ân'ın açık bir emri olarak yukarıda zikredilmişti.

Öte yandan, namaz öncesinde, inananların abdest alarak veya yıkanarak hükmî/mânevî kirlilikten temizlenme şekillerinin gösterildiği âyette[13], genel bir kaide olarak, "Allah'ın kullarına sıkıntı ve meşakkat vermeyi amaçlamadığı, ancak onların temiz bulunmalarını murad ettiği" şeklindeki Kur'ânî ifadeden hareketle, bayanların özel günlerinin namaz ibadeti için niçin elverişli olmadığı açık bir şekilde ta'lil edilmemişse de, o hâldeki ferdin namaz için elverişli olmadığından, mutlaka bu hâlden kurtulması gerektiğine dikkat çekilmekte, ancak temizlenme için ağır ve zahmetli yolun izlenmesi istenmemektedir.

Bu kaide, özel günlerini yaşayan kadınların namaz ile mükellef tutulmamasının hikmetlerinden bir kısmını gösterir mahiyettedir. Çünkü âdet günlerinde, kadının abdesti, akan sıvı ve kanla sık sık bozulacak, bu akıntıların oluşturduğu kirlilikten uzak kalmak ise, hayli sıkıntı oluşturacak hatta bazı durumlarda mümkün bile olamayacaktır. Belki bir namaz kılarken, malum akıntıların gelmesi sebebiyle, kadının birkaç kez namazı bozulacak, tekrar gelen sıvının kesilmesinin beklenmesi ve yeniden abdest alarak namaza başlanması, zannedildiğinden fazla meşakkat doğurabilecektir. Ayrıca, genellikle özel hâllerinde kadınların "Premenstrual sendrom" diye isimlendirilen bir problem yaşadıkları günümüz araştırmacıları tarafından tespit edilmiştir. Normalden daha fazla sıkıntılı olma, bitkin düşme, depresyon veya üzüntülü ruh hâli, konsantrasyon bozukluğu, gerginlik ve unutkanlık gibi durumlar bu sendromun ruhî yansımaları olarak sayılmaktadır. Bu sendromun fizikî belirtileri olarak ise; baş ağrısı, karın şişkinliği, mide bulantısı, baş dönmesi veya baygınlık hâlleri gözlenmektedir.

Kabûle şâyân bir namazın ruhu mesabesinde olan huşûa değişik açılardan mâni teşkil eden fizikî ve ruhî durumlarla kadınların özel günlerinde karşılaşma ihtimallerinin yüksek olduğu düşünüldüğünde, bu özel günlerde kadınların namaz ibadetinden niçin muaf tutulmuş olduklarının hikmeti biraz daha berraklaşmaktadır.

2- Sünnet

Kur'ân'ın sağlıklı bir şekilde anlaşılıp uygulanabilmesi için, fiilî ve kavlî olarak, sahih sünnete başvurulması gerekir. Çünkü Allah Teâlâ, Kur'ân'ı tebyin yetkisini Peygamber Efendimiz'e vermiştir. Konuya Sünnet boyutunda bakıldığında, kadınların âdet hâllerinin hades olarak görülüp, bu durumun ibadete tesiri hakkındaki hükme, daha kolay ulaşılabilecektir. Nitekim ilk dönem İslâm âlimleri de, âdet ve nifas kanamasının hükmî kirlilik oluşturduğu, bu sebeple, kadınların bu günlerde namaz kılmalarının yasaklandığı hususunda ittifak etmişler[14] ve bu görüşlerini sünnete dayandırmışlardır.

Peygamber Efendimiz, âdet hâlinin büyük hades/mânevî kirlilik hâli olduğunu, bu günlerde namaz ibadetinin eda edilemeyeceğini, ayrıca, söz konusu günlerde kılınmayan namazların, temiz olunan günlerde kaza edilmesinin gerekmediğini belirtmiştir. Konu ile ilgili hadîslerden bazıları şöyledir:

"Allah Resulü, kendisine gelerek, devamlı kanama geçirdiğini, temizlenemediğini ifade eden ve bu durumda namazları terk etmem gerekir mi diye soran Fatıma binti Ebi Hubeyş'e; Hayır, bu anlattığın hayız kanaması değil, bir başka sebepten gelen kan sızıntısıdır. Hayız kanaması gördüğün zaman, namazı bırak ve hayız hâlin sona erince, kanı temizleyerek guslet ve namaz kıl."[15] demiştir. Görüldüğü gibi, âdet kanamasının yaşandığı günlerde, namazın bırakılması, bitiminde ise, yıkandıktan sonra namazın kılınması emredilmektedir. Birisi âyet, diğeri sünnet nassı ile, cünüplük[16] ve âdet kanaması sonrasında yıkanmanın gerekli olması, her iki durumun "hükmî kirlilik" noktasında birbirine benzediğini göstermektedir.

Peygamber aleyhissalatü vesellem dönemindeki uygulamalar ve yukarıdaki hadîs nazar-ı dikkate alındığında, âdet gören kadının namazları terk etmesinin bir ruhsat olmadığı, aksine bunun bir emir olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, şu örnekler de bunu doğrulamaktadır:

i- Hz. Peygamber genç ve ihtiyar bayanların, hattâ âdet gören hanımların bayram namazı için toplanılan namazgâha gelmelerini istiyor, âdet gören kadınların, namaz kılınırken cemaatten biraz uzaklaşmalarını ve gerek tekbirler alınırken, gerekse Müslümanlar lehine dua yapılırken, cemaatin bu etkinliklerine iştirak etmelerini emrediyordu.[17]

ii- Hz. Peygamber döneminde bir kadının uzun süren kanaması olmuştu, bu kadının namazları hakkında Resulullah'tan fetva istenmesi üzerine, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Hastalanmadan önce, bir ayda kaç gün âdet kanaması görüyordu, bunu hesaplasın, sonra kanama gördüğü günler içinde bu kadar gün namaz kılmasın, sonra yıkansın ve pet kullanarak geri kalan günlerde namazını kılsın."[18]

iii- Sahabe kadınları, âdet günlerinin sona erip ermediklerinde kuşkulandıklarında, pet olarak kullandıkları ve üzerinde âdet kanamasının son hâlinden sarı renkte izler bulunan bezlerini Hz. Aişe'ye gönderiyorlar ve artık namaz kılmaya başlayıp başlamayacaklarını soruyorlardı. O da, bunun âdet hâli olduğunu, beyaz akıntı gelene kadar namazı terk etmelerini, bu hâlde iken namaz kılmakta acele etmemelerini söylüyordu.[19]

iv- Hz. Aişe'nin naklettiğine göre; "Biz Resulullah döneminde âdet görüyor, ama o günlerde kılamadığımız namazları kılmakla emrolunmuyorduk. Tutamadığımız oruçlara gelince onları kaza etmekle emrolunuyorduk."[20]

Hz. Aişe'nin, âdet döneminde kılınmayan namazların kaza edilmesinin gerekli olduğu şeklindeki görüşü doğru bulmayarak reddetmesi[21] de, âdet günlerinde namazların kılınmamasının bir ruhsat olmayıp, zorunluluk olduğunu ifade etmektedir. Çünkü, aksi savunulacak olsa, Hz. Aişe'nin bu düşünceyi tenkit etmesi doğru olmazdı. Yani, âdet günlerinde namaz kılmama muhayyerlik olarak görüldüğünde, sonradan bu namazların kılınmasını tenkit bir mânâ taşımayacaktır. Nitekim, Ramazan günlerinde oruç tutmama ruhsatı bulunan yolcu veya hastanın, ramazan sonrasında, kalan oruçlarını tutması tavsiyeden öte bir mecburiyettir.

Kaynaklarda, âdetli kadından o günlerin namazının düştüğü ve bu hâldeki kadınların namaz kılmalarının caiz olmadığı ve bu hâlde kılınacak namazın sahih olmayacağı[22] şeklindeki görüşe aykırı bir görüşün varlığından bahsedilmezken, Hâricîlere mensup grupların, temizlik sonrasında, kadının kılmadığı bu namazları kaza etmesinin gerekli olduğuna inandıkları nakledilmektedir. Ancak, böyle bir anlayışa Hz. Aişe tarafından tepki gösterildiği bilinmektedir.[23]

Konunun burasında şunu da vurgulamak isteriz: Kadınların özel hâllerindeki namaz kılma yasağı, "Bu günlerde kadınların Allah'ı anmaları yasaktır." şeklinde anlaşılmamalıdır. Aksine, özel hâli devam eden kadınların -namaz kılamaz, oruç tutamaz ise de- Allah'ı zikretmesinde, değişik şekillerde tesbihatta, dua ve niyazda bulunmasında, dinî sohbetlere iştirak etmesinde hattâ bunları yönetmesinde bir sakınca olmadığı gibi, imkânları ölçüsünde, bu tür kulluk belirtilerinde bulunmaları tavsiyeye şâyândır.

İslâm hukukçuları, doğum sonrası görülen "nifas kanının" da mânevî kirlilik oluşturduğunu, bu durumdaki kadının da namaz kılamayacağını, gerek delil olarak, gerekse sonuç hükmü olarak, hayız hali ile aynı şekilde düşünmüşlerdir.[24] Konuya delil olabilecek rivayetlerden biri şöyledir: Ümmü Seleme r.anhâ'dan nakledildiğine göre; Hz. Peygamber'in kızları veya yakınlarından bir kadın çocuk doğurduğunda, kırk gün namaz kılmadan evinde otururdu da, Resulullah, ona sonradan bu namazların kazasını emretmezdi.[25]

Yukarıda belirtildiği gibi, hükmî kirlilik hâlinde, temizlenmeden namaz kılmak mümkün değildir. Hadîslerden açıkça anlaşıldığına göre, kadınların özel günlerindeki kanamaları, kendilerini hükmen kirli kılmaktadır. Bu kirliliği oluşturan akıntı devam ettiği müddetçe de, yalnızca temizlenmek veya yıkanmakla, bu kirlilikten kurtulmak

imkânsızdır. Bu akıntıyı sona erdirmek ise, şahsın gücü dâhilinde olmaması sebebiyle, Yüce Allah'ın, kadınlardan bu günlerdeki namaz yükümlülüğünü kaldırması rahmetinin bir tecellisidir.

b- Özel Günlerde Kılınmayan Namazların Kazası

Kadınların özel günleri sona erip, temizlendikten/yıkandıktan sonra, bu günlerde kılınmayan namazları kaza etmeleri gerekmez.[26]

Kadınların özel günlerinde kılamadıkları namazları kaza etmemelerinin şüphesiz ki pek çok hikmeti vardır. Bunlardan birisi şu olabilir: Namaz ibadeti, bayanın diğer temizlik günlerinde, beş vakit olarak devam ettiği için, bu günlerde kılmadığı namazlar sebebiyle uzak kaldığı namazın faydalarına, diğer günlerdeki kılacağı namazlar vasıtasıyla kavuşabileceğinden, bir bakıma özel günlerinde iken kılamadığı namaz vakitlerince namaz kılmak/bu namazları kaza etmek gereksiz olacak; bir yönden de, her ay, âdetli bulunduğu günlerin namazını kaza etmek, meşakkatli olacağından, namazların kazası istenmemiştir.[27]

İslâm'ın kadınlarla alâkalı olarak getirdiği bu ibadet yasağının, onların aleyhine bir düzenleme olmadığı, aksine bu tür bir düzenlemenin kadınları, karşılaşabilecekleri büyük meşakkat ve sıkıntıdan kurtarmak maksadıyla gerçekleştirildiği açıktır. Durum böyleyken, İslâm'ın bu müşfik yaklaşımından; kadınların aşağılanması ve ibadet etme özgürlüklerinin kısıtlanması şeklinde bir sonuç çıkarmak en hafif deyişle İslâm'a haksızlıktır. Bayanların özel günlerinde ibadet etmekten muaf tutulmalarının, Allah'ın her ortamda kullarını düşündüğü, onlara sıkıntı verebilecek zaman ve mekânlarda, dinî yükümlülüğü bile kaldırdığı şeklinde anlamak hakkaniyete uygun bir anlayış olacaktır.

2 - Âdet ve Nifas Kanamasının Hükmî Kirlilik Oluşturmaması Sebebiyle Bayanların Bu Günlerde Namaz Kılabileceği ve Delilleri

Günümüzde bazıları, bayanların âdet ve nifas hâllerinin hükmî kirlilik oluşturmadığını, dolayısı ile, özel günlerindeki bayanların namazlarını kılmaya devam edebilecekleri görüşünü savunmaktadırlar.[28]

Bu görüşü savunanlara göre, bu hâldeki kadının hükmen kirli olduğu ya da o hâlde iken namaz kılamayacağı şeklinde bir yasak Kur'ân'da bulunmamaktadır. Bu sebeple, kadınların özel günlerinde namaz kılmaları yasaklanamaz; ancak, bu hâl kendilerini rahatsız edeceği için, kendilerini namaz kılmaya müsait görmezlerse, namazlarını kılmayabilirler. Bu kadınlar, kendilerini fazla bitkin bulmuyorlar ve namazlarını edâ etmek istiyorlarsa, hasta ve yolcu olan şahsın Ramazan'da oruç tutmama ruhsatı bulunduğu hâlde, dilerlerse tutabilecekleri gibi, bu hâllerinde iken de dileyen kadınlar namazlarını edâ edebilirler. Nitekim Hz. Peygamber de, bayanlara bu kolaylığı sağlamıştır.[29]

a - Görüşün Değerlendirilmesi

i- Görüş sahiplerinin, konu hakkında açık bir âyetin bulunmadığını gerekçe gösterip, mevcut olan sünnet verilerini gözardı ederek, bir hükme varmaları usûlen yanlıştır. Çünkü, tarih boyunca İslâm ümmeti, tevatür derecesine ulaşmasa da, sahîh sünneti hüküm koymada bir kaynak olarak kabul etmişlerdir. İslâm tarihi boyunca, yukarıdaki hadîs verilerinin ifade ettiği hükmün dışında bir uygulamanın bulunmayışı da, bu rivayetlerin içerik itibariyle sahih olduklarının ayrı bir delili olarak görülmelidir. Kaldı ki, yukarıda belirtildiği gibi, çok sarih değilse de, konu ile ilgili âyetler birlikte düşünüldüğünde, özel günlerindeki kadınların hükmî kirlilik içinde oldukları anlaşılabilmektedir. Bu hâldeki kadının hükmen kirli olduğu anlaşıldığında ise, bunun zorunlu sonucu, bu hâldeki bayanların namaz kılamayacaklarıdır.

ii- Âdet hâlindeki kadının namaz kılmasının yasak olmadığı, ancak bu hâlde namaz kılıp kılmamalarının bir ruhsat olduğu şeklindeki hükme ulaşabilmek için karşı görüş sahiplerince savunulan çıkarım (=akıl yürütme/kıyas işlemi) sağlıklı olmadığı için yanlıştır. Çünkü, bizzat Kur'ân tarafından eza ibaresinin hastalık (maraz) anlamına kullanıldığı açıklanmış değildir. Eza kelimesi; burada kişinin tiksinti duyduğu, kendisine yaklaşana, kokusu ve necaseti sebebiyle eziyet veren şey anlamında kullanılmıştır.[30] Ayrıca, konu hakkında, sünnette mevcut olan sarih beyanlar[31] sebebiyle, ilk dönem İslâm âlimlerinin tamamı, hayız kanı ile istihaze kanını (=hastalık sebebiyle gelen kan) farklı değerlendirmişler, asıl maraz/hastalık anlamını istihaze kanı gören bayan için kullanmışlardır. Şu da var ki, bu hâldeki kadının kanamayı durduracak tedbirler alması hâlinde, her namaz için veya her vakit için normal abdest alarak namazını kılacağına, sünnet nassına[32] dayanarak hükmetmişlerdir.[33] Özel günlerindeki bayanın ibadeti ile, fizikî rahatsızlığı bulunan bayanın ibadeti arasında benzerlik kurarken, "iki olay arasında illet birliği olmadan yapılan kıyasın geçersiz olacağı" gözden kaçırılmıştır.

iii- Bayanların, diledikleri takdirde, özel günlerinde namazlarını kılabilecekleri şeklindeki görüşe, Kur'ân'daki hastalarla ilgili olarak oruç tutmama ruhsatının[34] delil olarak kullanılması da yanlıştır. Çünkü, Kur'ân'da hasta için oruç tutmama ruhsatı verilmişse de, hastanın namaz kılmayabileceği şeklindeki bir hükme yer verilmemiştir. Buna göre, hareket noktamız Yüce Kur'ân'dır diyenler, bu konuda Kur'ân'ın dışına çıkarak, kendi görüşleri doğrultusunda hüküm koymuşlardır.

iv- Özel günlerindeki kadının namaz kılıp kılmamada serbest olduğunu savunanlar, Hz. Peygamber'in de bu kolaylığı gösterdiğini ifade etmelerine rağmen, görüşlerine delil olabilecek sahîh ya da zayıf bir hadîs zikredememektedirler. Biz de böyle bir hadîs tespit edebilmiş değiliz. Hâlbuki Peygamber Efendimiz'den rivayet edilen haberler, bu durumdaki kadının namazını terk etmesi yönündedir.

Sonuç

Bayanların âdet ve nifas kanamaları gördükleri dönemlerde, hükmen kirli sayıldıkları, bu hâlde iken, namaz için ön şart olan hükmî kirlilikten temizlenmiş bulunma şartını taşımamaları sebebiyle, bu günlerdeki namazlarını kılamayacakları ve temiz günlerinde de bunları kaza etmeyecekleri şeklinde benimsenmiş olan icma ile kabul edilen genel yaklaşımın, naslara dayanması ve İslâm'ın ilk günlerinden günümüze kadar, konu hakkında farklı bir görüş ve uygulamanın da bulunmayışı sebebiyle, doğru olduğu, bugün de uygulamanın buna göre yapılması gerektiği kanaatine ulaşılmıştır.

Özel günlerini yaşayan kadınların hükmen kirli sayılmayacakları sebebiyle, bu günlerde dilerlerse, namazlarını eda edebilecekleri şeklindeki diğer görüşün ise, konu hakkındaki sahih naslarla ve ilk dönemden beri gelen uygulama ile çeliştiği, aklî dayanağının da sağlıklı olmadığı görüldüğünden, buna göre bir uygulamada bulunmak uygun olmayacaktır.

Burada şu hatırlatmanın yapılmasını mecburi görmekteyiz: İslâm dininde, ibadet yükümlülüğü açısından kadın ve erkek eşittir. Bazı ibadetler için, ön şart olarak, ferdin fizikî ve hükmî kirlilikten temiz bulunması istenmektedir. Aksi takdirde, yapılacak ibadet geçerli olmamakta, hatta bu şarta uyulmayarak ibadet yapılması günah sayılmaktadır. Ancak, namaz ibadetinin her çeşidi için bir engel oluşturan kadınların özel hali, onların Allah'ı anmalarına, değişik şekillerde tesbihat yapmalarına, Allah'a dua ve niyazda bulunmalarına ve dinî sohbet dinlemelerine mâni bir durum teşkil etmemektedir.

Hükmî kirlilik açısından, kadın ve erkek farklılık arz etmektedir. Erkeklerin abdestsiz ve cünüp olmaları hâli, hükmen kirlilik hâli sayıldığından, bu hâlde iken namaz kılmaları yasaklanmıştır. Ne var ki, erkeklerin bu hâlleri, abdest almak veya yıkanmakla son bulup, uzun süreli devam etmediğinden, Müslüman erkekler, hükmî kirlilik sebebiyle, hiçbir ibadetten muaf tutulmamışlardır.

Kadınlar, abdestsiz olma, cünüp bulunma ve sonuçları açısından, erkeklerle aynı hükme tâbi olmakla birlikte, başka sebeplerle de hükmen kirli sayılmaktadırlar. Bunlar; her ay gördükleri üç ila on gün devam edebilen âdet ve doğum sonrasındaki, azamî kırk gün kadar sürebilen nifas kanaması hâlidir. Bayanların bu durumlarda da, hükmen kirli sayıldıkları, naslardan anlaşılan bir sonuç olarak tespit edilmiştir.

Özel günlerinde bulunan kadınlar, namaz ibadeti için gerekli olan hükmî kirlilikten temiz bulunma şartını taşımadıklarından, bu hâllerde iken kılacakları namaz sahîh değildir. Kadınlar, bu özel günlerinde kılamadıkları namazlarını kaza etmekle yükümlü de değildirler.

*Ondokuz Mayıs Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrt. Üyesi
ndalgin@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Geniş bilgi için bkz. Nihat Dalgın, Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular, İst. 2007.
2. Maide 5/6.
3. Teyemmüm yapmak için neden olabilecek durumlarla ilgili olarak bkz. İbn Kudâme, el-Muğni, I, 263 vd.
4. Buhârî, Vudu' 2; Müslim , Tahâre 2; Ahmed b. Hanbel, II, 308.
5. Buhârî, Vudu' 2; Müslim, Tahâre 1; Tirmizî, Tahâre 1.
6. Âyet için bkz. Mâide 5/6.
7. Mâide 5/6.
8. Mevsılı, a.g.e., I, 45.
9. Bkz. Bakara 2/222.
10. Bkz. Bakara 2/222.
11. Bkz. Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatib, Muğni'l-muhtac, Darü'l-Fikr ts., I, 109.
12. Buradaki ifadeden, İbn Abbas ve Mücahid, hayız kanaması biten bayanın yıkanması şeklinde anlamışlardır. Kelime hakkındaki görüşler için bkz. Taberi, Muhammed Cerir, Câmiu'l-beyân, II, 386; Kurtubi, el-Cami, III, 89; Zemahşeri, Keşşaf, I, 361. Nitekim, İslâm hukuk ekollerinde benimsenen yaygın görüş de bu şekildedir. Bkz. İbn Kudâme el-Makdisi, eş-Şerhu'l-Kebir, (İbn Kudâme, el-Muğni ile birlikte), I, 349.
13. Bkz. Mâide 5/6.
14. Bkz. Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl, el-Mebsût, Beyrut ts., III, 152; Merğınânî, Ebû Bekir b. Abdulcelil, el-Hidaye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedi, el-Mektebetü'l-İslâmiyye ts., I, 31; İbn Kudâme, el-Muğni, I, 348; Zürkani, Şerh ale'l-Muvatta, Beyrut 1978, I, 122.
15. Buhârî, Hayz 19,24; Vudu', 63; Müslim, Hayz 62; Malik, Muvatta, Salât 37; Bu hadisi İbn Hıbban ve Hakim sahih olarak nitelemişlerdir. Bkz. Sanâni, Sübülü's-selam, I, 163. Serahsî, bu konuda Hz. Peygamber'den rivayet edilen; "kadınlar ömürlerinin yarısında oruç tutmaz ve namaz kılmaz" şeklindeki hadisle amel etmektedir. Bkz. el-Mebsût, III, 152. Ancak, birinci hadis, kendisinden hüküm çıkarma açısından daha sağlıklıdır. Bkz. Zeylaî, Nasbu'r-raye I, 193, 203.
16. Bakara 2/ 222.
17. Bkz. Müslim, İdeyn 10,11,12.
18. Farklı lafızlarla nakledilen rivayet için bkz. Ebû Davud, Tahâre 109.
19. Mâlik, Muvatta', Tahare 27; Zeylaî, rivayet hakkında olumsuz bir tenkitte bulunmamıştır. Nasbu'r-raye, I, 193
20. Buhârî, Hayz 20; Ebû Davud, Tahâre 104.
21. Müslim, Hayz 67.
22. Bkz. Zürkani, a.g.e., I, 122.
23. Müslim, Hayz 67 ; Ayrıca bkz. Mevsılı, a.g.e., , I,27; İbn Rüşd, a.g.e., I,78.
24. Dârimi, Menasik 11; Mevsılı, a.g.e.,I,30; İbn Hümam, Fethu'l-Kadir, Beyrut ts., I,145,146.; Nevevi, Ebû Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref, el-Mecmu', Cidde ts., II, 535,536; İbn Kudâme, a.g.e., I,349.
25. Ebû Davud, Tahâre 119; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 304; Ayrıca bkz. Azimabadi, Avnü'l-ma'bûd, Medine 1968, I, 502, 503; Bu rivayet hadis tekniği açısından, senedi bakımından tenkit edilmişse de, birçok alim, rivayetler bütün olarak ele alındığında, kuvvet kazanacağını ifade etmişlerdir. Örneğin Nevevi ve San'ânî, bu gerekçelerle, nifas halindeki bayanla ilgili, bu rivayetlere dayanılarak verilen hükümlerin doğru olduğunu ifade etmişlerdir. Bkz. San'ânî, Sübülü's-selam, I, 174; Zeylaî, Nasbu'r-raye, I, 204-206.
26. İbn Kudâme, a.g.e., I, 348.
27. Bu değerlendirmelere katılan bilginler için bkz. Meydani, el-Lübab I,47; Sa'di Çelebi, Haşiye ale'l-Hidaye (İbn Hümam, Fethu'l-Kadir ile birlikte), I,146; İbn Kayyım el-Cevziyye, İ'lamü'l-Müvakkıin, II, 46.
28. Görüş ve delilleri için bkz. Y. Nuri Öztürk, Kur'ân'daki İslâm, İst. 1994, s. 451-452; Hüseyin Atay, Kur'ân'a Göre Araştırmalar IV, Ankara 1995, s. 151.
29. Atay, a.g.e., IV, 151.
30. Bkz. Taberi, Câmiu'l-beyân, II, 381; Kurtubi, a.g.e., III, 85; Zemahşeri, Keşşaf, I, 361; Kastallani, İrşadü's-sari ila Sahihi'l-Buhârî, Beyrut ts., I, 340; Nesefi, Tefsir, I, 111.
31. Nitekim sünnet verileri de bu iki kanın farklı olduğuna delildir. Bkz. Müslim, Hayz 62, 63, 64; Uzun müddet kanama gören bayanın bile, sağlığını riske atacak bir durum olmadığında namazını terketmeyeceği ile ilgili değişik hadisler mevcuttur. Örnek olarak bkz. Abdurrezzak, el-Musannef, Hayz, no.1173.
32. Buhârî, Hayz 19,24; Vudu', 63; Müslim, Hayz 62.
33. İbn Kudâme, a.g.e., I, 376 vd; Ayrıca, sürekli kanama gören/özürlü bayan, diğer ibadetlerinde de, cünüp veya âdetli gibi değil, abdestsiz kimse gibi muamele görmektedir. Bu açıdan da âdet ile özür kanının birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Bkz. Zürkani, a.g.e., I, 124.
34. Bakara 2/185.

YENİ ÜMİT
Prof. Dr. Muhit MERT *
Temmuz / Ağustos / Eylül - 2009 / 85

Herhangi bir şey yapıp yapmama hususunda, karar verme gücü veya "eğilim" diye tarif edeceğimiz "irade muhtariyeti" insan olmanın şiarı ve ahlâkın biricik esasıdır. O olmadan ne faziletten ne de insanlıktan bahsetmeye imkân yoktur.

Fiillerinde İnsanın Rolü

İnsan fiillerinin meydana gelişi İslâm düşünürlerini eskiden beri meşgul etmiş bir mevzudur. Bu konunun esasını; insanın irâde ve seçme hürriyeti var mıdır? Varsa bunun sınırları nedir? Yoksa tabiattaki mutlak determinizme tâbi olup fiilleri ondan zorunlu olarak mı sudur etmektedir? İnsan gücünün mahiyeti ve fiile tesiri nedir? İrâde ve ihtiyardan başka insanın fiile katkısı var mıdır?.. sorularına verilecek cevaplar oluşturmaktadır. Bu konu incelenirken cüz'î irâde (insan irâdesi), istitâa (insan gücü) ve kesb (fiilin insana nispeti) olmak üzere üç terim karşımıza çıkmaktadır. Burada detaylı bir araştırmayla bu kavramların tahlil ve tenkidine girmeden, ana hatlarıyla Cebriyye, Mutezile ve Ehl-i Sünnet'in görüşlerini arz edeceğiz.

1- Cebriyye'ye Göre İnsan Fiili

Cebriyye'nin önde gelen ismi Cehm b. Safvan insanın iradî fiilleri olmadığını, fiillerinde zorunlu olduğunu *(Bağdâdî, el-Fark beyne'l-firak, s.211)*, yine insanın istitâa ile vasıflanamayacağını *(Şehristânî, Milel, I, 87)*, onun hiçbir şey yapmaya veya kesbetmeye kâdir olmadığını *(İbn-i Asakir, Tebyin, s.149)* iddia etmiştir. Bu meseleye kazâ-kader hakkındaki genel görüşleri açısından bakan Cebriyye icbarî bir kader anlayışına sahip olduğu için insanın ne irâdesini, ne gücünü ve ne de kesbini kabul eder. Onlara göre insan irâde ve güç sahibi değildir. İrade ve güç sahibi olmayınca fiilini kendisi yapamaz. İnsanın fiilleri, Allah'ın yaratmasıyla meydana gelir. İnsan fiillerinde mecburdur, iradesi, kudreti ve ihtiyarı yoktur. Allah diğer cemadattan sudur eden fiilleri yarattığı gibi insanın fiillerini de yaratır. Nasıl ki; "ağaç meyve verdi", "su aktı", "taş hareket etti", "güneş doğdu ve battı", "gökyüzü bulutlandı ve yağmur yağdırdı", "yeryüzü harakete geçip kabardı ve ot bitirdi" gibi fiiller cemadata mecazen nispet ediliyorsa insana da fiilleri mecazen nispet edilmektedir. Bütün fiiller cebren olduğu gibi sevap ve ikab da cebrendir. *(Eş'arî, Makalatü'l-İslâmiyyin, s.278; İsferâinî, et-Tabsir fi'd-din, s.107; Şehristânî, el-Milel ve'n-nihal, I, 87)*

Cebriyye bu konuda yalnızca Allah'ın iradesinden bahseden, "*Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.*" *(İnsan Sûresi 30)*; "*Sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Ancak Allah dilediğine hidâyet eder.*" *(Kasas Sûresi 55)* ve "*Ben size nasihat etmek istesem de, eğer Allah dalaletinizi murad etmişse benim nasihatim size fayda vermez.*" *(Hud Sûresi 24)* gibi âyetleri tek taraflı delil olarak aldığından –ki buna ifrad metodu denir- böyle bir sonuca gitmektedir. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de insan iradesini konu edinen âyetler de mevcuttur. Bu konuda isabetli bir neticeye ulaşmak, her iki gruptaki âyetleri beraberce mütalâa etmekle mümkündür ki, buna cem metodu denir.

Cebriyye'nin bu düşüncesini desteklemek için şu aklî delilleri ileri sürdüğü görülür: 1- Her şey ezelî ilim sahibi Allah'ın bilgisi dâhilinde meydana gelmektedir. Eğer insan, iradesiyle hareketini değiştirecek olsa bu, Allah'ın ezelî ilmine ters düşer. 2- İnsanı, iradesiyle iş yapan bir varlık olarak görmek, Allah'tan başka yaratıcı kabul etmek

mânâsına gelir. Hâlbuki yaratma yalnızca Allah'a mahsustur. İşte Cebriyye'nin dane-i hakikati budur. Ancak her ne kadar Cebriyye ekolü, ileri sürdükleri bu iki itirazda haklı gibi görünseler de, İslâm inancına göre Allah'ın insanı yaptıklarından mesul tuttuğu da bir gerçektir. Cebrî anlayış kabul edilecek olursa, o zaman ya insanın yaptıklarından sorumlu olmaması gerekirdi veya Allah'ın, bir şeyi hem zorla yaptırmak hem de mesul tutmak suretiyle abes işlemiş ve zulmetmiş olması gerekirdi. Hâlbuki Allah, hem abes iş yapmaktan hem de zulmetmekten münezzehtir. İşte Cebriyye'nin yanıldığı nokta burasıdır.

Ayrıca insanın irâdesini pek çok yerde kullandığını anlamak için uzun araştırmalara gerek yoktur. Felçli bir elin irade dışı titremesiyle iradî olarak birine el sallamanın arasındaki farkı, herkes anlayabilir. Basit fiillerden tutun da en önemli meselelerimize varıncaya kadar her işte irademizi kullandığımızı ve kararlar verdiğimizi hayatımızın her cephesinde görmemiz mümkündür. Şunu da belirtmek gerekir ki, cebir görüşü, insanın içinde yaşadığı teşebbüs etme-çalışma-başarma dünyasının realiteleri ve insanın vicdanî kanaatleriyle de bağdaşmamaktadır.

2- Mu'tezile'ye Göre İnsan Fiili

"İnsanın fiillerini kendisinin meydana getirdiği" temel düşüncesinden hareket eden Mu'tezile kelâmcıları, fiillerinde müessir bir iradesi olduğunu da kabul ederler. *(Kâdı, Şerh, s.431)* Mutezilî âlim Kâdı Abdülcebbâr: "İnsanların fiilleri kendi istek ve kusurlarına dayalıdır, dilerse yaparlar, dilemezse yapmazlar. Dolayısıyla insanların fiilleri, Allah'ın mahlûku (yaratığı) değildir." diyerek insanda müessir bir irâdenin var olduğunu dile getirmiştir. *(Kâdı, Şerh, s.771)* Mutezilîler "*Allah âlemlere zulmetmeyi irade etmez.*" *(Mü'min Sûresi 31)* ve "*Allah kulların küfrüne razı olmaz, eğer şükrederseniz buna razı olur.*" *(Zümer Sûresi 7)* gibi âyetlerden hareketle Allah'ın (celle celâlühü) insanın küfür, şirk, fısk gibi kabih fiillerini irade etmeyeceğini söylemişlerdir. *(Kâdı Abdülcebbar, el-Usulü'l-hamse, s. 80-81)* Onlara göre insanın iyi fiillerini Allah irade etmektedir; ancak bu iradenin fiilin meydana gelmesinde bir tesiri yoktur.

Mu'tezile'ye göre insanın fiillerini meydana getirmeye istitaati (gücü) de vardır. O, bu gücü kullanarak fiillerini yapar. *(Cüveynî, el-İrşad, s.173)* Bu güç insanda fiilden önce bulunur. *(Eş'arî, Makalat, s.230)* Yani bu, insanda sürekli var olan potansiyel bir güçtür. Mu'tezile'nin ileri gelenleri bu gücün ne olduğu hakkında iki görüş ileri sürmüşlerdir. Bunlardan birincisi; Bişr b. Mutemir'e *(ö.210/825)* aittir. Ona göre insandaki bu güç, bedenin, azaların sağlam ve çalışır durumda olmasıdır. Bu hâliyle insan, kendi fiillerini işleme potansiyeline sahip bulunmaktadır. İkincisi ise; Ebu'l-Huzeyl el-Allâf'a *(ö.236/850)* aittir. Ona göre de istitâa bedenin sağlamlığından başka ona eklenen bir arazdır. Ancak bu araz kalıcıdır. *(Eş'arî, Makalat, s.229; Hayyat, el-İntisar, s.131)* Birinci görüşe göre fiilin oluşması için bedenin sağlamlığı ve organların çalışır durumda olması yeterli iken, ikinci görüşe göre fiilin meydana gelmesinde bunlar yeterli değildir, bir de bunlara bir gücün eklenmesi gerekir ki, bu güç kalıcı arazdır. Dolayısıyla her iki durumda da istitaa fiilden önce insanda mevcuttur.

Kesb terimine gelince Mutezilîler, Ehl-i Sünnet'in ortaya koyduğu kesb yaklaşımını kabul etmezler, bunun yerine insanın kendi fiilinin faili veya hâlikı olduğunu düşünürler. Kâdı Abdülcebbâr kesb terimini, tarif edilemez ve dolayısıyla bilinemez bir müşkil olarak telakki ediyor. Bu sebeple insan gücünün fiile doğrudan tesiri fikrinden hareketle kesbi kabul etmiyor. *(Kâdı, Şerh, s.366-367)* Zaten Mu'tezile'ye göre kul kendi fiilini kendisi meydana getirmektedir. Her ne kadar mütekaddimun mutezilîler, "Kul fiilinin yaratıcısıdır." demekten çekinmişlerse de, sonradan gelenler buna da cüret etmişlerdir. *(Cüveynî, İrşad, s.173)*

Mu'tezile ekolü; "İnsan, sorumluluğunu üzerine aldığı fiile tam olarak ve her yönüyle hâkim olmalıdır." anlayışı gereği kesb teorisine karşı çıkmıştır. Yalnız, İbn Kayyim el-Cevziyye *(ö.751/1349)* Mu'tezile'nin, kulun fiilini kendi iradesi doğrultusunda ihdâs ve icat etmesi anlayışlarını onların bir nevi kesb nazariyesi olarak değerlendirmektedir. *(İbn-i Kayyim el-Cevziyye, Şifau'l-alil, s.254)* Ancak onların düşünce sisteminde Ehl-i Sünnet'te olduğu gibi bir kesb anlayışı olmadığından bunu kesb olarak adlandırmak doğru olmasa gerektir. Zira onlar fiili irade etme, güç yetirme ve meydana getirme safhalarıyla insana nispet ederler.

Netice itibariyle Mu'tezile, fiillerinde insana, isteme, güç yetirme ve meydana getirme açısından tam bir yetki verildiği (tefviz) inancına sahiptir. Buna göre insan, fiillerini kendi serbest iradesi ve Allah'ın onu yaratırken kendisine verdiği güç ile meydana getirmektedir. Mu'tezile'ye göre insan, irade ve ihtiyar sahibidir. Bu iradesini kullanarak kendi kaderini kendisi tayin eder. Böyle bir düşünce, insana mesuliyet yüklemek ve yaptığı işlerden sorumlu tutmak maksadıyla ortaya konulmuştur. Yani bununla, Allah'ı, hem zorla yaptırma hem de mesul tutma gibi bir abesiyet ve zulümden takdis ve tenzih hedeflenmektedir. Mu'tezile'nin dane-i hakikati de budur. Ancak böyle bir düşünce şekli bazı problemleri de beraberinde getirir. Meselâ bu düşüncede, Allah'tan başka yaratıcı kabul etme gibi bir problem vardır. Çünkü yukarıda belirttiğimiz üzere Mu'tezile, "kul fiillerini kendi yaratır" inancını ta-

şır. Fakat insanı fiillerinde tam yetkili görmek de, realite açısından isabetli olmasa gerektir. Zira insan her istediğini yapabilme imkânına sahip değildir. "İnsan gücünün mahiyetini ve etki alanını tespitte en önemli ölçü yaratmadır. Yaratma, yoktan var etmedir. Bu anlamda insanın gücünün ne olduğu ortadadır. O, asla yoktan var etme anlamında yaratıcı bir güce sahip değildir. Yaratma ancak Allah'a aittir ve ondan başka yaratıcı güce sahip olan yoktur." *(Gölcük, İnsan ve Kaderi, SÜİFD II, 1986, s. 30.)*

3- Eş'arîlere Göre İnsan Fiili

İmam Eş'arî, "*Siz dileyemezsiniz ancak Allah diler.*" *(İnsan Sûresi, 30)* âyetine dayanarak "Biz ancak Allah'ın bizim istememizi istediği şeyi isteyebiliriz." *(Eş'arî, Lüma', s. 108)* demiştir. Bu sözlerinden anlaşılmaktadır ki o, insanda küllî (potansiyel) bir irade olduğunu değil, her bir fiil için ayrı ayrı yaratılan hâdis bir irade olduğunu varsaymaktadır.

"Eş'arîler'e göre Allah'ın iradesi her şeyin üstünde ve her şeyi kuşatmaktadır. İnsanın fiilleri de Allah'ın iradesinin hudutsuz kapsamı içindedir. Eş'arîler'de insanın fiillerini irade etmede hürriyetinin olup olmadığı konusunda bir kapalılık vardır. Onlar bu konuda Mu'tezile gibi Allah'ın iradesinin yanında bir de insanda potansiyel bir iradenin varlığını kabul etmekten endişe duyarlar. Bu yüzden onlar, "insanın, fiillerini yapmada iradesi vardır" sözünü açıkça söylememişlerdir. Onlar bu alanda bir orta yolu tutmayı arzulamış; ne Cebriyye'nin, insanın iradesiz oluşu ve ne de Mu'tezile'nin, insanın mutlak irade sahibi oluşu görüşlerini benimsemişlerdir. Onlar bunlardan uzak kalmayı tercih etmişler ve her şeyi Allah'a bırakmayı yerinde bulmuşlardır." *(Şerafeddin Gölcük ve Süleyman Toprak, Kelâm, s.202.)*

İstitaate gelince İmam Eş'arî insanda fiillerini yapacağı bir gücün varlığını kabul etmektedir. Fakat bu güç, bir şeyi meydana getirecek mahiyette olmayıp sadece kesbe vasıta olacak mahiyette bir güçtür. *(İbn Asâkir, Tebyin, s.149)* Eş'arî'ye göre istitâa fiille beraberdir. Fiilden önce mevcut değildir. Fiil meydana geldikten sonra yok olur, varlığı devam etmez. Allah'ın istitaayı yaratması insanın bir şeyi kesbetmesi içindir. İstitaa olmazsa insan hiç bir şey kesbedemez. Fiil istitaadan sonra olamaz. Eğer fiil istitaadan sonra olursa o durumda failin fiilini madum (olmayan) bir kudretle yapmış olacağı iddia edilmiş olur. Hâlbuki kudret arazdır ve fiilden sonra varlığını devam ettiremez yok olur. *(Eş'arî, el-Lüma', s.132)* Demek ki İmam Eş'arî insan gücünü, sadece fiilin ona nispeti için bir vasıta görmektedir. Eş'arî'ye göre bir istitaa bir fiil için geçerlidir. Bir istitaa birden fazla fiil için geçerli olmaz. Hattâ bir istitaa bir fiilin hem kendisi, hem de zıttı için de geçerli değildir. Yani insan meselâ bir istitaa ile hem iman hem de inkâr edemez. İman istitaasıyla iman edebilir. Küfür istitaasıyla inkâr edebilir. *(Eş'arî, el-Lüma', s.136)* Buradan anlaşılmaktadır ki Eş'arî, istitaayı tek bir fiilin varlığına sebep olarak yaratılan bir araz olarak görmektedir.

Eş'arî kelâmında insanın fiile katkısını belirlemede ve insan gücünün etki alanını tespitte kesb nazariyesinin önemli bir yeri vardır. Bununla birlikte onun kesb anlayışı açık değildir. Eş'arî, kesb için insana gerekli olan gücün, yaratılmış bir güç olduğu inancındadır. O, bu fikrini şöyle ifade etmektedir: "Bana göre gerçekte iktisabın mânâsı bir şeyin hâdis (sonradan oluşan) bir kudretle meydana gelmesidir. O şey, kudretiyle meydana gelen kimse için kesb olmaktadır." *(Eş'arî, Makalat, s.543)* Kendisinden önce gelen İmam Şâfiî'de de aynı fikir görülür. İmam Şâfiî kesbi; sonradan meydana gelen bir kudretin taalluk ettiği şey olarak tarif etmiştir. *(Şâfiî, el-Fıkhu'l-ekber, s.18-19)*

4- Mâtüridîler'e Göre İnsan Fiili

Mâtüridîler, kâinatta olan her şeyin Allah'ın irâdesiyle meydana geldiği, fakat insanın irâdî fiillerinin, onun irâdesi doğrultusunda yaratıldığı kanaatini taşımaktadırlar. Mâtüridî ekolü kelâmcılarından Sâbûnî: "İnsan, kendine özgü bir irâdesi olduğunu nefsinde zaruri bir bilgi olarak bilir." diyerek insanın irâdesi olduğunu ortaya koyar. *(Sâbûnî, el-Bidaye, s.71.)* Buna "*Dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.*" *(Kehf 18/29.)* ve "*Dilediğinizi yapın.*" *(Fussilet 41/40.)* âyetlerini delil gösterir. Ayrıca Sâbûnî; "Şâyet Allah, kâfirin küfrünü istemişse O'nun meşîetinin dışına çıkmak mümkün değildir. Bu durumda kul küfre mecbur olur." şeklindeki bir itiraza karşı; "Kâfir, imana gücü olduğu halde küfrü kendisi isteyip tercih ettiği için Allah'ın da iradesi o fiili yaratmaya taalluk etmiştir." diyerek cevap verir. *(Sâbûnî, el-Bidaye, s.72)* Onun bu ifadelerinden Matüridîler'in insanda potansiyel bir iradenin mevcudiyetini ve insanın bunu fiillerini irade etme sadedinde kullandığını kabul ettikleri anlaşılmaktadır. İnsanda bulunan irade sıfatı küllî olup yaratılmıştır, ancak onun şeylere tek tek taalluku mahluk değildir. Bunun adı kesb olup insana bırakılmıştır, insanı fiillerinde sorumlu kılan unsur bu iradedir. *(bkz. Mustafa Sabri, Mevkıfu'l-beşer, s. 56-58)*

İstitaa konusuna gelince Mâtüridîler insanda, fiillerini yaptığı bir gücün varlığını kabul ederler. Fakat onlar, Eş'arîler'den biraz farklı olarak konuya bakar ve Mu'tezile'de olduğu gibi bu gücü ikiye ayırırlar: Birincisi: Bu güç, azaların sıhhatli ve işler durumda olmasıdır ki, bu fiilden önce vardır; fakat fiilin meydana gelmesinde illet değildir. İkincisi: Bu güç, fiil için Allah'ın canlıda yarattığı bir arazdır. İnsan, ihtiyarî fiillerini onunla yapar,

fiilden önce yoktur, fiille beraber bulunur ve fiil için bir illettir. Yani fiil onunla meydana gelir. *(Nesefî, Tabsıra, II, 113)* Mâturidîler'in Mu'tezile'den ayrıldığı nokta, araz olan istitaanın fiilden önce var olmasını kabul etmeyip fiil ânında yaratıldığını söylemeleridir.

Eş'arîler'in aksine Mâturidîler'e göre insanda bulunan bu istitaa bir fiilin hem kendinin hem de zıddının vücut bulması için illettir. Bu hem organların sağlamlığı ve çalışır durumda olması açısından böyledir hem de hâdis kudret açısından böyledir. Eğer öyle olmazsa, meselâ kâfire iman etmesi emrinde olduğu gibi teklif-i mâlâyutâk meydana gelmiş olur. Çünkü bu durumda onun gücü dâhilinde olmayan bir şey ondan istenmiş olmaktadır. Ayrıca bu durum ihtiyarı ve ihtiyari fiillerle zorunlu fiiller arasındaki farkı da ortadan kaldırır. Zira bir şeyin hem kendine hem zıddına illet olmaması sadece zorunluluğa tâbi olanlarda geçerlidir. Meselâ kar soğukluğa, ateş sıcaklığa illettir. Bir kudret hem fiilin kendine hem de zıddına illet olabilmelidir ki, ihtiyar ve teklif ortaya çıksın. *(Nesefî, Tabsıra, II, 161-162)*

Kesb konusuna gelince İmam Mâtüridî: "Bir fiil kesb yönünden insana, yaratma yönünden de Allah'a aittir." diyerek kesbin varlığını kabul etmektedir. *(Mâtüridî, Tevhid, s.228)* Bu görüşü ile Mâtüridî, insanda her türlü fiili ve seçimi kaldıran ve onu bir âlet gibi telakki eden Cebriyye ile insanın fiillerinde Allah'ın müessiriyetini kabul etmeyen Mu'tezile arasında orta bir yol tutmaktadır. *(Huleyf, a.g.e., s.41)* İmam Mâtüridînin bu konudaki görüşleri, "Kulların hareket ve sükun cinsinden her türlü fiilleri gerçek anlamda onların kesbleridir. Allah ise o fiillerin yaratıcısıdır." diyen İmam Azam Ebû Hanîfe'ye dayanır. *(el-Fıkhu'l-Ekber, s.5)* İmam Şâfiî de bu hususta İmam Azam gibi düşünür. O, insanın amellerinde istitâa (güç) sahibi ve hiç bir zorlama olmaksızın ihtiyar sahibi olduğunu açıkça söyler. *(Şâfiî, el-Fıkhu'l-ekber, s.18-19.)* Buna göre insan fiilleri, bir kimsenin kendi kudret ve irâdesini bir fiile tevcih ettiği anda Cenab-ı Hakk'ın kudret ve tekvin sıfatlarının teveccüh ve taalluk ile o fiili halk etmesiyle meydana gelir. *(Ömer Nasuhi Bilmen, Muvazzah İlm-i Kelâm, s.226.)*

Hulasa; Eş'arîler'e göre insanda potansiyel bir irade mevcut değildir, her bir fiil için irade ayrı ayrı yaratılmaktadır ve sadece fiile meyletmeyi ifade eder. İnsanın gücü de hâdistir ve her fiil için ayrı bir güç yaratılır. Kesb ise bu gücün fiile iktiranından ibarettir. Mâtüridîler'de ise insanda potansiyel bir irade mevcut olup, insan bu iradesini cüz'î hâdiselere sarfetmekte, kendisinde yaratılan hâdis kudretle fiili iktisap etmektedir. Burada iktisab, insan irade ve gücünün fiile tesirini de ihtiva etmektedir. Hâlbuki Eş'arîler'de ikisi arasında sadece bir iktiran söz konusu idi. Bu durumda Eş'arîler'le Mâtüridîler arasındaki fark, iradenin mahiyetiyle kesbin izahında ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Buraya kadar zikrettiğimiz görüşleri özetleyecek olursak insanın fiillerine tesiri konusunda ortaya çıkan tablo şudur:

1- İradeyi bütün bütün yok sayarak, insanları da tıpkı cansızlar gibi şuursuz, iradesiz ve muhtâr değil de muztar kabul edenlerin görüşü diyeceğimiz "cebr-i mutlak" cereyanı.

2- İnsanlarda nisbî bir kudret ve irade farz etmekle beraber, bu sıfatların kat'iyen müessir olmadığını, sadece herhangi bir işe temayül gösterildiğinde bir kudret ve istitaat (istitaat maa'l-fiil) hâsıl olduğunu iddia edenlerin mütalâası sayılan "cebr-i mutavassıt" akımı.

3- İnsanı, mutlak mânâda kendi iradesi ve kendi ihtiyârıyla hareket ediyor gören ve "kul fiilinin hâlıkıdır" diyen, dolayısıyla da ef'âl-i beşeriyenin Allah tarafından kullara havale edilmiş olduğunu söyleyen "mutlak tefviz" hareketi.

4- Cebr-i mutlaka da, tefviz-i mutlaka da "hayır" deyip; insanın kâsib -ki "Herkesin kazandığı iyilik kendi lehine, işlediği fenalık da onun aleyhinedir." bunu açık-seçik ifade eder- Cenab-ı Hakk'ın da Hâlık olduğunu söyleyen Mâtürîdî medresesi. Evet, insanda cüz-i ihtiyârî unvanıyla, bir kesb, bir meyil veya o meyilde bir tasarruf söz konusudur ki, Cenab-ı Hak, yaratacağı şeyleri, şart-ı âdi plânında -O, buna da mecbur değildir- hep böyle bir kesb, meyil veya ondaki tasarrufa göre yaratmaktadır diyen, tefviz-i mutavassıt erbabı kabul edilen Mâtürîdîler.. *(F. Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, III, 232-233)*

Öyle görünüyor ki Mâtüridîler'in tespit ettikleri, insanda irade, ihtiyar ve iktisap hürriyetinin olduğu, yaratmanın ise Allah tarafından yapıldığı hakikati; Allah'ın adaleti, insanın mesuliyeti, Allah'tan başka yaratıcının olmadığı hususlarını birlikte açıklamış olmaktadır. Buna göre Allah, insan iradesini zorlamadığı ve onun istediğini yarattığı için adaletle muamele etmekte, insan ise yaptığı işleri irâde ve ihtiyarı ile kesbettiği için mesul olmaktadır. Daha açık bir ifadeyle söyleyecek olursak, bizde hem kudret vardır, hem de irade. Bizdeki kudret, mümkün olan fiillerin meydana gelmesinde müessirdir. İrade ise mümkün olan fiillerin işlenmesi ile işlenmemesinden birini tercih etmede müessirdir. Bu müessiriyet insanı hâlık (yaratıcı) konumuna getirmez. Hâlık ancak Allah Teâlâ'dır. İnsandaki kudret ile irade, fiilin kesbi için insana Allah tarafından bahşedilmiş birer sıfattır ki, kul onlarla fiili kesbeder, kâsib olur.

* Hitit Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrt. Üyesi
mmert@yeniumit.com.tr

Mustafa YILMAZ *

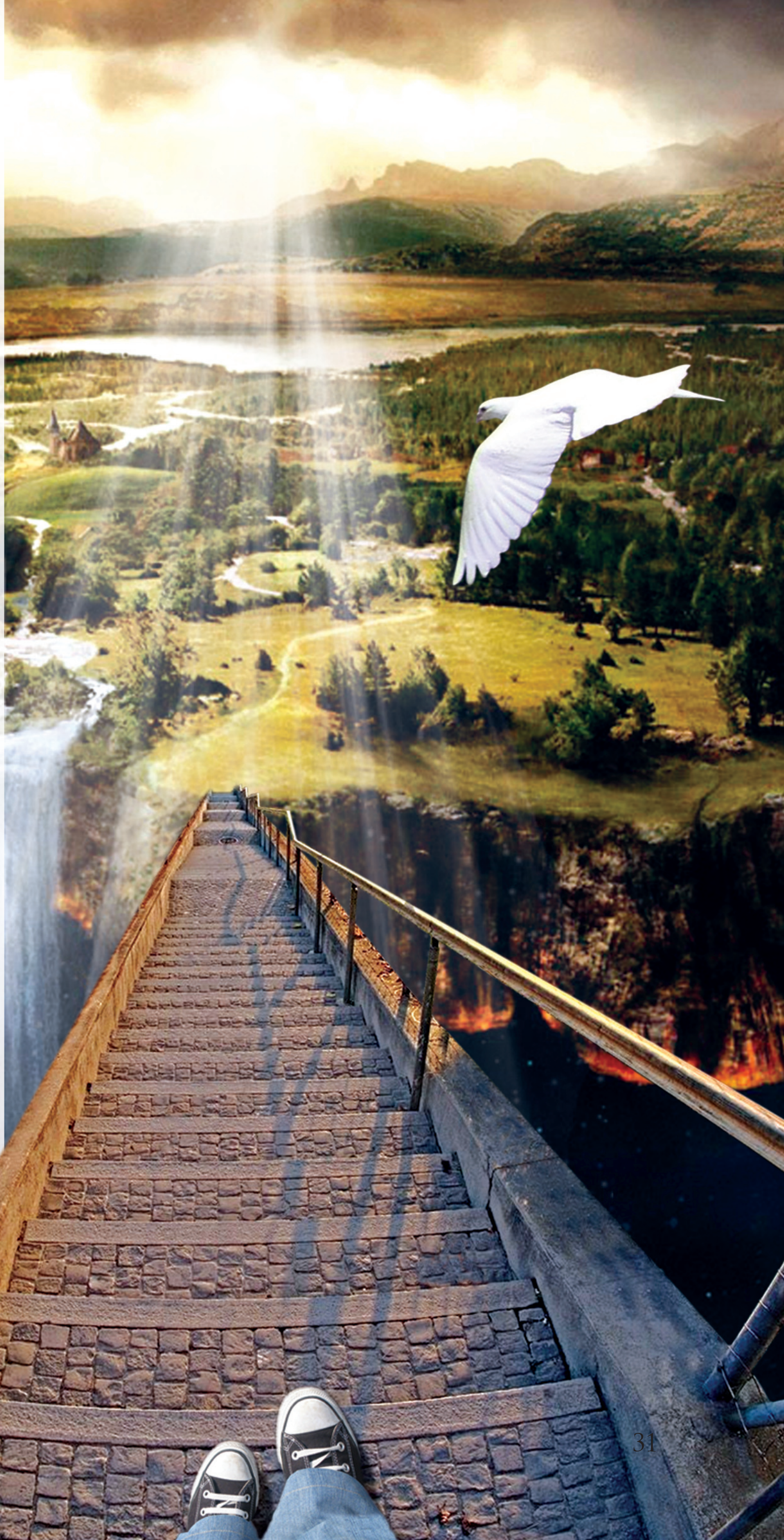
Temmuz / Ağustos / Eylül - 2009 / 85

DÜNYADA ÂHİRETTE GÜZELLİK

Dua ile sözü hatmedelim zira hakikatte,
Sözün cevher olursa yeğdir itnabından îcazı.

(Nef'î)

Kur'ân-ı Kerîm bizim için her meselede kendisine müracaat edeceğimiz bir kitap olduğu gibi aynı zamanda bir dua kitabıdır da. Kur'ân'ın bize öğrettiği, hayatı bütünüyle bir dua olan Allah Rasûlü'nün (aleyhi efdalüssalevât ve ekmelüttahiyyât) de cevâmiulkelim ölçüsünde câmi, kuşatıcı, öz ve konsantre dualarından birisi de, Bakara Sûresi'nin 201. âyetinde zikredilen رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ *"Rabbimiz, bize dünyada da iyilik ve güzellik ver, âhirette de iyilik ve güzellik ver ve bizi Cehennem azabından koru!"* niyazı ve yakarışıdır. Efendimiz'in (aleyhissalatü vesselam) âyetten muktebes bu duayı sık sık yaptığı, İmam Buharî'nin Sahîh'i başta olmak üzere, hemen bütün sahih hadîs kitaplarında geçmektedir. Ümmet-i Muhammed olarak bizim için de bu dua, başta namazlarımızın ka'de-i âhirelerinde (son oturuş) ve daha başka zamanlarda, Fatiha Sûre-i kerîmesinden sonra en çok okuduğumuz dua olmuştur. Bu kaynaklara baktığımızda Hazreti Katâde'nin bir suâli üzerine, Enes b. Mâlik (radıyallahü anh) Hazretleri'nin, Peygamber Efendimiz'in dua ederken en çok bu âyette zikredilen dua-âyetini okuduğunu ve okunmasını tavsiye buyurduğunu naklettiğini ve yine Hazreti Enes'in kendisinin de dua edeceği zaman bu duayı hiç ihmal etmediğini öğreniyoruz.

Kur'ân tefsirinde önemli bir yeri olan ve tâbiinin önde gelen müfessirlerinden Katâde'ye göre, Efendimiz'in bu duasında geçen hasene; sıhhat ve afiyet demektir ve dünyada ve âhirette hasene istemek, her iki cihanda afiyet içinde bulunmayı dilemek mânâsına gelir.

Müslim-i Şerif'te bu âyeti okuyarak dua etmenin fazileti hakkında birçok hadîs vardır. Bu eserdeki rivayetlerden birinde anlatıldığına göre, sahabe efendilerimizden birisi bir rahatsızlığa maruz kalmış, bu hastalık sebebiyle de iyice zayıflayıp bîtap düşmüştü.

Peygamber Efendimiz hastalığa maruz kalan bu arkadaşını ziyarete gidip durumunu gördüğünde ona, *"Sen dua ettiğin zaman nasıl dua ediyorsun, Cenab-ı Mevlâ'dan ne talep ediyorsun?"* diye sordu. O zât da, "Allahım! Şâyet beni âhirette bir husustan dolayı cezalandıracaksan, benim cezamı ta'cil buyur ve beni şimdi cezalandır, diye dua ediyorum." dedi. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) o zaman, *"Fesübhanellah! Buna nasıl tahammül edebilirsin!"* buyurdu. Ardından da "*'Allahım, bize dünyada da iyilik ve güzellik ver, âhirette de iyilik ve güzellik ver ve bizi Cehennem azabından koru!' şeklinde dua etmeli değil miydin?"* buyurdular. Daha sonra Efendimiz o sahabîye dua ettiler; o zât da Allah'ın izniyle şifa buldu.

Efendiler Efendisi (aleyhi ekmelüttehâyâ) bu tavrıyla hem o sahabiye hem de bütün ümmetine, sebebi ne olursa olsun, Cenab-ı Hak'tan ceza, belâ ve musibet istememelerini bilakis dünyada da âhirette de sıhhat, afiyet ve saadet vermesi için yalvarmalarını ta'lim buyurmuş oluyordu. İşte üzerinde durmaya çalıştığımız bu dua, Allah Rasûlü'nün fem-i mübarekinden düşmemiş sıhhat ve selâmet duasıdır; onun için O Kutlu Nebî'ye ümmet olma seçkinliğine ermiş kutlular da bu duayı çok tekrar etmelidirler.

Âyette Zikredilen 'Hasene'den Murad Nedir?

Hemen hemen bütün müfessirîn-i kiram bu âyette geçen 'hasene' kelimesiyle neyin kastedildiğini, dolayısıyla da Cenab-ı Hak'tan dünya ve âhiret için iyilik ve güzellik dile(ni)rken nelerin mülâhazaya alınması gerektiği üzerinde bir hayli durmuşlar ve değişik yaklaşımlar ortaya koymuşlardır.

Söz gelimi tâbiinin büyüklerinden Hasan el-Basrî Hazretleri'ne göre buradaki haseneden maksat *"ilim ve ibadet"*tir. Yine onun, *"Dünyada hasene, helâl rızık ve faydalı ilim, âhirette hasene de Cennet'tir."* dediği rivayet olunmuştur. Büyük imamlardan Süfyan-ı Sevrî de aynı düşünceye kâil olanlardandır. Âhirette hasenenin Cennet mânâsına geldiği daha başka tefsircilerden de nakledilmiştir. İlk tefsircilerden Taberî (rahmetullahi aleyh) de yaklaşık olarak aynı şeyi söylemiş ve *"Dünyada hasene, Allah'ın yüce kitabını anlamak ve ilim sahibi olmaktır."* demiştir. Kur'ân tefsirinde önemli bir yeri olan ve tâbiinin önde gelen müfessirlerinden Katâde'ye göre, Efendimiz'in bu duasında geçen hasene; sıhhat ve afiyet demektir ve dünyada ve âhirette hasene istemek, her iki cihanda afiyet içinde bulunmayı dilemek mânâsına gelir. Katâde, bu dua ile Cenab-ı Hakk'a yalvarıp yakaran kulların aslında Allah'ın salih ve mukarreb kullarının Rabbilerinden diledikleri ne varsa, hepsine tâlib olduklarını söylemiştir. Sa'lebî, İmam Süddî ve İmam Mukâtil'in, dünyada hasenenin bol ve helâl rızık, âhirette de bağışlanma mânâsına geldiğini söylediklerini nakleder. Atiyye de, *"Dünya iyilik ve güzelliği ilim elde etmek ve o ilimle amele muvaffak olabilmek, ahiretin iyilik ve güzelliği de hesabın kolaylığı ve Cennet'e girebilmektir."* demiştir.

Yine bazı müfessirler, *"Cenab-ı Allah, kimi İslâm ve Kur'ân'la tanıştırmışsa, ona bir aile, evlât ve geçimini sürdürebileceği kadar mal-mülk vermişse, o kimse dünya ve âhiret güzelliğine nâil olmuş sayılır."* demişlerdir. Keşşaf sahibi Zemahşerî ise, Hazreti Ali'nin (radıyallahü anh), *"Dünyada hasene saliha bir eş, âhirette de hûriler mânâsına gelir."* şeklindeki yorumuna yer vermiştir. Hazreti Ali Efendimiz'den böyle bir söz sâdır olmuşsa bile, bu, büyük müfessir allâme Hamdi Yazır'ın da işaret ettiği gibi konunun bir misâlle açıklanması olarak anlaşılmalıdır. Feyzu'l-Kadîr sahibi el-Münavî ise, *"Dünyadaki hasene, Cenab-ı Allah'ı razı ve hoşnut edecek amellere muvaffak olmak demektir."* der.

'Hasene', Umumî ve Kuşatıcı Bir Kavramdır

Evet, âyet-i kerîmede zikredilen ve dua ikliminin sultanı Efendimiz Hazreti Muhammed'in (aleyhissalatü vesselam) çok tekrar ettikleri bu mezkur duada geçen 'hasene' tabiri, ister dünya için isterse âhiret için düşünülsün, umumî ve câmi (kuşatıcı) bir kavramdır. Onun için de, yukarıda geçen mülâhazaların hepsini kabul edip onlara saygı duymak; bununla beraber dünyada ve âhirette iyilik denildiği zaman onlardan sadece birini veya birkaçını düşünmenin de konuyu daraltmak ve himmeti düşük tutmak olduğunu bilmek gerekir. Durum böyle olunca, anlam ve yorum çerçevesi oldukça geniş olan âyeti, bir şeye inhisar ettirerek daraltmaya çalışmak, kendi alanımızı daraltmak ve işi zorlaştırmak mânâsına gelir ki, bu, dinimizin de tasvip etmediği bir davranıştır.

Büyük müfessirlerimizden İbn-i Kesîr, ele almaya çalıştığımız âyet-i kerîmeyi değerlendirirken bu hususa dikkat çekmiş ve, *"Dünyada hasene dediğimiz zaman, sıhhat, afiyet, geniş bir ev, iffetli bir eş, salih bir evlât, geniş rızık, sağlam bir binit ve saygın bir insan olma... gibi meşrû çerçevedeki dünyevî taleplerin hepsini murad etmiş oluruz. Yine âhirette hasene dilediğimiz zaman onun üst mertebesi olan Cennet'e girebilme, kıyametin ve devamında gelen sürecin endişelerinden emin olma, hesabın kolay olması... gibi âhirete taalluk eden hususları istemiş oluruz."* der. Ona göre *"Dünyada iyilik ve güzellik, ahirette de iyilik ve güzellik"* cümlesi kapsamlı bir tariftir ve efradını câmî olduğu gibi ağyârını da mânîdir. Dolayısıyla bütün yorumcuların ortaya koyduğu düşünceleri de içine almakta ve topyekün şerleri dışarıda bırakmaktadır.

Sadece Dünya İçin İsteyenlerin Âhirette Nasibi Yoktur

Burada son olarak zikretmek istediğimiz bir husus da şudur: Konumuza esas teşkil eden âyet-i kerîmenin bir öncesindeki âyette, yani Bakara Sûresi'nin 200. âyet-i celîlesinde, Cenab-ı Allah mealen; *"İnsanlardan bazıları vardır ki, 'Rabbimiz, bize vereceğini bu dünyada ver!' derler. Bunların âhirette nasipleri yoktur."* buyurur.

Elmalılı Hamdi Yazır Hazretleri, Bakara Sûresi'nin 200 ve 201. âyetleri üzerinde dururken, asıl hasenenin akıl, basiret açısından ve neticesi itibariyle güzel olan haseneler olduğuna temas eder. Bunun için de gerçek ve nâmütenahî âhiret hayatını unutarak, mal-mülk, şan-şöhret, nam-nişan, makam-mansıp gibi sadece dünya güzelliklerini istemek akıl kârı değildir. Bu talebi dillendirenler temelde neyin hasene olduğunu neyin de olmadığını idrak edememişler demektir. Bu ise, ciddi bir idrak zaafıdır; onun ötesinde idraksizlik sayılır. Buna karşılık basiret sahipleri, işin önünü-arkasını, başını-sonunu gözeterek, *"Ey Kerîm Rabbimiz! Bize hem dünyada hasene, hem ahirette hasene ver!"* derler. Hattâ bu kadarla da yetinmeyip, Cehennem azabından korunmayı da dilerler.

Bizim de keremine hudut olmayan Kerîm Rabbimizden evvel-âhir niyazımız, bizi hem dünyada hem de âhirette güzelliklere gark etmesi, burada ve ötede rüsvay olmaktan muhafaza buyurması ve hoşnut olduğu kullar arasında cemâlini müşahede edebileceğimiz Cennet'ine almasıdır.

* Araştırmacı - Yazar
myilmaz@yeniumit.com.tr

Nigâr-ı Gülizâr Âteş

Tecellâ-yı cemâlinden habîbim nev-bahâr âteş
Gül âteş bülbül âteş sünbül âteş hâk ü hâr âteş

Şua'ı âfitâbındır yakan bi'l cümle uşşâkı
Dil âteş sîne âteş hem dü çeşm-i eşk-bâr âteş

Hayal-i şem'-i rûyinle aceb mi yansa cân u dil
Nigârım gel de gör kalbimde âteş âh u zâr âteş

Ne mümkün bunca âteşle şehîd-i ışkı gasletmek
Cesed âteş kefen âteş hem âb-ı-hoş-güvâr âteş

Ben el çektim safa-yı hatır u ârâm-ı canımdan
Safa âteş cefa âteş firar âteş karar âteş

Ne yapsam bu dil-i mahzûnu mesrur eylemem şahım
Gam âteş gam-güsar âteş temenna-yı mesar âteş

Ümid-i afiyet besler mi Es'ad yârdan hâşâ
Saçar oldukça gözden ol nigâr-ı gül-i zâr âteş

Şeyh Esad-ı Erbîlî

Hicret

Mekke'yle Medine arası yollar;
Çizik çizik, hasret yarası yollar.
Vardığı her nokta yine başlangıç;
Gitgide Allah'a varası yollar.
Mekke'yle Medine arası yollar...

Bu çıplak yollarda ne in, ne de cin
Yalnız iki çift nurdan güvercin.
Bunlar iki dostun ayakları ki,
Yolları göklere bağlayan perçin.
Bu çıplak yollarda ne in, ne de cin;

Hicret, yurt dışında aranan destek;
Dâva sahibine öz yurdu köstek.
Merkezi dışardan sarmaktır murad,
Merkezin çevreden fethidir istek.
Hicret, yurt dışında aranan destek;

İnsan koşar, ufuk kaçar beraber;
Ufukta, varılmaz gayeden haber.
O ki, eteğinde, ufuk ve gaye;
O ki, Gaye - İnsan, Ufuk - Peygamber.
İnsan koşar, ufuk kaçar beraber;

Ayakta, Medine Müslümanları,
İslâm'ın "Yardımcı" kahramanları...
Resûller Resûlü uğrunda feda,
Malları, canları, hânümanları...
Ayakta, Medine Müslümanları.

Necip Fazıl Kısakürek

YENİ ÜMİT

Prof. Dr. Zekeriya GÜLER *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2009 / 85

Allah Resûlü, hayat-ı seniyyelerinde, kendine itaat etmeyi ve sünnetine uymayı dinin bir parçası sayıyor; söylediği her sözün arkadan gelecek nesillere ulaştırılmasına teşvikte bulunuyor.. hattâ ashabına uzak yerlerden hadis dinlemeye gelenlere mülâyim ve yumuşak davranmayı emrediyor ve söylediği sözlerin mutlaka dinlenip-bellenmesi için tahşidat yapıyorlardı.

Sünnet'in Anlaşılmasında ULEMÂNIN YERİ[1]

A. Hadîs Âlimlerinin Görev ve Sorumluluğu

Hadîs ve Sünnet karşısında ulemânın görev anlayışı ve sorumluluk şuuruna dikkat çeken şu hadîsle konuya girmek uygun olacaktır: "Bu ilmi her nesilden âdil olanları (ehliyet, liyâkat ve istikamet sahibi hadîs âlimleri) yüklenir. Onlar bu ilimden, aşırıların tahrifini, bâtıl ehlinin istismarını ve câhillerin tevilini defederler."[2] "Allah'a hamdolsun" diyor *Sahîh-i Müslim* şârihi Nevevî *(676/1277)*, "Her asırda öyle oldu. Bu durum, Resûl-i Ekrem'in nübüvvetini gösteren alâmetlerdendir."[3]

Bu hadîste, üç âfet ve tehlikeden sakındırılır: *Tahrif, intihal* ve *câhilâne tevil.* Hadîs metninde geçen *tahrif,* hanif dinin karakteristik özelliği olan müsamaha ve itidal çizgisinden uzaklaşmakla ortaya çıkar. Gerek akîde gerekse ibadet meselelerinde Ehl-i kitâbın hataya düşmesine yol açan aşırılık, taşkınlık ve haddi aşmak da tahriftir. *İntihâl* kelimesi, inhiraf, yan çizmek, özden ve istikametten uzaklaşmayı ifade eder ki, bu bir tür sapma ve kırılma noktası demektir. *Câhilâne tevil* ise temelsiz, eksik ve yanlış yorumlamak demektir. Âlim veya akademisyen kisvesine bürünerek zihinleri karıştıranlar buraya dâhil edilmelidir.

İşte, bu görev anlayışı ve sorumluluk şuuruyla hareket eden hadîs âlimleri, her asırda uzun bir tecrübe ve mümareseden sonra ulaştıkları ilmî müktesebâtı kendilerinden sonraki nesillere intikal ettiriyor ve muazzam eserler bırakıyorlardı. "Eğer Sünnet olmasaydı, hiçbirimiz Kur'ân'ı anlamazdık!" diyen İmam Ebû Hanîfe *(150/767)*, "Bid'atler (nev-peydâ fikirler ve uygulamalar) ortaya çıktığında, âlimler onları yadırgamaz ve infial göstermezlerse, bunlar sünnete (kültüre, değere, dinî geleneğe) dönüşür!" diyen Abdurrahman el-Evzâî *(157/774)* ve "Hadîs, dünya ilimlerinin en hayırlısıdır" diyen Süfyân es-Sevrî *(161/777)*, hep aynı noktaya, yani ulemâ unsuruna, hadîs ve Sünnet hizmetkârlığına vurgu yapıyorlardı.

Ömrünü hadîs ilmine vakfetmiş o âlimlerden birisi Abdurrahman İbn Mehdî'dir. Nitekim Ahmed b. Hanbel *(241/855)* onun hakkında şöyle der: "O sırf hadîs için yaratılmıştır." ve "O, meçhul bir râviden rivayet etse bile yine hüccettir." Bir gün Abdurrahman İbn Mehdî, "Hadîslerin sahih olanını, hatalı olanından nasıl ayırıp tanıyorsun?" suâline muhatap olur. Bu suâle o, "Doktorun cinnet geçiren hastayı tanıdığı gibi!" diye cevap verir."

İmam Buhârî *(256/869)* diyor ki: Peygamber'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) rüyada gördüm. Sanki ben önünde durmuş, elimde bir yelpaze, onunla Peygamber'den (bir şeyler) savıyorum. Ben bunu bazı rüya tabircilerine sordum ve şu cevabı aldım: Sen Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) nispet edilmek istenilen yalanlara sed çekip savacaksın. İşte beni *el-Câmiu's-Sahîh*'i telife sevk eden sebep budur.[4]

Öte yandan Tirmizî *(279/892)*, bizzat kendisinin telif/tasnif ettiği *Sünen* veya *Câmi'* adlı kitabını kastederek, "Kimin evinde bu kitap varsa sanki o evde bir peygamber konuşuyor gibidir."[5] diyerek hadîs ve Sünnet'in önemine dâir duygu ve hikmet yüklü bir mesaj verir.

Hicrî 201 yılında Kurtuba'da dünyaya gelen Bakî b. Mahled *(276/889)*, yirmi yıl süren ilk hadîs öğrenimi yol-

culuğu 244 yılında nihayet bulup Endülüs'e döner. Bir müddet sonra da, on dört yıl süren ikinci uzun seyahatine çıkar. Bağdat'ta İbn Ebî Şeybe ve Ahmed b. Hanbel'den hadîs öğrenir. İbn Ebî Hayseme *(279/892)*, onun bulunduğu yerde yaşayan bir talebenin hadîs tahsili maksadıyla bir başka yere gitmesine gerek kalmadığını söyler. Çünkü o, hâfızasına nakşettiği ve kayıtlara geçirdiği hadîslerle Doğu'yu Batı'ya taşıyan müstesna bir ilim elçisidir. O, öğrencilerini ilme teşvik ederken, etrafa atılan lahana yapraklarıyla karnını doyuran ve kâğıt alabilmek için sırtındaki elbiseyi satan talebeler gördüğünü anlatır ki aslında bu bizzat kendisinden başkası değildir.

Bakî b. Mahled'in en meşhur kitabı *el-Müsnedü'l-kebîr*'dir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 904 Sahâbî'nin rivayet ettiği 30.000 hadîs, Bakî b. Mahled'in *Müsned*'inde ise 1013 Sahâbî'nin rivayet ettiği 30.969 hadîs vardır. Hadîsler Sahâbe isimlerine göre alfabetik olarak ve her bir Sahâbî'nin rivayeti fıkıh konularına göre tertip edilmiştir. *Müsned'in* müellif nüshası henüz bulunamamıştır. Ancak onun Endülüs'te/İspanya'da tahribattan kurtulan mekânlarda, hususi kütüphanelerde, bilhassa Batı Berlin'de, Mağrib ülkelerinde ve Türkiye'de bulunan umumî kütüphanelerde ortaya çıkabileceğine dâir umut ve heyecan devam etmektedir.[6]

Endülüs'te ilmî, edebî ve ictimaî bir çığır açan İbn Hazm *(456/1063)*, bilhassa *el-Muhallâ* adlı hadîs ve fıkıh kitabıyla dünyanın dört bir yanında tanınır. Aslında Endülüslü İbn Ayyâd gibi bazı âlimler hicrî beşinci (miladî onbirinci) asrı, "İbn Abdilberr asrı" olarak niteler. Gerçekten de Endülüs'te İbn Abilberr *hâfizu'l-garb* unvanıyla tanınırken Bağdat'ta Hatîb *hâfizu'ş-şark* diye meşhur olur. Hadîs ilminde yazmadıkları bir sahanın kalmaması, her ikisinin ortak özelliklerindendir. Her iki güneşin 463/1071 yılında batmasıyla birlikte İslâm dünyası hüzne boğulur.

Sultânü'l-ulemâ diye meşhur olan İbn Abdisselâm *(660/1260)* diyor ki: "İslâmî ilimler kitâbiyâtı içinde, İbn Hazm'ın *el-Muhallâ*'sı ile İbn Kudâme'nin *(620/1223)* *el-Muğnî*'si gibisini görmedim."[7] Bu değerlendirmeye iştirak eden Zehebî *(748/1347)*, Beyhakî'nin *(458/1065)* *es-Sünenü'l-kübrâ*'sı ile İbn Abdilberr'in *(463/1070)* *el-Muvatta'* üzerine yazdığı *et-Temhîd*'in üçüncü ve dördüncü kaynak olarak bu listede yer alması gerektiğini söyler ve bahsi geçen dört kitabı mütalâa eden ciddi ve zeki bir kimsenin *hakîki âlim* olacağını vurgular. Bizzat İbn Hazm, "Fıkhu'l-hadîs sahasında, arkadaşımız Ebû Ömer'in (İbn Abdilberr) *et-Temhîd*'i gibisini asla bilmiyorum" diyerek İbn Abdilberr'in fıkhü'l-hadîs ve ricâl ilmine dâir söz konusu eserinin önemine işaret eder.

1997'de rahmete kavuşan meşhur hadîs âlimi Abdülfettâh Ebû Gudde, bu listeye Hanefî hadîs ve fıkıh âlimi Ebû Ca'fer et-Tahâvî'nin *(321/933)* *Şerhu Müşkili'l-âsâr*'ını beşinci kitap olarak ilâve eder. 1994'te Beyrut'ta on altı cilt hâlinde basılan bu eser, 6179 rivâyet ihtiva eder. Eserde, görünüşte mânâ ve muhtevâları birbirleriyle çelişen fakat dikkatle incelendiğinde aralarında bir zıtlık ve problem olmadığı görülen hadîsler ele alınır. Burada Tahâvî'nin, Hanefî fıkhına kaynaklık eden hadîslere dâir *Şerhu Maânî'l-âsâr* adlı kitabı da zikredilmelidir. Fıkıh bablarına göre tertip edilen bu kitapta ahkâm hadîsleri zikredilmiş; mütenâkız ve müşkil görülenleri, mutlak ve mukayyedi, amel edilecek ve edilmeyecek olanları açıklanmıştır. Kitap, 1399/1979'da dört cilt hâlinde Beyrut'ta basılmıştır.

Doğrusu hadîs tarihi, Zehebî *(748/1347)*, İbn Hacer el-Askalânî *(852/1448)*, Bedruddîn el-Aynî *(855/1451)*, Celâleddîn es-Suyûtî *(911/1505)* gibi yetiştirdikleri talebeler ve telif ettikleri kitaplarla görev ve sorumluluklarını yerine getiren âlimlerle doludur. İbn Hacer el-Askalânî, hicrî 800 veya 805 yılında yaptığı Hacda "Zemzem, ne için içilirse ona çaredir." hadîsinden yola çıkarak, çok hayran olduğu ve örnek gördüğü Zehebî'nin mertebesine; onun zekâ seviyesine ve hafıza kapasitesine erişebilmek için zemzem içer ve duâ ederdi.[8] Aynı şekilde es-Suyûtî, hadîs rivâyet ve dirâyet ilminde ciddi müktesebât sahibi gördüğü İbn Hacer el-Askalânî'nin mertebesine ulaşmak niyetiyle zemzem içer ve duâ ederdi.

Bilindiği gibi, *Fethu'l-bârî*'siyle İbn Hacer el-Askalânî ve *Umdetü'l-kârî*'siyle de Bedruddîn el-Aynî, *Sahîh-i Buhârî* şârihi olarak hak ettikleri şöhrete kavuşmuşlardır.

Hicrî birinci asırdan yedinci asrın sonuna kadar *(699/1299)* müellif muhaddisleri ve telif edilen hadîs kitaplarını tespite yönelik tarafımızdan yapılan araştırma neticesinde[9] yaklaşık 2500 kitap ortaya çıkmıştır. Bunlardan yaklaşık 700'ü matbu, 250'si ise yazmadır. Bu durumda, tespit edilen kitapların üçte birinden fazlası günümüze ulaşabilmiştir. Demek oluyor ki, İslâm kültür, tarih ve medeniyetinin esasını teşkil eden hadîs ilimleri, hemen her devirde ve coğrafyada en zengin ve en geniş çalışmalara konu olmuştur.

Şüphesiz ulaşılan bu netice, şu tespitle mutabakat arz etmektedir: "Hiçbir edebiyat, dindâr gönüllülerince yazılan doğruluğa ve mükemmelliğe koşma işinde Hadîs Edebiyatı ile boy ölçüşemez."[10]

B. Hadîs ve Sünnet'in Doğru Anlaşılması ve Yorumlanması

Hadîs ve Sünnet'in Doğru Anlaşılması ve Yorumlanması başlığı, fıkhu'l-hadîs, rivâyet-dirâyet, muhtelifü'l-hadîs ilmi, garîbü'l-hadîs ilmi, hadîs şerhleri, hadîs okumalarında ve araştırmalarında yöntem problemi gibi unsurları akla getirir. Bir disiplin olarak *fıkhu'l-hadîs*, hadîslerin mânâ ve maksadına nüfuz etmek suretiyle doğru olarak

anlama faaliyeti ve onlardan sıhhatli bir şekilde hüküm çıkarma (istinbat) tekniği demektir. Başka bir deyişle *fıkhu'l-hadîs*, murâd-ı nebevîyi tespit noktasında sarf edilmesi gereken ciddi gayreti ifade eden hadîs ilim dalıdır. Hâkim Nîsâbûrî'nin *(405/1014)* şu tespiti bu yüzden anlamlıdır: "Fıkhu'l-hadîs, bu ilimlerin semeresidir. Şeriatın, varlığını devam ettirebilmesi ancak buna bağlıdır."[11]

Hakikaten, Buhârî'nin meşhur hocası Ali İbnü'l-Medînî'nin *(234/848)* ifadesiyle, "Hadîslerin mânâ ve maksatlarını gereği gibi anlamak ilmin yarısıdır. Ricâl bilgisi ve hadîslerin râvilerini tanımak ise ilmin diğer yarısıdır."[12] Bir hadîsin Hz. Peygamber'e âidiyetini tespit işi ile onun doğru anlaşılması ve yorumlanması hadîs ilminin iki temel unsurudur. Bu iki unsurun birinci merhalesi *rivayet*, ikinci merhalesi ise *dirayet* adını alır.

Râmhürmüzî'nin *(360/970)* *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî* adlı eseri, hadîs usûl ilminin ilk sistematik mahsullerinden sayılır. İsminden de anlaşılacağı üzere bu eserde, *rivâyet-dirâyet bütünlüğü* (hadîs-fıkıh, tahdîs-tefakkuh, menkûl-ma'kûl, nakil-akıl birlikteliği) ele alınır. Esasen Râmhürmüzî, yaşadığı dördüncü asırda, ilimle meşgul olanlar arasında bir nevi dengesizlik, yani bazı râvilerde dirayetten kopuk mücerred bir rivayet anlayışı, bazı fakihlerde de rivayetten uzak mücerred bir dirayet düşüncesi görür. İşte, bu yöntemin eksik ve yanlış olduğunu gören Râmhürmüzî, söz konusu eserinin telif sebebini şu şekilde açıklar: "Hadîs ile fıkıh (tefakkuh, ince anlayış, hüküm çıkarma tekniği ve istinbat melekesi) birlikte oldukları zaman tekemmül eder, birbirlerinden ayrıldıkları zaman ise noksan kalırlar."

Bu demektir ki, temel ilke olarak *nakl-i musaddak* ve *istidlâl-i muhakkak*, sağlam bilgi ve doğru neticeye ulaşmak bakımından çok önemlidir. Çünkü tasdik görmemiş bir naklin veya tahkik edilmemiş bir istidlâlin kaynak değeri olamaz. Şer'î-dinî bir delilin tasdik etmediği bir yorum reddedilir.

Nitekim Şâfiî fıkıh, hadîs ve tasavvuf âlimi Abdülvahhab eş-Şa'rânî *(973/1565)* bu noktaya vurgu yaparken dikkat çekici bir dil ve üslûp kullanır: "O hâlde kardeşim, şeriatı muhafaza hususunda çok çalış ve sakın gaflet gösterme! Sana hadîs kitaplarını tavsiye ederim. Müctehid imamların ihtilaf noktalarını, istinad ettikleri âyet, hadîs ve haberleri tanıyabilmen için onları mütalâa et. Delillerini bilmeden fıkıh kitapları ile yetinme!"[13]

Demek oluyor ki, Resûl-i Ekrem'e âidiyeti tam olarak tespit edilen hadîsleri anlamaya ve yorumlamaya çalışırken, rivâyet-dirâyet dengesi çerçevesinde, *istifade maksatlı* dikkatli okuma yöntemi çok önemlidir. Aksi hâlde çalışma eksik kalacak ve "Çürük temel üzerine bina edilen şey de aynen onun gibi çürüktür" (Mâ buniye ale'l-fâsidi fehuve fâsidun misluhû) kâidesi gereğince onun kıymet-i ilmiyyesi olmayacaktır.

"Gerçek âlim, insanları Allah'ın rahmetinden ümitsizliğe sevk etmeyen, Allah'ın azabından onları emîn kılmayan, İlâhî yasaklar konusunda onlara ruhsat kapısını açmayan ve Kur'ân'ı bırakıp da başka bir şeye rağbet etmeyen kimsedir. Haberiniz olsun, anlayış ve kavrayışın olmadığı bir ilimde hayır yoktur. Dikkat edin, düşünüp ibret dersi çıkarılmayan bir Kur'ân okuyuşunda hayır yoktur."

Hadîs ve Sünnet'in doğru anlaşılması ve yorumlanması meselesinde *şerh çalışmaları*nın yeri büyüktür. Şerh, bir hadîs kitabının "kavâid-i arabiyye ve usûl-i şer'iyye hasebince bi kadri't-tâka (güç ve imkan nisbetinde)" açıklanması demektir. Tabii bu pek kolay bir faaliyet değildir; derin bilgi, ciddi tecrübe ve üstün gayret ister. Bu yüzden, İmam Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh* adlı eserine şerh yazmak hayli ağır bir iş telâkki edilir.

Muhataplarının algı, bilgi ve kültür seviyeleri farklı olmakla birlikte, Kur'ân âyetleri gibi hadîs metinlerinin ekseriyeti anlaşılır bir karakter arz eder. Ancak şerhlere başvurmadan bazı hadîsleri hemen neticeye bağlamak ve onlardan hüküm çıkarmak prensip itibariyle doğru değildir. Bilgi yetersizliği, altyapı ve tecrübe eksikliği, "bana göre" yanılgısı, sağlıklı yorum ve anlayışın önünde ciddi bir engeldir. Bu itibarla, klâsikler yanında, yapılan yeni şerhlere başvurmak, hadîslerin doğru anlaşılmasında ve yorumlanmasında ihmal edilmemesi gereken bir yöntemdir.

Görebildiğimiz kadarıyla ilk yedi asırda *Kütüb-i Sitte* ve İmam Mâlik'in *Muvatta'* isimli eseri üzerine elli civarında şerh çalışması yapılmıştır. Günümüz şartlarında da kayda değer şerh çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Meselâ, Muhammed el-Îtyûbî el-Vellevî tarafından hazırlanan *Zahîratü'l-ukbâ fî şerhı'l-Müctebâ* adlı eser, *Sünen-i Nesâî*'nin şerhidir. Eser, 42 cilt hâlinde basılmıştır *(Mekke 2007)*.

C. İslâm Âlimlerine Duyulan İhtiyaç

"Allah, hakkında hayır dilediği kimseye dinde derin bir anlayış verir."[14] buyuran Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), dinî ilimlerde derinleşen, toplumun önünde örnekliği ve önderliği olan İslâm âliminin önemine dik-

kat çeker. Böyle bir zümrenin yetiştirilmemesi hâlinde, toplumun başına nelerin geleceğini de bizzat Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle haber verir:

"Allah ilmi insanlardan bir anda söküp almaz. Fakat âlimlerin ruhunu alarak ilmi ortadan kaldırır. Nihayet geride tek bir âlim bırakmadığında, insanlar câhil başlar/başkanlar edinirler. Onlara sualler sorulur da bilgisizce fetvâ verirler. Böylece hem saparlar hem saptırırlar!"[15]

Hz. Ali'nin, İslâm ümmetinin meselelerine hâl çaresi bulacak örnek âlimin ve gerçek fakihin nasıl bir özellik ve karakter sahibi olması gerektiği suâline cevap veren şu sözü, hafızalarda hep canlı tutulmalıdır:

"Gerçek âlim, insanları Allah'ın rahmetinden ümitsizliğe sevk etmeyen, Allah'ın azabından onları emîn kılmayan, İlâhî yasaklar konusunda onlara ruhsat kapısını açmayan ve Kur'ân'ı bırakıp da başka bir şeye rağbet etmeyen kimsedir. Haberiniz olsun, anlayış ve kavrayışın olmadığı bir ilimde hayır yoktur. Dikkat edin, düşünüp ibret dersi çıkarılmayan bir Kur'ân okuyuşunda hayır yoktur. Yine tefekkürün olmadığı bir kullukta da hayır yoktur."[16]

Yine Hz. Ali diyor ki: "Biliniz ki, insanlar yaptıkları güzel işlerle yâd edilirler. Her insanın değeri, yaptığı işin güzelliği ve kalıcılığı (ihsan) ile ölçülür. O hâlde ilim sahasında konuşun, konuşun da değerleriniz ve seviyeleriniz ortaya çıksın!" İbn Abdilberr[17], naklettiği bu söz üzerine şu yorumu yapar: "Derler ki, Ali b. Ebî Tâlib'in 'Her insanın değeri, yaptığı işin güzelliği ve kalıcılığı (ihsan) ile ölçülür' (قدر كل امرء ما يحسن) sözü, daha önce hiçbir kimse tarafından söylenmemiştir. İlim talebi ve tahsiline bundan daha teşvikkâr bir söz yoktur. İlim, ulemâ ve talebe için şu sözden de daha tahripkâr bir söz yoktur: 'Evvelkiler sonrakilere, meseleleri çözüm noktasında hiçbir şey bırakmamıştır' (ما ترك الأول للآخر). Gerçekten de Hz. Ali'nin yukarıda geçen sözü, çok alâka uyandıran ve iz bırakan, özel ve önemli bir sözdür."

Resûl-i Ekrem, topluma yön verecek ve önderlik edecek ilim erbâbına şu hatırlatmada bulunur: "İnsanlara hayırlı olanı (ilim ve fazileti) öğretip de kendisini unutan âlim, etrafını aydınlatıp kendisini yakıp bitiren mum gibidir."[18] Bilhassa sosyal münasebetlerde izlenen yol ve yöntem, *mudârâ* çerçevesinde kalmalı ve *müdâhene*ye kaymamalı, yani İslâm'ın iman, ibadet ve ahlâk değerlerinden kesinlikle uzaklaştırmamalıdır. Zira günümüz dünyası, görev ve sorumluluğunun farkında olan, etrafını aydınlatan ilim ve irfan âbidelerine her zamankinden daha muhtaç durumdadır. Hakikaten, bilgi ve hikmetiyle kâmil insan, kâinatın gıdasıdır.

Bu itibarla, ulemâ topluluğunun hayat hikayelerini ve özgeçmişlerini konu alan ricâl, tabakât ve terâcim kitapları mutlaka okunmalı ve onların ibret dolu hatıraları görülmelidir. Çünkü bu nevi kitaplar, âlimlerin köklü bilgi ve derin tecrübelerine, sade ve zâhid hayat tarzlarına, toplumu yönlendiren ve dönüştüren mesajlarına yer vermesi bakımından önem arz eder. Sonuç olarak bunun, insan eğitiminde, ilmî ve ahlâkî şahsiyetin gelişmesinde büyük rol oynayacağı açıktır. Bu konuda Zehebî'nin *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*sı çok yönlü bir müracaat kitabıdır. Ayrıca *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (DİA), Türkçe olarak önemli bir başvuru kaynağıdır.

Bu makalenin, "hıtâmuhû misk" kabilinden, meşhur hadîs âlimi Ebu'l-Ferec Abdurrahman İbnü'l-Cevzî'nin *(597/1200)* şu içten duâ cümlesiyle müzeyyen olmasını istiyoruz:

اَللّٰهُمَّ لا تُعَذِّبْ لِسَانًا يُخْبِرُ عَنْكَ وَلاَ عَيْنًا تَنْظُرُ اِلَى عُلُوم تَدُلُّ
عَلَيْكَ وَلاَ قَدَمًا تَمْشِى اِلَى خِدْمَتِكَ وَلاَ يَدًا تَكْتُبُ حَدِيثَ رَسُولِكَ
فَبِعِزَّتِكَ لاَ تُدْخِلْنِى النَّارَ فَقَدْ عَلِمَ اَهْلُهَا اَنِّى كُنْتُ اَذُبُّ عَنْ دِينِكَ

"Allah'ım, Sen'den haber veren dile, Sen'i gösteren ilimlere nazar eden göze, Sana hizmet yolunda yürüyen ayağa ve Resûlü'nün hadîsini yazan ele acı çektirme (azap etme)! İzzetin hürmetine lütfunla beni Cehennem ateşine koyma! Erbâbı bilmektedir ki, ben Sen'in dinini hep müdafaa gayretinde oldum."

Ve âhıru da'vânâ eni'l-hamdu lillâhi rabbilâlemîn.

* S.Ü. İlahiyat Fak. Hadîs Anabilim Dalı Başkanı
zguler@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Bu yazı, 25 Ekim 2008 tarihinde Fırat Kültür Merkezi'nde (FKM) Yeni Ümit Dergisi tarafından düzenlenen *Sünnetin Tesbiti ve Dindeki Yeri* konulu panelde yapılan konuşmanın özeti mahiyetindedir.
2. İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 341; İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, I, 28, 59; Hatîb, *Şerefu ashâbi'l-hadîs*, s. 11; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 255.
3. Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-luğa*, I, 45.
4. Leknevî, *Zaferu'l-emânî*, s. 117
5. Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 559.
6. Ahmed Muhammed Şakir, *el-Bâisü'l-hasîs*, s. 186; Ekrem Ziya el-Umerî, *Bakî b. Mahled el-Kurtubî ve Mukaddimetü Müsnedih*, s. 28; M. Yaşar Kandemir, "Bakî b. Mahled", *DİA*, IV, 541-542.
7. Bkz. Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, XVIII, 193.
8. Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-dürer*, s. 106.
9. Zekeriya Güler, *İlk Yedi Asırda Hadîs İlimleri Literatürü*, Konya 2002.
10. Muhammed Zübeyr Sıddîkî, *Hadîs Edebiyâtı Târihi*, s. 140
11. Hâkim, *Ma'rifetü ulûm'l-hadîs*, s. 63.
12. Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, s. 320
13. Kâsımî, *Kavâıdü't-tahdîs*, s. 270.
14. Buhârî, İlim, 10; Müslim, İmâret, 175; Tirmizî, İlim 4; İbn Mâce, Mukaddime, 17.
15. Buhârî, İlim, 34, İ'tisâm, 7; Müslim, İlim, 13-14; Tirmizî, İlim, 5; Ahmed b. Hanbel, II, 162.
16. Dârimî, Mukaddime, 29; Küleynî, *el-Kâfî*, I, 86.
17. *Câmiu beyâni'l-ilm ve fadlih*, s. 161-162.
18. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, II, 165.

Ahmet ÇETİNKAYA *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2009 / 85

Biz müslümanların Hz. İsa'ya karşı saygımız sonsuz olduğu gibi, O'nun getirdiği mesajın, bugünkü batı medeniyetinin önemli bir rüknü olduğunda da şüphemiz yoktur. Evet, tarihçilerin ve medeniyet felsefecilerinin de ifade ettikleri gibi, eğer Hz. İsa ve O'nun getirdiği ruh ve mânâ olmasaydı, batı medeniyeti hiçbir zaman vücud bulamazdı; zira onun bir esası Grek düşüncesi (Matematik düşünce) diğer bir esası Roma hukuku olduğu gibi, önemli bir rüknü de gerçek mânâsıyla hıristiyan dinidir.

HZ. İSA'NIN ŞEMÂİLİ

Kur'ân-ı Kerîm'de mealen; "Nuh'a ve ondan sonraki nebîlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. İbrâhim'e, İsmâil'e, İshak'a, Yâkub'a ve torunlarına, İsa'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun ve Süleyman'a da vahyettik. Davud'a da Zebur'u verdik."[1] buyrulması, her bir peygamberin aynı özden geldiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), bütün peygamberlerin anaları ayrı, babaları bir kardeş durumunda olduğunu ve dinlerinin tek bir asla dayandığını vurgulamıştır.[2]

Bu peygamberlik zincirinin bir halkası olan Hz. İsa da (aleyhisselam)[3] Kur'ân-ı Kerîm'de en fazla bahsi geçen peygamberlerdendir. O; "Ey İsrail oğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim. Benden önceki Tevrat'ı tasdik etmek, benden sonra gelip ismi 'Ahmed' olacak bir resulü müjdelemek üzere gönderildim."[4] diyerek Efendimiz'i müjdelemiş, Efendimiz de "Ben, Meryem-oğlu İsa'ya dünya ve ahirette insanların en yakınıyım."[5] buyurmak suretiyle aralarındaki bu farklı kurbiyete dikkat çekmiştir.

Peygamberimiz'in şemâilinin Sahabe-i Kiram tarafından en ince teferruatına varıncaya kadar kayda geçirilip günümüze ulaştırılmasına mukabil, Hz. İsa hakkında durum böyle olmamıştır. Bununla beraber Hz. İsa'nın beden yapısına, saç ve yüz özelliklerine dâir bir kısım hadîs rivayetlerinde bazı ayrıntılar zikredilmektedir.

Hz. İsa'nın, henüz yeni doğmuş bir bebek iken dile gelip söylediği şu sözler, onu tanıtan iyi bir özet durumundadır: "Ben Allah'ın kuluyum. O bana kitap verdi, beni peygamber olarak görevlendirdi. Nerede olursam olayım beni kutlu, mübarek kıldı. Yaşadığım müddetçe bana namazı ve zekâtı farz kıldı. Anneme saygılı, hayırlı evlât kılıp, asla zorba, bedbaht ve hayırsız biri yapmadı. Doğduğum gün de, öleceğim gün de, kabirden kalkıp dirileceğim gün de selâm üzerime olsun! ... İyi bilin ki Allah benim de Rabb'im, sizlerin de Rabb'idir. Öyleyse yalnız O'na ibadet ediniz. Doğru yol budur."[6]

Kur'ân-ı Kerîm'de hakkında pek çok bilgi bulunan Hz. İsa'nın beden özelliklerini gösteren bir kayda rastlanmamaktadır. Zaman zaman bazı kişilerin mesih iddiasıyla ortaya çıkmaları, ayrıca bazı hadîslerde Hz. İsa'nın yeryüzüne tekrar dönüşünden bahsedilmesi, onun şemâili hakkındaki merakı artırmaktadır. Kur'ân'ın yer vermediği bu bilgiyi hadîslerde bulmak mümkündür. Peygamberimiz, bir yandan mazinin derinliklerine giderek Hz. Âdem'e (aleyhisselam) kadar bütün enbiyâyı hem de şemâili ile anlatmış, diğer yandan nazarlarını istikbale çevirip mahşere, Cennet ve Cehennem'e kadar her şeyi göz önüne sermiştir.[7]

Peygamberimiz'in şemâilinin Sahabe-i Kiram tarafından en ince teferruatına varıncaya kadar kayda geçirilip günümüze ulaştırılmasına mukabil, Hz. İsa hakkında durum böyle olmamıştır. Bununla beraber Hz. İsa'nın beden yapısına, saç ve yüz özelliklerine dâir bir kısım hadîs rivayetlerinde bazı ayrıntılar zikredilmektedir. Hz. İsa'nın şemailine dâir hadîslerde zikredilen özellikler temelde üç farklı hadîs grubunda yer alır:

1- Mi'rac hadîsleri: İsrâ yolculuğu ve miracdan bahseden hadîs-i şerîflere göre semâda Hz. İsa ile karşılaşan Peygamberimiz, onun bazı beden özelliklerini zikretmiştir.[8]

2- Rüya hadîsleri: Peygamberimiz bir rüyasını anlatır: Kâbe yanındadır ve bir zât görür. Yanındakilere onun kim olduğunu sorar; Hz. İsa olduğunu söylerler. Bu hadîsin bazı tariklerinde Hz. İsa'nın çeşitli fizikî özellikleri zikredilir.[9]

3- Nüzûl hadîsleri: Hz. İsa'nın yeryüzüne tekrar döneceğine dâir hadîslerin[10] bazı tariklerinde de Hz. İsa'nın bazı fizikî yönleriyle tasvirine rastlarız.[11]

Hz. İsa'nın, şemâiline dâir bu üç grup hadîsten süzülen vasıfları şöyledir:

a) Beden Yapısı

Hz. İsa, boyu ve beden yapısına dâir bazı özellikleri itibarıyla Peygamberimiz'e benzer. Onun boyu hakkında kullanılan "رَبْعَةٌ", "مَرْبُوعٌ" ve "مَرْبُوعُ الْخَلْقِ" tabirleri, "uzun-kısa arası", "ne uzun, ne kısa", "bâriz uzun değil, fakat uzuna yakın orta boylu" gibi mânâlara gelmektedir.[12] Peygamberimiz'in boyu da benzer ifadelerle anlatılmıştır.[13]

Yine Peygamberimiz tarif edilirken de zikredilmiş olan[14] "عَرِيضُ الصَّدْرِ" tabirinden Hz. İsa'nın "geniş omuzlu" olduğu anlaşılmaktadır.[15] Hadîslerde hem Hz. İsa hem de Hz. Mûsâ için zikredilen "جَعْدٌ" kelimesi saç için kullanıldığında "kısa ve az kıvırcık saç" anlamı olmakla beraber,[16] âlimlerin genel kabulüne göre bu kelime Hz. Mûsâ için "kısa ve az kıvırcık saçlı" mânâsında, Hz. İsa için ise "sağlam yapılı ve kuvvetli bir bedene sahip" anlamında kullanılmıştır.[17] Nitekim "geniş omuzlu" ifadesiyle birlikte zikredilmesi de bu genel kabulü destekler.

Hz. İsa hakkındaki bir diğer beden özelliği olarak "مُبَطَّنُ الْخَلْقِ" tabirine[18] "normal zayıf" mânâsı verilmiştir. Ancak bu zayıflığın "açlıktan veya bir başka sebepten kırılacak derecede sıska" mânâsında değil, sadece "insanın aç iken görünümü"nü ifade anlamında olduğu belirtilmektedir.[19] Peygamberimiz tarif edilirken de "ne zayıf, ne şişman", "karnı, göğsüyle aynı hizada; yani zayıf da değil, göbekli de değil" dendiği göze çarpmaktadır.[20] Nitekim Münâvî, bu tabirin "karnın açlığından kinâye" olduğunu belirtmiştir.[21] Hz. İsa'nın geniş omuzlu ve kuvvetli bir bedene sahip olduğu da hesaba katıldığında onun "sıska ve çelimsiz" denecek bir zayıflıkta olmadığı açıktır. Buna göre Hz. İsa'nın gövdesinin, göbek vs.. ilâvelerden uzak fıtrî ve ideal bir görünüm arz ettiği anlaşılmaktadır.

b) Saçı

Hz. İsa'nın saçı "rüya hadîsleri"nin bazısında "لَهُ لِمَّةٌ كَأَحْسَنِ مَا أَنْتَ رَاءٍ مِنَ اللِّمَمِ=Kulaklarına inmiş öyle saçları vardı ki daha güzelini görmemişsindir." ifadesiyle tarif edilmiştir.[22] "لِمَّة" tabiri, "kulak memesini kapatıp yanlardan aşağı sarkan, fakat omuzlar üzerine yayılmamış saç" mânâsına gelir –omuzları da kaplayan saç için, "جُمَّة" kelimesi kullanılır.[23] Bir başka rivayette Hz. İsa'nın saçı "تَضْرِبُ لِمَّتُهُ بَيْنَ مَنْكِبَيْهِ" tabiriyle anlatılmıştır ki[24] bu da saçların yanlardan omuzlar üzerine yayılmış değil de enseden omuzlar arasına değer vaziyette olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Peygamberimiz'in saçı için de aynı tarifler yapılmaktadır.[25]

Rivayetlerdeki "قَدْ رَجَّلَهَا فَهِيَ تَقْطُرُ مَاءً" ifadesi, "saçını taramış ve (sanki) saçından su damlıyor"[26] durumda olduğunu belirtmektedir. Bu ifadeyi gerçek anlamında anlayanlar olmakla beraber, "ıslatıp öyle taradığını" düşünenler de vardır. Fakat genelde, "temizlik, parlaklık ve güzellik"ten kinâye olarak kullanıldığı söylenmiştir.[27] "Nüzûl hadîsleri"nde Hz. İsa'nın saçını tasvir eden iki ilginç ifade de bu yorumu teyid eder. Bunlardan birine göre "إِذَا طَأْطَأَ رَأْسَهُ قَطَرَ وَإِذَا رَفَعَهُ تَحَدَّرَ مِنْهُ جُمَانٌ كَاللُّؤْلُؤِ=Başını eğdiği zaman su damlar, kaldırdığı zaman ondan inci gibi gümüş taneleri yuvarlanır.";[28] diğerine göre ise "كَأَنَّ رَأْسَهُ يَقْطُرُ وَإِنْ لَمْ يُصِبْهُ بَلَلٌ=Başına su değmediği hâlde, sanki saçlarından su damlıyor gibidir."[29] Şu hâlde, gerçekte su damlıyor olmasından değil, "damlıyor görüntüsü"nden söz edilebilir. Zaten saçtan gerçekten su damlıyor olması, Hz. İsa'nın, "saç şekli kendisine çok yakışan insan olarak tanımlanması"yla bağdaşmaz.

Öte yandan, her üç grup hadîste de Hz. İsa'nın saç şekli hakkında, "سَبْطُ الشَّعْرِ", "سَبْطُ الرَّأْسِ" gibi tabirler kullanılmıştır.[30] "سَبْطٌ" tabiri, "kısa ve az kıvırcık" mânâsına gelen "جَعْدٌ" kelimesinin aksine "düz-sarkık" anlamındadır.[31] Hadîslerin çoğunda Hz. İsa'nın saçı bu tabirle ifade edilmesine karşılık, bazı hadîslerde "جَعْدٌ"[32] ve "جَعْدُ الرَّأْسِ"[33] gibi tabirler de yer alır. "جَعْدٌ" tabiri saç için kullanıldığında, "düz-sarkık" kelimesinin zıttı olarak "kısa ve az kıvırcık" mânâsına gelmektedir.[34] Hz. İsa'nın saç şekliyle ilgili çelişki gibi duran bu iki farklı tarif, onun saçının farklı zamanlardaki görünümü[35] veya "جَعْدٌ" kelimesine yüklenen farklı anlamlarla ilgilidir. Araplar "جَعْدٌ" kelimesini erkekler hakkında hem medih hem de zem için kullanırlar. Zem için kullanılırsa biri "kısa boylu" diğeri de "cimri" mânâsına gelir. Medih için kullanıldığında ise biri, "sağlam yapılı ve kuvvetli bir bedene sahip"; diğeri, "kısa ve normal kıvırcık" mânâsındadır. Az kıvırcık saçın medih sayılması, Arapların

Peygamberimiz'in mektubunu Herakliyus'a götürmekle görevlendirilen iki sahabiden biri olan Hişam b. Âs'ın anlattığına göre, Herakliyus kendileriyle görüştükten sonra yanlarına bir rahip katar. Onları bir mahzene indiren rahip, orada özenle saklandığı anlaşılan bazı insan resimleri gösterir ve bunların her birinin bir peygambere ait olduğunu söyler. Peygamberimiz'e ait olduğunu belirttiği resim, aslına oldukça uygundur. Resimlerden biri de Hz. İsa'ya aittir.

genellikle düz saçlı olmamasından, yani hafif kıvırcık ve dalgalı saçların Araplarda makbul oluşundandır. Buradan hareketle Kadı Iyâz şu ilâvede bulunur: "Bu tabir, Deccal hakkında zem, Hz. İsa hakkında ise medih sıfatıdır."[36]

Diğer taraftan Hz. İsa için kullanılan "رَجِلُ الشَّعَرِ" tabiri,[37] onun saç şeklini daha net ortaya koymaktadır. Peygamberimiz'in saçı için de aynen kullanılan bu tabir,[38] "yağla bakımı yapılmış ve taranmış saç veya bu saçın sahibi" mânâsına geldiği gibi, "ne dümdüz ne de aşırı kıvırcık; ikisinin ortası, yani hafif dalgalı saç veya bu saçın sahibi" anlamlarına da gelir.[39] Nitekim Peygamberimiz'in saçı için "وَلَيْسَ بِالْجَعْدِ الْقَطَطِ وَلَا بِالسَّبْطِ=ne aşırı kıvırcık, ne de dümdüz"[40] denilmesi de, bu sonraki anlamı pekiştirmektedir. Ayrıca pek çok hadîste Hz. İsa'nın saçıyla ilgili "düz-sarkık" mânâsındaki tabirler kullanılmasına karşılık, bunun zıt anlamındaki "جَعْدٌ" kelimesi sadece yedi rivayette geçmektedir. Kaldı ki, bunlardan da saçla irtibatlı görünen sadece bir tanesidir.[41]

Bu açıklamalardan sonra Hz. İsa'nın saçıyla ilgili şunlar söylenebilir: Bakımlı, hafif dalgalı (ne dümdüz ne de aşırı kıvırcık), kulak memesini kapatmakla beraber yanlardan omuzlara inmeyen, fakat enseden iki kürek arasına değer vaziyette aşağıya sarkık şekildedir ve Hz. İsa'ya bu saç şekli oldukça yakışır durumdadır.

c) Yüzü

Rivayetlerde Hz. İsa'nın yüzüyle ilgili en göze çarpan hususiyet, onun "حَدِيدُ الْبَصَرِ=keskin bakışlı"[42] olmasıdır.

İkinci olarak, onun yüz rengiyle ilgili farklı ifadelere yer verilmiştir. Bunlardan renk bildiren "آدَمُ=toprak rengi"[43] tabiri çok az rivayette geçmekte ve bunların bir kısmında

"كَأَحْسَنِ مَا يُرَى مِنْ أُدْمِ الرِّجَالِ=Görsen, esmer erkeklerin en yakışıklısı dersin."[44] şeklinde açıklama getirilmektedir. "أَبْيَض =beyaz"[45] ifadesi ise tek başına bir hadîste geçmekte, bir başka rivayette bu beyazlık "kırmızıya çalar bir beyazlık"[46] olarak kayıtlanmaktadır. Nitekim Araplar yüzle ilgili bir beyazlıktan söz ettiklerinde bu, bildiğimiz anlamda bembeyaz bir rengi değil "çil, siyah benek gibi kusurlardan uzak bir yüz"ü ifade etmektedir.[47] "أَحْمَرُ=kırmızı" renge gelince, bazı rivayetlerde tek başına kullanılmışsa da[48] pek çok rivayette bu kırmızılığı ifade için tarif biraz açılmış, "sanki hamamdan yeni çıkmışcasına al çehreli" benzetmesi yapılmıştır.[49] Ancak bu tabir, Hz. İsa için bir renk ifadesi olarak değil "dupduru bir görünüm ve pırıl pırıl bir çehre"den kinâye olarak kullanılmıştır.[50] Nitekim bir rivayette "güzel, parlak, temiz ve hoş" anlamındaki "وَضِيءٌ" kelimesiyle beraber kullanılması da[51] bunu destekler. Hem mi'rac hem de nüzûl hadîslerinde çokça yer alan "إِلَى الْحُمْرَةِ وَالْبَيَاضِ"[52] şeklindeki tavsifler ise, net bir kırmızılık ve beyazlığı ifade etmez.[53] Buna göre Hz. İsa'nın yüz renginin "kırmızımtrak nûrânî beyaz" olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Hz. İsa'nın yüz rengini bildiren ifadelerin hepsi renk anlamında olmayıp, bazısı güzel görünümü ifade için mecazen kullanılmıştır.[54] Kalkaşendî'nin de belirttiği gibi kadın ve erkekte en güzel sayılan renk beyazdır, beyazın da en güzeli kırmızıya çalan beyazdır. Esmer de pek çoklarınca beğenilir ve esmerin yanak yumrularındaki kırmızılık caziptir.[55]

Şu halde hadîs rivayetlerinde Hz. İsa'nın yüz rengini ifade eden bu tabirler, umumiyetle Hz. İsa'nın yaratılış itibariyle yakışıklı olduğunu belirten tabirlerdir ve birbiriyle çelişmek şöyle dursun, Hz. İsa'nın güzel yaratılışını vurgulayan unsurlardır. Diğer taraftan, bir insan belli ve sabit bir yüz rengine sahip olmakla birlikte görüldüğü ortama, açlık, üzüntü, sevinç, kızgınlık, hitabet gibi durumlara bağlı olarak yüzü farklı renk ve görünüm alabilir. Hz. İsa'nın rengiyle ilgili ifadelerin yer aldığı rivayetlerin üç farklı hadîs grubunda olduğu da düşünülürse, bu ihtimale kapı açık görünmektedir.

Beyhakî'nin *Delâilü'n-Nübüvve*'sinde Hz. İsa'nın şemâiline ışık tutan şu hâdiseye yer verilir: Peygamberimiz'in mektubunu Herakliyus'a götürmekle görevlendirilen iki sahabiden biri olan Hişam b. Âs'ın anlattığına göre, Herakliyus kendileriyle görüştükten sonra yanlarına bir rahip katar. Onları bir mahzene indiren rahip, orada özenle saklandığı anlaşılan bazı insan resimleri gösterir ve bunların her birinin bir peygambere ait olduğunu söy-

Kur'ân-ı Kerîm'de mealen; "Nuh'a ve ondan sonraki nebîlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. İbrâhim'e, İsmâil'e, İshak'a, Yâkub'a ve torunlarına, İsa'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun ve Süleyman'a da vahyettik. Davud'a da Zebur'u verdik." buyrulması, her bir peygamberin aynı özden geldiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Efendimiz (sas), bütün peygamberlerin anaları ayrı, babaları bir kardeş durumunda olduğunu ve dinlerinin tek bir asla dayandığını vurgulamıştır.

ler. Peygamberimiz'e ait olduğunu belirttiği resim, aslına oldukça uygundur. Resimlerden biri de Hz. İsa'ya aittir. Siyah örtü kalkınca, altından çıkan onun resmi şöyledir: Parlak bir tabloda genç bir insan.. siyah sakallı ve gür saçlı.. güzel gözlü, pırıl pırıl bir çehre..[56] Hz. İsa'nın görünümüyle ilgili günümüz İncillerindeki şu tek anlatım da bu tabloyu hatırlatır: Hz. İsa, birkaç havarisiyle birlikte yüksek bir dağa çıktığında görünümü âniden değişmiş; yüzü güneş gibi parlamış ve giysileri göz kamaştırıcı bir beyazlığa bürünmüştür.[57]

Diğer taraftan bazı rivayetlerde Hz. Salih (aleyhisselâm), Urve b. Mes'ûd ve Ebû Zerr gibi zâtlar ile Hz. İsa arasında benzerlik kurulmaktadır. Bir rivayete göre Hz. Salih "düz-sarkık saçlı" olması ve ten renginin "kırmızı-beyaz karışımlı" olması yönüyle Hz. İsa'ya benzemektedir.[58]

Yine hem mi'rac hadîslerinin hem de nüzûl hadîslerinin bir kısmında Hz. İsa, Urve b. Mes'ûd'a benzetilmektedir. Mi'rac hadîslerinde "Sanki o, Urve b. Mes'ûd gibiydi"[59] ifadesi yer alırken, nüzûl hadîslerinde ise "Gördüklerim içinde ona en çok benzeyeni Urve b. Mes'ûd'du."[60] denmiştir. Hz. İsa ile Urve b. Mes'ûd arasındaki benzerlik yönünün ne olduğuna dâir kaynaklarda hemen hiçbir bilgiye rastlamıyoruz. Ancak Münâvî, önce her ikisi de kavimlerini hidayete davet ettikleri için birinin katledildiğine, diğerinin de katline teşebbüs edildiğine dikkat çeker. Daha sonra, hadîsten peygamberlerin ve meleklerin başkalarına benzetilebileceği hükmünü de çıkaran Münâvî, yapılan teşbihin sûret itibariyle olduğunu da ekler.[61] İbn Ebî Şeybe'nin naklettiği mevkuf bir rivayette "Dıhye, Hz. Cebrail'e", "Urve de, Hz. İsa'ya" benzetilmektedir.[62] Bu rivayet, Hz. İsa ile Urve b. Mes'ûd hakkındaki teşbihin sûret itibariyle oldu-

ğunu destekler. Ancak onun şekl ü şemâili bizlere ulaşmamıştır.[63]

Şu hâlde söz konusu rivayetlerdeki benzetme, Hz. İsa'yı tarif konusunda ancak Urve b. Mes'ûd'u tanıyan bir insana fikir verebilir. Urve b. Mes'ûd'un şemâilini bilemeyenler için ise, Hz. İsa'yı tarif edici olmaktan uzaktır. Tam tersi yani Hz. İsa'ya ait özellikleri anlatan hadîslerden Urve b. Mes'ûd'un şemaili hakkında fikir sahibi olmak mümkündür.

Hz. İsa ile arasında benzerlik kurulan bir diğer sahabi ise, Ebû Zerr'dir. Ondan "Meryem oğlu İsa'nın benzeri" şeklinde bahsedilmiştir.[64] Bu benzerlik daha ziyade Hz. İsa'nın fazileti ve zühdüyle ilgili kabul edilmişse de, "Dış görünüş ve ahlâk yönüyle Hz. İsa'nın bir benzerini görmek isteyen varsa, Ebû Zerr'e baksın."[65] şeklindeki bir başka rivayetten, Ebû Zerr ile Hz. İsa'nın dış görünüş itibariyle de birbirine benzedikleri anlaşılmaktadır.

e) Netice

Görüldüğü gibi şemâil bakımından Peygamber Efendimiz'le ortak yönleri bulunan Hz. İsa'nın beden özelliklerini topluca zikretmek gerekirse şöyledir: Uzuna yakın orta boylu, geniş omuzlu, sağlam yapılı ve kuvvetli bir bedene sahip, karnı göğsüyle aynı hizada, göbekli değil.. genel durumu itibariyle hafif dalgalı vaziyette olan gür saçları kulak memesini kapatıp yanlardan aşağı sarkmaktadır; omuzlar üzerine yayılmayıp enseden omuzlar arasına değer vaziyette ve bakımlı-güzel bir görünüme sahip olan bu saçlar kendisine çok yakışmış durumda.. güzel gözlü ve keskin bakışlı.. siyah sakallı.. bembeyaz ya da karayağız değil, "sanki hamamdan yeni çıkmışcasına" benzetmesinde de görüldüğü gibi daha çok kırmızımtrak nûrânî beyaz.. dupduru görünümlü ve pırıl pırıl çehreli.. netice olarak boyu-posu, endamı, saçı ve yüzü itibariyle oldukça yakışıklı ve güzel bir görünüme sahip şanlı bir Nebî, ülü'l-azm bir peygamber.

* Araştırmacı - Yazar
acetinkaya@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Bkz.: Nisâ, 4; 165; Şûrâ, 42; 13.
2. Buhârî, "*enbiyâ*" 48; Müslim, "*fedâil*" 143-145.
3. Bakara, 2; 87, 136, 253; Âl-i İmran, 3; 84; Nisâ, 4; 163; Mâide, 5; 46; Şûrâ, 42; 13; Hadîd, 57; 27.
4. Saf, 61; 6.
5. Buhârî, "*enbiyâ*" 48; Müslim, "*fedâil*" 143-145.
6. Bkz.: Meryem, 19; 30-36.
7. Gülen, Fethullah; *Sonsuz Nur-1* 133.
8. Buhârî, "*enbiyâ*" 24; Müslim, "*îmân*" 266-278.
9. Buhârî, "*libâs*" 68; Müslim, "*îmân*" 273-277.
10. Buhârî, "*enbiyâ*" 48; Müslim, "*fedâil*" 143-145.
11. Ebû Dâvûd, "*melâhim*" 14; Ahmed b. Hanbel, II, 406.
12. İbnü'l-Esîr, *Nihâye* II, 190; Nevevî, *Şerhu Müslim* II, 224.
13. Buhârî, "*menâkıb*" 23; Müslim, "*fedâil*" 91.
14. Taberânî, *Kebîr* XXII, 155; İbn Sa'd, *Tabakât* I, 422.
15. Buhârî, "*enbiyâ*" 48; Ahmed b. Hanbel, I, 296.
16. İbnü'l-Esîr I, 275; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab* "د ع ج" mad.
17. Nevevî II, 235; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* VI, 486.
18. Ahmed b. Hanbel, I, 374; Ebû Ya'lâ, *Müsned* V, 108.
19. Zemahşerî, *Fâik* I, 117; İbnü'l-Esîr I, 137.
20. Taberânî, *Kebîr* XXII, 155; İbn Sa'd I, 422.
21. Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* V, 78.
22. Buhârî, "*libâs*" 68, "*ta'bîr*" 11; Müslim, "*îmân*" 273.
23. İbnü'l-Esîr IV, 273; İbn Manzûr "م م ل" mad.
24. Buhârî, "*enbiyâ*" 48; Müslim, "*îmân*" 274.
25. Müslim, "*fedâil*" 92; Tirmizî, "*libâs*" 4.
26. Taberânî'nin bir rivayetinde, Hz. İsa'nın başından yağ damlıyor gibi olduğu da belirtilmiştir. Taberânî, *Kebîr* XI, 73.
27. İbn Abdilberr, *Temhîd* XIV, 190; Nevevî II, 233.
28. Müslim, "*fiten*" 110; Tirmizî, "*fiten*" 59.
29. Ebû Dâvûd, "*melâhim*" 14; Ahmed b. Hanbel, II, 406, 437.
30. *Kütüb-i Tis'a* dışındaki bazı rivayetler için bkz.: İbn Ebî Şeybe, *Musannef* VII, 499; Taberânî, *Kebîr* XI, 73.
31. İbnü'l-Esîr II, 334; İbn Manzûr "ط ب س" mad.
32. Buhârî, "*enbiyâ*" 24, 48; Müslim, "*îmân*" 266.
33. Ahmed b. Hanbel, I, 374; Ebû Ya'lâ V, 108.
34. İbnü'l-Esîr I, 275; İbn Manzûr "د ع ج" mad.
35. Keşmirî, *Tasrîh* s.301 (dipnot).
36. İbnü'l-Esîr I, 275; İbn Manzûr "ج ع د" mad.; Nevevî II, 235. Dokuz temel hadîs kitabında (*Kütüb-i Tis'a*) Hz. Mûsâ hakkında beş, Hz. İsa hakkında yedi, Deccal için ise on dokuz yerde yerde geçen "جَعْدٌ" kelimesi; Deccal için geçtiği yerlerde genelde "جَعْدٌ قَطَطٌ=çok aşırı kıvırcık" şeklinde bir kayıtla belirtilmiştir.
37. Buhârî, "*enbiyâ*" 48; Müslim, "*îmân*" 274.
38. Ahmed b. Hanbel, III, 240; Ebû Ya'lâ VI, 319.
39. İbnü'l-Esîr II, 203; İbn Manzûr "ل ر ج" mad.
40. Buhârî, "*menâkıb*" 23, "*libâs*" 68; Müslim, "*fedâil*" 94, 113.
41. Ahmed b. Hanbel, I, 374; Ebû Ya'lâ V, 108.
42. Ahmed b. Hanbel, I, 374; Ebû Ya'lâ V, 108.
43. Buhârî, "*enbiyâ*" 48; Müslim, "*îmân*" 275, 277.
44. Buhârî, "*îmân*" 273, 274; Muvatta', "*sıfatü'n-Nebî*" 2.
45. Ahmed b. Hanbel, I, 374; Ebû Ya'lâ V, 108.
46. Taberânî, *Kebîr* XXIV, 433.
47. Zemahşerî III, 336; İbnü'l-Esîr I, 172, IV, 282.
48. Buhârî, "*enbiyâ*" 48; Ahmed b. Hanbel, I, 296.
49. Buhârî, "*enbiyâ*" 24, 48; Müslim, "*îmân*" 272.
50. Nevevî II, 232; İbn Hacer VI, 484.
51. İbn Ebî Şeybe VII, 498.
52. Mi'rac hadîslerinde: Buhârî, "*bed'ü'l-halk*" 7; Müslim, "*îmân*" 267. Nüzûl hadîslerinde: Ebû Dâvûd, "*melâhim*" 14; Ahmed b. Hanbel, II, 406.
53. Münâvî IV, 7.
54. İbnü'l-Esîr II, 399; İbn Hacer V, 493.
55. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ* II, 6.
56. Beyhakî, *Delâil* I, 384-391; İbn Kesîr, *Bidâye* II, 328; İbn Hacer VIII, 219. İsmail b. Muhammed el-Esbehânî, farklı olarak sakalının olmadığını söyler. el-Esbehânî, *Delâil* I, 94.
57. Y.Ahit, matta 17:2; markos 9:2-3.
58. Hâkim II, 616.
59. Müslim, "*îmân*" 271, 278; Tirmizî, "*menâkıb*" 12; Ahmed b. Hanbel, II, 528, III, 334.
60. Müslim, "*fiten*" 116; Ahmed b. Hanbel, II, 166, III, 334.
61. Münâvî III, 517. Ayrıca bkz.: Keşmirî, *Tasrîh* s.127.
62. İbn Ebî Şeybe VI, 395.
63. Yardım, Ali; *Peygamberimiz'in Şemâili* s.68.
64. Tirmizî, "*menâkıb*" 35; Bezzâr, *Müsned* IX, 457.
65. İbn Ebî Şeybe VI, 388; Taberânî, *Kebîr* II, 149.

YENİ ÜMİT

Dr. Musa Kâzım GÜLÇÜR *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2009 / 85

EFENDİMİZ'İN (S.A.S)

Çocukları İsimlendirmede Uyguladığı Yöntem

Arapça menşeli bir kelime olan "isim"; "alâmet, yükseklik, yüce mevki, yüksek mertebe" gibi mânâlara gelmekte olup, cevher ya da arazı belirleyen lafızdır.[1] "İsim" kelimesi Türkçemizde "ad" kelimesi ile aynı mânâda kullanılır.

Meşhur müfessirlerimizden Elmalılı Hamdi Yazır, "isim" aslında sözlük anlamıyla bir şeyin zihinde doğmasını sağlayan işaret ve alâmet olup, örfte tek başına anlaşılır bir mânâya delâlet eden kelime diye tarif edilir demektedir. "İsmin" çoğulu "esma" veya "esâmî"dir ve bunlar tamamen Türkçemize mâl olmuş kelimelerdir.[2]

Kur'ân-ı Kerîm'de 'İsim' Kelimesi

Kur'ân-ı Kerîm'de "isim" kavramı türevleri ile birlikte yetmiş bir âyet-i kerîmede geçmektedir. Biz burada daha çok Bakara Sûresi otuz birinci âyet-i kerîmesinin mânâsı üzerinde durmaya çalışacağız. Söz konusu âyet-i kerîme meâlen şöyledir: *"Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti. Müteakiben önce onları meleklere göstererek: 'İddianızda tutarlı iseniz haydi Bana şunları isimleriyle bir bildirin bakalım!' dedi."* (Bakara, 2/31)

Elmalılı'nın bu âyet-i kerîme ile ilgili yorumlarını biraz sadeleştirerek vermek istiyoruz: Allah (cc) öğrettiği bu isimleri ya kendi koyup Âdem'in ruhuna nakş ve ilham etti veya Âdem'e bu isimleri gerektiğinde koyup kullanacağı özel bir yeteneği haiz ruh üflemeyi takdir etti. Birinci mânâ açık, ikincisi ise ihtimal dâhilindedir. "Öğretti" kelimesinden Hz. Âdem'in dilin esası olan isimleri birdenbire bir anlatma ile bilmiş olmayıp, terbiyenin sırrı hükmünce bir yetenek ile az çok bir tedric yani azar azar ilerleme içinde bellemiş olduğu anlaşılır.

Bu isimler nelerdir? Genelleştirmenin kapsamı ne kadardır? Yani bütün eşyanın isimleri midir? Yoksa birtakım bilinen isimlerin toplamı mıdır? İlmî tabiriyle "el-esmâ" kelimesindeki "elif lâm" genelleme için midir? Yoksa "Allah'ın öğretmesini murat ettiği isimler" mânâsına mıdır? Bu noktada tefsircilerden birkaç görüş vardır:

1- Bu isimler, insanların tanışmalarına, anlaşmalarına sebep olan bütün isimlerdir. İnsan, hayvan, yer, deniz, dağ, eşek ve diğerleri, hepsi (İbn Abbas'dan Dahhâk). Karga, güvercin ve her şeyin ismi (Mücahid). Her şeyin ismi, deve, inek, koyuna varıncaya kadar (Said b. Cübeyr). Her şeyin ismi, hattâ şu, bu, abdestsizlik bile (İbnü Abbas'dan Said b. Ma'bed). Her sınıf halkın ismi ve cinsine çevrilmesi, şu dağ, bu deniz, şu şöyle, diye her şeyin ismi (Katâde). Bunların özeti, bütün dillerin aslı olan dilin hepsi oluyor. Ve "elif lâm" genelleştirmeye hamlediliyor. Bundan kıyamete kadar olmuş, olacak bütün şeylerin isimleri mânâsını anlayanlar da olmuştur.

2- Meleklerin isimleri (Rabi' ve daha diğerleri).

3- Zürriyetinin isimleri (İbnü Zeyd'den, İbn Vehb'den Yunus b. Abdi'l-Alâ ve diğerleri). Bu iki şekilde de "elif lâm" ahd içindir ve bunun karinesi gelecek olan "aradahum/onlara arz etti" kelimesindeki zamir ile gösterilmiştir. Çünkü tağlib muhtemel olmakla beraber zamirinin akıl sahipleri için olduğu açıktır. Ve bu karineye göre bazı tefsirciler hem meleklerin isimlerini ve hem nesillerin ismini kapsamasını (yani ikinci ve üçüncü görüşü) toplamışlardır. Bu isimleri, Allah'ın isimleri diye telâkki etmeye bu zamir engeldir.

4- Esmâ (isimler)dan murad dil değil, eşyanın duyguları, diğer deyimle o duygulardan oluşan ilmî suret (biçim)lerdir, diye de tefsir edilmiştir. Fakat bunun ilimden çok kelâm, hiç olmazsa kelâm-ı nefsî (zata mahsus kelâm) olan zihin olması gerekir. Her ne olursa olsun burada kesin olan nokta, Hz. Âdem'e -az veya çok- lisan öğretilmiş ve onun ilim ve kelâm sıfatlarına mazhar kılınmış olması, kelâm ve dil meselesinin hilâfet işinde önemli yerinin bulunmasıdır.

İşte Allah Teâlâ Âdem'e böyle isimleri öğretti. Öğretimden bir müddet sonra da bu isimlerin müsemmalarını (yani delalet ettikleri zâtları) meleklere arz etti. Buradaki "hüm/onlara" zamirinde bir dil inceliği vardır ki, lisanımızda bulunmaz. "He" zamiri yerine "hüm" zamirinin kullanılması, arz olunan şeylerin "akıl sahibi" olduğunu açıkça göstermektedir. Ve isimleri şarta bağlatan karine de budur. Bu zamirin meleklere ait olması ve o isimlerin meleklerin isimleri olması ihtimali, isimlerin meleklere arz edilmiş olması sebebi ile ihtimal dışı kalmaktadır. Şu halde en açık mânâ, ad verilmiş olanların Hz. Âdem'den sonra gelecek olan "nesillerin adları" olmasıdır. Âyet-i kerîmede daha önce anılan "el-esmâ/isimler" kelimesi ile de insan isimlerinin kastedilmiş olduğu anlaşılır. Bununla birlikte, sadece insan değil bütün eşyaya ait isimlerin öğretilip de, meleklere sadece insan isimlerinin sorulmuş (arz) olması

da ihtimal dâhilindedir. Fakat her iki halde böyle olmak için nesillerin yaratılmış olması gerekir. Hâlbuki ayette henüz Hz. Havva'nın bile yaratıldığına işaret yoktur. Bu sorunun cevabı meşhur bir hadîs ile açıklanmaktadır. Şöyle ki: Hz Âdem'in nesilleri meleklere, küçük zerreler misâlinde arz edilmişlerdir.[3]

Bu hadîs insan neslinin o zaman Âdem'de henüz tohum hâlinde (yani gelecekte bütün Âdemoğullarını temsil eden ilk mânevî tohumcuklar şeklinde) bulunduklarını anlatır. Bu olayların yoğun cisimler âleminde olmayıp, Hz. Âdem'in ruhunun takdiri veya ruhunun esîr gibi yumuşak bir cisim hâlinde olduğu düşünülebilir. Esîrden meydana getirilmiş bu cismin atom altı parçacıklarında, kıyamete kadar gelecek Âdemoğlunun birbirine bağlı temessülleri (görüntüleri) veya Hz. Âdem'in ruhunda gelecek nesillerin mânevî suretleri, isimlerin meleklere arz olunmasına ait yan mânâlar olarak düşünülebilir. Arz hâdisesinin, Hz. Âdem'in yeryüzüne inmeden önce olması da, bu şekilde düşünmemiz için açık bir karine demektir. Bu açıdan meleklere isimlerin sorulması, hissî bir arz değil, ilmî bir arz olmuş olur.[4]

İsim/Ad Koyma

Medenî hukukta ad, kişileri birbirinden ayırmaya ve tanıtmaya yarayan sözcük olup, doğan her çocuğa bir ad koyma zorunluluğu vardır. 1587 sayılı nüfus kanununa göre millî kültürümüze, ahlâkî kurallarımıza, gelenek ve göreneklerimize uygun olmayan veya kamuoyunu incitici adlar konulamaz.[5] Türklerin İslâmiyet'i kabulünden önceki isimleri yırtıcı hayvan, yırtıcı kuş ve dış tesirlere dayanıklı maddelerden seçilmiş, genelde çocuklara Bozkurt, Arslan, Şahin, Doğan, Timur/Demir, Kaya ve Gökhan gibi adlar verilmiştir.

İslâmiyet'ten önceki Araplar da hayatın zorlukları ve özellikle düşman karşısında dayanıklı, güçlü ve cesur olmak, düşmana korku salmak gibi arzu ve düşüncelerle çocuklarına Galip, Zalim, Mukatil/Savaşçı, Esed/Arslan, Leys/Yiğit, Zi'b/Kurt, Hacer/Taş, Sahr/Kaya gibi adlar koymuşlardır.[6]

Efendimiz'in (sas) Yeni Doğan Çocuklara İsim Koyması

Çocuğa isim koyarken sağ kulağına ezan, sol kulağına ise kâmet okunur. Nitekim Ebu Rafi'nin anlattığına göre Hz. Fatıma (r. anha) oğlu Hasan'ı (r.a.) doğurduğu zaman, Resûlullah'ın (sas) kulağına ezan ve ihlâs suresini okuduğunu, hurma ile tahnik edip ismini koyduğunu belirtmektedir.[7]

Hz. Aişe (r. anhâ) anlatıyor: "Yeni doğan çocuklar Hz. Peygamber'e (sas) getirilirdi. O da mübarek olmaları için dua eder, tahnikte bulunurdu."[8]

Esma Binti Ebu Bekir anlatıyor: "Mekke'de Abdullah İbnu Zübeyr'e (ra) hamile kalmıştım. Doğum yaklaşmıştı ki, Mekke'yi terk ettim ve Medine'ye geldim. Abdullah'ı orada dünyaya getirdim. Doğunca, bebeği alıp Resûlullah'a (sas) götürdüm, kucağına bıraktım. Resûlullah (sas) bir hurma istedi, ağzında çiğneyerek ezdikten sonra, (yumuşattığı o) hurma ile çocuğun damağını oğdu, hakkında bereketle dua etti ve Abdullah ismini verdi. Müslüman aileden ilk doğan çocuk bu idi. (Medine'de bütün Müslümanlar) onun doğumuna çok sevindiler. Çünkü "Yahudiler size sihir yaptılar, asla doğum yapamayacaksınız." diye bir şayia çıkarılmıştı."[9]

Ebu Musa anlatıyor: Bir oğlum doğmuştu. Hemen Resûlullah'a (sas) getirdim, İbrahim ismini verip bir hurma ile tahnikte bulundu. Sonra da "Mübarek olsun" diye dua buyurdu ve çocuğu bana geri verdi. İbrahim, Ebu Musa'nın en büyük evlâdı idi.[10]

Efendimiz'in (sas) Çocuklara Doğduklarından Yedi Gün Sonra İsim Koyması

İbnu Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sas) çocuğa, doğumunun yedinci gününde isim konmasını, yıkanarak pisliklerinden temizlenmesini ve akika kurbanı kesilmesini emir buyurmuştur."[11]

Bu rivayete bakarak çocuğu yedinci günden önce isimlendirmenin yanlış olduğunu zannetmek hata olur. Çünkü İbni Kayyim el-Cevzî'nin yaklaşımı ile söyleyecek olursak, isim verme, isimlendirilecek bir varlığı tarif etmek oluyorsa, muayyen bir varlığın ismini –burada çocuk- vermediğimizde, sadece onu nasıl tarif edeceğimizi bilememiş oluruz. Bu açıdan, söz konusu varlığı var olduğu gün tarif etmek mümkün olduğu gibi, üç gün sonraya, hattâ akîkası kesilinceye kadar ertelemede büyük bir mahzur olmayabilir. Bu konuda genişlik olduğunun bilinmesinde fayda vardır.[12] Ancak bir defa bile olsa sesi duyulduktan sonra ölen çocuğa isim konulacağına, yıkanıp kefenlendikten ve namazı kılındıktan sonra defnedileceğine dâir Ebu Hanife Hazretleri'nin içtihadı ile ölü doğsa bile çocuğa isim konulup yıkanması gerektiğini belirten Ebu Yusuf Hazretleri'nin kanaati, çocuğa doğduğu gün isim konulmasının gerekli olduğunu göstermektedir.[13]

Efendimiz'in (sas) Çocuklarda Değiştirdiği İsimler

Efendimiz (sas), bazı çocukların isimlerinin ihtiva ettiği olumsuz anlamlardan dolayı onlara yeni isimler vermiştir.

Bu konuda Hz. Ali'den (ra) gelen bir rivayet şöyledir: "Oğlum Hasan dünyaya geldiğinde ona Harp ismini koydum. Derken Peygamber (sas) geldi ve: "Torunumu bana gösteriniz. Ona ne ad koydunuz?" diye sordu. Ben de: "Harp" deyince, "Hayır, o Hasan'dır." buyurdu. Oğlum Hüseyin doğduğu vakit bu defa ona Harp ismini vermiştim. Peygamber Efendimiz (sas) yine geldi ve: "Torunumu bana gösteriniz. Ona ne ad koydunuz?" diye sordu. Ben de yine: "Harp" deyince, "Hayır, o Hüseyin'dir." buyurdu. Üçüncü çocuk dünyaya gelince ona da Harp ismini verdim. Peygamber Efendimiz (sas) yine geldi ve: "Torunumu bana gösteriniz. Ona ne ad koydunuz?" diye sordu. Biz

de: "Harp" deyince, "Hayır, o Muhsin'dir." dedikten sonra, "Ben onlara Harun'un Şebber, Şebbir ve Müşebbir isimli çocuklarının adını verdim." buyurdu."[14]

Bu konudaki bir diğer rivayet ise şöyledir: "Sehl bin Sa'd'in anlattığına göre el-Münzir İbnu Ebi Üseyd doğduğu zaman Resûlullah'a (sallallâhu aleyhi ve sellem) getirilmişti. Çocuğu kucağına aldı ve: "İsmi nedir?" diye sordu; "İsmi falandır." diye ne konmuşsa söylendi. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Hayır! Bunun ismi Münzir olacak" dedi ve o gün çocuğa Münzir ismini koydu."[15]

Efendimiz'in (s.a.s) Yetişkinlerde Değiştirdiği İsimler

Hz. Aişe (r.anhâ): "Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) çirkin isimleri değiştirirdi." demektedir.[16] Çirkin olması sebebi ile isimler değiştirilebildiği gibi, güzel olmasına rağmen başka bir maslahattan dolayı da değiştirilebilmiştir. Ebu Hureyre'den yapılan bir rivayette bu şekildeki isim değiştirme konusu ile ilgili şunu görmekteyiz: "Zeyneb Bintu Ebi Seleme'nin ismi Berre[17] idi. 'Bu ismi kullanmakla sanki kendisini temize çıkarıyor' dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Berre ismini Zeyneb olarak değiştirdi."[18]

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ismini değiştirmiş olduğu diğer bir sahabi ile ilgili rivayet ise şu şekildedir. Beşir ibni Meymun'un amcası Üsame İbnu Ahdari diyor ki: "İsmi Asram (verimsiz, merhametsiz, faydasız manalarına gelen) olan bir adam vardı. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: "İsmin nedir?" diye sordu. Adam: "Asram" diye cevap verdi. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Hayır, sen Zür'a'sın (Ziraatçi)" buyurdu.[19] Bu konudaki diğer bir örnek de şu şekildedir. Said ibnu'l-Müseyyeb, babası vasıtasıyla dedesinden naklediyor: "Dedem, Resûlullah'a (s.a.s) uğramıştı. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İsmin ne?" diye sordu. Dedem: "Hazn (muamelesi sert kişi, kaba, sert yer)" diye cevap verdi. Resûlullah (s.a.s): "Hayır, sen Sehl'sin (Kolaylık)" dedi. Müseyyeb: "Olmaz, Sehl çiğnenir ve alçaltılır. Babamın verdiği bir ismi değiştiremem." dedi. İbnu'l-Müseyyeb devamla şöyle hayıflanıyor: "Maalesef o günden sonra ailemizde kabalık devam etti gitti."

Ebu Davud, bu hadîs-i şerîfi aktardıktan sonra Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) isim değiştirme uygulamasında konuyu daha belirgin hâle getiren şu uygulamalarını da bizlere aktarmaktadır: "Resûlullah (s.a.s) Asi (İsyankâr), Aziz, Atele (Şiddet, Sertlik), Şeytan, Hakem, Ğurab (Karga), Hubab (bir şeytan ismi), Şihab (Alev) isimlerini değiştirdiler. Şihab'ı Hişam (Cömert), Harb'i Silm (Barış, Sulh) ve Muzdaci' (Yatan) adını Münbais (Ayakta) adlarıyla değiştirdi. Afire (Çorak) adını taşıyan bir araziyi ise Hadire (Yeşillik) diye, Şi'bu'd-Dalalet'i (sapıklık mahallesi/geçidi) Şi'bu'l-Hüda (Hidayet mahallesi/geçidi) olarak isimlendirdi. Benu'z-Zinye'yi (zina oğulları) de Benu'r-Rüşd (Doğruluk oğulları) şeklinde değiştirdi."[20]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ya'la, Bereket, Eflah, Yesar, Nafi' ve benzeri isimlerin kullanılmasını yasaklamayı arzu etmiştir. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu yasaklama isteğinin gerekçesini de şu şekilde açıklamıştır: "Zira kişi; "Bereket burada mı?" diye sorar da, "Hayır, yok!" diye cevap verirler."

Cabir b. Abdillah diyor ki; "Sonra Efendimiz'in bu mevzuda sükût ettiğini gördüm. Daha sonra da bu isimleri yasaklamadan vefat etti. Hz. Ömer (ra) bu isimleri yasaklamak istedi, sonra o da vazgeçti."[21]

Efendimiz'in Mânâsı Güzel İsimleri Önemsemesi

Yahya İbnu Said anlatıyor: "Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bol sütlü bir deve hakkında: "Bunu kim sağacak?" diye sordu. Bir adam ayağa kalkmıştı ki Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İsmin ne?" dedi. Adam: "Mürre (acı)!" deyince, ona; "Otur!" dedi. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) tekrar: "Bunu kim sağıverecek?" diye sordu. Bir başkası ayağa kalktı; "Ben sağacağım" diyecekti ki Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona da: "İsmin nedir?" diye sordu. Adam: "Harp (savaş)" diye cevap verdi. Ona da; "Otur" dedi. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Bu deveyi kim bize sağıverecek?" diye sormaya devam etti. Bir adam daha kalktı. Ona da ismini sordu. "Yaîş (Yaşar)" cevabını alınca ona: "Sen yaşıyorsun." diyerek müsaade etti."[22]

İsimlerin mânâlarından hareketle hayır umma konusunu destekleyen bir başka rivayet ise şöyledir: Ebu Hureyre'nin anlattığına göre Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdular ki: "Eslem kabilesini Allah selametli kılsın, Gıfar kabilesine de mağfiret buyursun!"[23] Hufaf İbnu Îmâ el-Gıfari anlatıyor: Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) rükûa gitti, sonra başını kaldırdı ve; "Gıfar kabilesini Allah mağfiret etsin. Eslem kabilesine Allah selâmet versin. Useyye Allah'a ve Resulü'ne isyan etmiştir." deyip secdeye gitti.[24]

Buradaki kabile isimlerine dikkat ettiğimizde, isimlerin mânâlarının bahsi geçen kabilelerde tezahürünü âlemlere rahmet bir peygamber feraseti ile Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) görmüş olduğunu anlarız. Zaten Sünnet-i Seniyyeyi dikkatlice inceleyen bir kişi, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) isimlerin anlamlarına ehemmiyet verdiğini, kişilerin isimlerindeki manalarla o kişiler arasında bir irtibat kurduğunu rahatlıkla anlayacaktır.

Ashabın Güzel Anlamlı İsim Verme Konusundaki Hassasiyetleri

Mesruk anlatıyor: "Hz. Ömer'le karşılaştım. Bana: "Sen kimsin" diye sordu. "Mesruk İbnu'l-Ecda" dedim. Dedi ki: "Ben Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) 'ecda' şeytandır" dediğini işittim."[25]

Yahya b. Said'in anlattığına göre Hz. Ömer bir adama: "İsmin nedir" diye sordu. Adam: "Cemre (Kor)" dedi. "Kimin oğlusun" diye tekrar sordu. Adam: "İbnu

Şihab (Alevoğlu), deyince; "Kimlerdensiniz" dedi. Adam: "Humkâlardan (Ahmaklardan)"

"Eviniz nerede" diye sordu. "Hirretu'n-Nâr'da (Hararetli ateş)" cevabını alınca; "Hangisinde" dedi. "Zatı Lezâ'da (Şiddetli alev)" cevabını alınca; Hz. Ömer (ra): "Ailene yetiş, yanıyorlar" dedi. Gerçekten durum aynen Hz. Ömer'in dediği gibiydi."[26]

Peygamber İsimleri Künye Olarak Kullanılabilir mi?

Rivayetlerden anlayabildiğimiz kadarı ile Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ashab'ına peygamber isimleri ile isimlendirilebileceğini belirtmiştir. Ebu Vehb el-Cüşemi'nin anlattığına göre Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: "Peygamberlerin isimleriyle isimlenin."[27] Ayrıca bazı Sahabilerin peygamber isimlerini künye olarak kullanmalarına izin vermiştir. Ancak daha sonraları özellikle de Hz. Ömer (r.a.) bu konuda hassas davranmış, peygamber isimleri vermenin doğru olmayacağı içtihadında bulunmuştur. Hattâ Hz. Ömer'in (r.a.) azatlı kölesi Eslem'in anlattığına göre, Hz. Ömer (r.a.) bir oğlunu "Ebu İsa" künyesini kullandığı için azarlamıştır. Yine Ebu İsa künyesini kullanan Muğire İbnu Şu'be'ye (r.a.), Hz. Ömer (r.a.): "Ebu Abdillah künyesini kullanman sana yetmez mi?" diye sormuş; Muğire de: "Bana Ebu İsa künyesini takan Hz. Peygamber'dir (sallallâhu aleyhi ve sellem)" cevabını verince, Hz. Ömer: "Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) geçmiş gelecek bütün günahları affedilmiştir. Bizim hakkımızda ne hüküm verileceği belli değil" demiş ve evla olanı işaret etmiştir.[28] Nitekim Muğire de onun bu isteğine icabet ederek ölünceye kadar "Ebu Abdullah" künyesi ile çağrılmıştır.

İsim Verme Hakkındaki Öncelik

İslâm'da isim verme hakkı babaya ait kabul edilmiştir. Şayet baba ölmüş veya hukukî tasarruflarda bulunması yasaklanmışsa, bu hakkı anne kullanır. Doğumundan önce babasını kaybetmiş olan Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ismi annesi Âmine tarafından Muhammed olarak seçilmiş ve bu isim dedesi Abdülmuttalip tarafından konulmuştur. Ebu'd-Derda'nın rivayetine göre Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sizler kıyamet günü isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız, öyleyse isimlerinizi güzel yapın."[29]

Makbul İsimler

Buraya kadar aktarmaya çalıştığımız rivayetlerden, ancak güzel mânâlara delâlet eden isimlerin makbul olduğunu anlıyoruz. Anlam itibarı ile çirkin, kötü ve şirk kokan isimlerin de insanlar üzerinde olumsuz tesirler meydana getirmeleri sebebi ile mekruh veya harama yakın mekruh oldukları anlaşılmaktadır.

İbnu Ömer'in rivayetine göre Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdular ki: "Allah'ın en ziyade sevdiği isimler Abdullah ve Abdurrahman'dır."[30]

Abdullah ve Abdurrahman gibi isimlerin Allah'a en sevimli olmasının sebebini şu şekilde izah etmek mümkündür: Abdullah isminde ubudiyet ve tezellülü itiraf vardır. Abdurrahman'da ise her mahlûka şamil olan rahmeti itiraf vardır. Keza birinci isimde, bu isimle adlandırılan kimsenin Allah'a ibadet eden olması, ikincisinde ise İlâhî rahmetin, bu ismi taşıyanın üzerinde tezahür etmesi isteği, tefeülü veya beklentisi vardır.[31] Ancak Allah katında sevilen isimler acaba sadece bu iki isimden mi ibarettir? Yoksa bu isimlerin birer örnek olduğunu mu düşünmeliyiz? Aynî'nin ifadesi ile söyleyecek olursak "abd/kul" kelimesinin, Allah'ın (celle celâluhu) yüce, yüksek ve güzel isim ve sıfatlarına izafe edilerek oluşturulan her bir isim, Allah'ın sevdiği isimler dâhilinde olmalıdır.[32]

Meselâ, Abdülkerim; keremi bol, cömert olan Azîz ve Celîl Allah'ın kulu mânâsınadır. Abdüllatîf; latif, güzel, yumuşak, hoş, nazik olan bütün olayların ve eşyanın inceliklerini bilen Allah'ın kulu demektir. Abdülmâcid; kadr u şanı büyük, cömertlik ve keremi bol olan Allah'ın kulu; Abdülmâlik ise, sahip olan, her şeyin mülkiyetinin sahibi olan Allah'ın kulu anlamındadır. Abdülmecîd, şanı büyük ve yüksek olan, şan ve yücelik sahibi Allah'ın kulu; Abdülmelik de her şey üzerinde tasarruf ve hükmeden tek hükümdar Allah'ın kulu demektir. Böylece bu tür isimler aynı zamanda Allah'ın hatırlanmasına, tevhidin korunmasına, insanın kulluk boyutunun unutulmamasına ve daha bilemeyeceğimiz pek çok güzelliklerin oluşumuna vesile olmaktadırlar.

Mekruh İsimler

Ebu Vehb el-Cüşemi'nin anlattığına göre Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: "Allah'ın çok sevdiği isimler Abdullah ve Abdurrahman'dır. En sadık olanları da Haris ve Hemmam isimleridir. En çirkinleri de Harb ve Mürre isimleridir."[33]

Ebu Hüreyre'nin rivayetine göre Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdular ki: "Allah nezdinde en kötü en zelil isim, kendisine (ahna') Melikü'l-emlak (mülklerin Maliki) ismini veren şahsın adıdır. Hâlbuki Allah'tan başka Mâlik yoktur." Süfyan devamla: "Şehin Şah bunun örneğidir" demektedir. Ahmed İbnu Hanbel diyor ki: "Ebu Amr'a, 'ahna' ne demek diye sordum, "en düşük" diye cevap verdi."[34]

Birden Fazla İsim Taşımanın Caiz Oluşu

İsim vermekten maksat, kişiyi diğerlerinden temyiz edip tanımak olduğundan, tek ismin yeterli olduğu durumlarda tek isimle yetinmek en uygunudur. Ancak birden fazla isim kullanmak da caizdir. Nitekim insanlara hem isim hem künye hem de lakap verilebilmektedir. Ayrıca Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) birden fazla ismi bulunmaktadır. Cübeyr İbnu Mut'im'in rivayetine göre Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdular ki: "Benim beş ismim vardır: Ben

Muhammed'im (çok övülmüş), ben Ahmed'im (çok hamd eden, sevilmiş), ben Allah'ın benimle küfrü mahvedeceği el-Mâhî'yim (mahvedici). Ben Hâşir'im (toplayıcı), insanlar benim arkamda haşredilecektir. Ben Âkıb'ım (en son gelen), benden sonra peygamber gelmeyecektir."[35]

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) İsim ve Künyesinin Alınmaması

Enes (ra) anlatıyor: Bir gün Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Baki'de idi. Kulağına bir ses geldi: "Ey Ebu'l-Kasım!" diyordu. Başını sese doğru çevirdi. Seslenen adam: "Ey Allah'ın Resulü seni kastetmedim, ben falancayı çağırdım" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İsmimi isim olarak koyun, fakat künyemi kendinize künye yapmayın!" buyurdu.[36]

Cabir'in (ra) anlattığına göre birinin bir oğlu oldu. İsmini Kasım koydu. Kendisine: "Sana Ebu'l-Kasım künyesini vermeyiz. Bu künye ile seni şereflendirip memnun etmeyiz" dedik. Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelerek durumu arz etti. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunun üzerine: "Oğlunun adı Abdurrahmandır" dedi. Bir rivayette şu ziyade var: "İsmimi isim olarak koyun, fakat künyemi künye yapmayın. Zira ben Kasım (taksim edici) kılındım. Aranızda taksim ederim." Ebu Davud'un bir rivayetinde şöyle buyrulmuştur: "Kim benim ismimi almışsa, künyem ile künyelenmesin. Kim de künyem ile künyelenmişse, ismimle isimlenmesin."[37]

Hz. Aişe'nin (r. anha) anlattığına göre bir kadın gelerek: "Ey Allah'ın Resulü, ben bir oğlan dünyaya getirdim. 'Muhammed' diye isim, 'Ebu'l-Kasım' diye de künye verdim. Bana, sizin bu durumdan hoşlanmadığınız söylendi, doğru mu?" diye sordu. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İsmimi helâl, künyemi haram kılan şey de ne?" veya "Künyemi haram kılıp ismimi helal kılan şey de ne?" diyerek reddetti.[38] Alimlerimiz bu nehyin Peygamber Efendimiz'in hayatı ile kayıtlı olduğunu söylemişlerdir. Zira Ebu Davud ve Tirmizi'nin *(Ebu Davud, Edep 68; Tirmizi Edep 68)* Sünenlerinde ve Beyhaki'nin Sünen-i Kübrâ'sında *(9/309)* yer alan bir hadiste Hz. Ali, Peygamber Efendimiz'e: "Ya Resûlallah, senden sonra bir çocuğum olursa ona senin adını ve künyeni vereceğim." dedi. Efendimiz de ona "Evet" buyurdular. Ayrıca sahabeden Ebu'l-Kasım künyesinde olanlar olduğu gibi bu künye ile meşhur âlimler de vardır.

Sonuç

Çocuklarımıza, Efendimiz'in gösterdiği hassasiyetler doğrultusunda isimler koymanın, hem ebeveyn açısından hem de dünyaya gelen göz aydınlığı çocuklarımızın daha huzurlu, mutlu ve karakter algısı yüksek fertler olması açısından ehemmiyetli bir faktör olduğu görülmektedir. Bu hassasiyete ümmet-i Muhammed'in de azamî hassasiyet göstermesinin Allah'ın (celle celâluhu) rızasına bir vesile olacağı ümit edilir. Çocuklara verilen isimler, karakter ve şahsiyetin en temel öğesidir. Çocuğun yetişme döneminde kendisini dış dünyaya nasıl bir isimle tanıtacağı çok önemlidir. Bu açıdan ebeveynler önemli bir sorumluluk altındadırlar. Çocukları makbul isimlerle isimlendirmenin ne denli önemli olduğunu anlamak için, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) buraya kadar aktarmaya çalıştığımız uygulamalarını nazar-ı dikkate almak yeterli olacaktır.

* Araştırmacı - Yazar
mgulcur@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, 14/401–403
2. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, 1/18, Eser Neşriyat, trsz.
3. Tirmizî, Kıyamet, 47; Ahmed b. Hanbel, 2/179.
4. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, 1/308–312, Eser Neşriyat, trsz
5. Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1/77.
6. DİA, 1/332.
7. Ebu Davud, Edeb 116, (5105); Tirmizi, Edahi 17, (1514)
8. Müslim, Edeb, 27 (2147); Ebu Davud, Edeb 116, (5106)
9. Buhari, Menakibu'l-Ensar 45, Akika 1; Müslim, Âdâb 26, (2146)
10. Buhari, Akika 1; Müslim, Âdâb 24, (2145)
11. Ebu Davud, Edahi, 21, (2837); Tirmizi, Edahi 23, (1522), Edeb 63, (2834); Nesai, Akika 5, (7, 166); İbnu Mace, Zebai 1,(3165)
12. İbni Kayyim el-Cevziyye, İslâm'da Çocuk, (Terc. Mahmut Kısa), s. 127, Esra Yay., Konya, trsz.
13. DİA, 1/333.
14. Ahmed b. Hanbel, 1/118. Şebber, Şebbir ve Müşebbir isimleri büyük bir ihtimalle Hasan, Hüseyin ve Muhsin isimlerinin İbranice karşılıkları olmalıdır.
15. Buhari, Edeb 108; Müslim, Edeb 29, (2149)
16. Tirmizi, Edeb 66, (2841)
17. 'Berre' ya da 'el-berretü' kelimesi yine Arapça'daki 'el-birru' kelimesinden türemiş olup 'çokça cömert, dürüst, itaatkâr, iyi kadın' manasınadır. Kelimede yüklü bulunan bu anlamdan dolayı bazıları Zeynep validemiz için 'nefsini temize çıkarıyor' deme talihsizliğinde bulunmuşlardı.
18. Buhari, Edeb 108; Müslim, Edeb 17, (2141)
19. Ebu Davud, Edeb 70, (4954)
20. Buhari, Edeb 107–108; Ebu Davud, Edeb 70, (4956)
21. Müslim, Âdâb 13, (2138); Ebu Davud, Edeb, 70, (4960)
22. Muvatta, İsti'zan 24 (2, 973)
23. Buhari, Menakıb 6; Müslim, Fezailu's-Sahabe 183, (2515, 2516)
24. Müslim, Mescid 308, (679)
25. Ebu Davud, Edeb 70, (4957)
26. Muvatta, İsti'zan 25 (2,973)
27. Ebu Davud, Edeb 69, (4950)
28. Ebu Davud, Edeb 72, (4963)
29. Ebu Davud, Edeb 69, (4948)
30. Müslim, Âdâb, 2, (2132); Ebu Davud, Edeb 69, (4949); Tirmizi, Edeb 64, (2835)
31. Davudoğlu, Ahmed, Sahih-i Müslim Ter. ve Şerhi, 6/391.
32. Aynî, *Umde*, XVIII, 257.
33. Ebu Davud, Edeb 69, (4950)
34. Buhari, Edeb 114; Müslim, Edeb 20, (2143); Ebu Davud, Edeb 70, (4961); Tirmizi, Edeb 65, (2839)
35. Buhari, Menakıb 17, Tefsir, Saff 1; Müslim, Fezail 125, (2354); Muvatta, Esmau'n-Nebi 1, (2, 1004); Tirmizi, Edeb 67, (2842)
36. Buhari, Menakıb 20, Edeb 106; Müslim, Âdâb 1 (2131); Tirmizi, Edeb 68, (2844)
37. Buhari, Edeb 105, 106, 109, Menakıb 20; Müslim, Âdâb 2, (2133); Ebu Davud, Edeb 74 (4965); Tirmizi, Edeb 68, (2845)
38. Ebu Davud, Edeb 76, (4968)

Doç. Dr. Muhittin AKGÜL *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2009 / 85

Bir hakikatin değişik rükün ve yönlerinden ibaret olan; iman, göç ve cihad üçlüsünün, Kutlu Beyan'da ekseriya peşi peşine zikredilmesi, bu meselenin ne denli ehemmiyet arz ettiğinin en parlak delilidir. İnanma, hicret etme ve inancı uğrunda vereceği mücadeleyi, bu yeni iklimde, yeni muhatap ve yeni şartlara göre durup dinlenmeden devam ettirme.. işte Kudsîlerin sabah-akşam başvurageldikleri üç musluklu Hızır çeşmesi!

HİCRETİN KAZANDIRDIKLARI

Canlılar içinde akıl bahşedilen tek varlık insandır. Akıl, sorumluluğu ve birtakım imtihanlara maruz kalmayı gerektirir. Zira imtihansız, iyiyle-kötünün, sadıkla-yalancının, sabırlıyla-sabırsızın ayrılması mümkün değildir. Cennet'e iştiyaklı yaratılan insanın, bu adaylığını ispatı, ancak dünya hayatında karşı karşıya kaldığı imtihanlar karşısındaki başarısıyla ortaya çıkar.

İmtihan olmak, insana başlangıçta güzel görünmez. Bazı acı ve ızdırapları çekmesi, fedakârlıkları yapması, kendisi, evlâtları ve malı-mülkü adına bazı kayıplarının olması, korku, açlık söz konusu olabilir. Ancak imtihanın sonu her zaman için tatlıdır. Sürprizler diyarı Cennet'e ehil hâle gelme ve Yüce Mevlâ'nın sadık bir kulu olma şerefine nail olma gibi neticelerini düşündüğümüzde, böyle bir neticenin ne denli kıymetli olduğu âşikârdır. Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Cennet, insanın hoşuna gitmeyen şeylerle, Cehennem de (bedenî arzu ve iştihâları kabartan) şehevâtla çepeçevre kuşatılmıştır." *(Buhari, Rikak 28)* beyanı da bunu göstermektedir. Bu makalede, başlangıcı acı olup, insanın hasret çekmesine, gurbet yaşamasına, sevdiklerinden ve dostlarından ayrılmasına sebep olan, ancak neticesi tatlı olup bereketlerin gelmesine vesile olan, onun da ötesinde müminin gerçek mümin olduğunun göstergesi olan hicretin, âyetler ve hadîsler çerçevesinde insana kazandırdıkları üzerinde durulacaktır.

1. Hicret Hüznü Giderir ve İlâhî Maiyete Ulaştırır

Hicret, başlangıçta insana zor gelir. Yerinden-yurdundan, yakınlarından ve alıştığı ortamdan ayrılan insan, mahzun olur. Ancak bu yolda çekilen her hüzün, insanın gelecekteki hüzünlerine karşı âdeta bir kale durumuna gelir. Yüce Mevlâ, böyle bir fedakârlığı yapan insanı, kendi koruması altına alır, muhtemel tehlikeler karşısında onu korur ve hüznünü giderir.

En büyük muhacir olan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), hicret esnasında Sevr Mağarası'na misafir olmuştu. Durumun yatışmasını, yolun emniyet ve güvene kavuşmasını bekliyordu. Ancak müşrikler ellerinden kaçırdıkları Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) peşini bırakmamaya kararlıydılar. Başına büyük ödüller koymuşlardı. En mahir iz sürücüler yollara düşmüş, sıkı bir takip başlatmışlardı. İşte bu esnada müşriklerden bir grup Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) bulunduğu mağaranın kapısına kadar geldi. Neredeyse içeridekileri görecek kadar yaklaşmışlardı. Bu esnada Hz. Ebubekr (r.a.) büyük bir endişeye kapıldı. Onun endişesi kendisi için değildi. Her şeyden daha ziyade sevdiği Allah Resûlü içindi. Hz. Ebubekr'in (r.a.) telâşını gören Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), üzülmemesini, zira her şeyi gören ve bilen Yüce Mevlâ'nın kendileriyle beraber olduğunu bildirdi. Konuyla ilgili âyet mealen şöyledir:

"Eğer siz Peygamber'e yardımcı olmazsanız, Allah vaktiyle ona yardım ettiği gibi yine yardım eder. Hani kâfirler onu Mekke'den çıkardıklarında, iki kişiden biri olarak mağarada iken arkadaşına: 'Sen hiç tasalanma, zira Allah bizimle beraberdir' diyordu. Derken Allah onun üzerine sekinetini, huzur ve güven duygusunu indirdi ve onu,

görmediğiniz ordularla destekledi. Kâfirlerin dâvasını alçalttı. Allah'ın dini ise zaten yücedir. Çünkü Allah azîzdir, hakîmdir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir)." *(Tevbe 9/40)*

Kur'ân evrensel bir kitaptır. Dolayısıyla bu âyet, her dönemde aynı niyetle yola çıkan bütün muhacirlere şamildir. Allah Resûlü'nün hicret yolunda bütün hüznünün giderildiği, görülmedik mânevî ordularla desteklendiği ve İlâhî maiyete alındığı gibi, her dönemdeki ve yerdeki aynı gaye ile yola çıkan ve muhtemel sıkıntılarla karşılaşan muhacirler de, âyette belirtilen müjdelere mazhar olacaklardır. Böyle bir mazhariyet, herhangi bir insandan beklenilen bir mazhariyet değil, sözü ve gücü, bütün varlığa geçen ve Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın vaadidir.

Kur'ân-ı Kerîm, en büyük hicret eri olan Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) hicretini nazarlarımıza vererek, aslında bütün insanlara, hicretten elde edilecek olan Allah'ın yardımı, huzur ve güven duygusunu vermesi ve düşmanlarına karşı desteklemesi gibi müjdeleri hatırlatmaktadır. Nitekim Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) hicret yolculuğuna çıktığında, daha gideceği yere varmadan bu müjdeleri almış, gelecekte ulaşacak nimetlerden haberdar edilmişti.

Gerçekten de bu haberin verilmesinden kısa bir süre sonra, haber verilenlerin hepsi vuku bulmuş, Allah kendisi için hicret eden peygamberini ve ashabını düşmanlarına karşı korumuş, meleklerle onları desteklemiş ve düşmanlarını zelil kılmıştır.

2. Hicret Gerçek Mü'minliğe, Mağfiret ve Rızka Vesiledir

Rabb'ini tanıma, böylece ebedî hayatını şekillendirme gayesiyle dünyaya gönderilen insanın, Rabb'ini gerçek anlamda tanıyıp-tanımadığının, O'na inanıp inanamadığının veya imanındaki derecesinin ortaya çıkması için, bazı imtihanlarla karşılaşması kaçınılmazdır. İmandaki derecenin açığa çıkması, yakin derecesine ermesi ve böylece Cennet'in en yüce mertebelerine aday olduğunu ispatlaması, ancak gerçek imana sahip olmasına bağlıdır. Gerçek imanın göstergesi de, Yaratanı uğruna başına gelen imtihanlardan yüz akıyla çıkmış olmasıdır. Mü'minin imanının derecesinin göstergelerinden biri de, Rabb'inin rızasını kazanmak için, O'nun emrettiği hayat tarzını gönül huzuruyla yaşamak, O'nun adını başka yerlere taşımak ve herkesi o iklimden faydalandırmak için, memleketinden, sevdiklerinden, mal ve mülkünden ayrılma fedakârlığının göstergesi olan hicreti yaşamasıdır. Böyle bir fedakârlık mü'mine, imanındaki gücü, iman derinliğini ve imanını, hiçbir engelin söküp atamayacağını gösteren önemli göstergedir.

Böyle bir yola baş koyan hicret eri, Yüce Mevlâ'nın: "Gerçek mü'minler bunlardır." dediği zümrenin içine girme şerefine erecek ve böyle bir imtihanı başarıyla geçenler, Cenâb-ı Hakk'ın hem mağfiretine, hem de dünya-âhiret mutluluğuna erme müjdesine mazhar olacaklardır.

Nitekim konuyla ilgili âyette: *"İman edip hicret edenler, Allah yolunda cihad edenlerle onlara kucak açıp yardım eden Ensar var ya, işte gerçek mü'minler bunlardır. Bunlara bir mağfiret, pek değerli bir nasip vardır."* *(Enfal 8/74)* müjdeleri verilmektedir.

Âyetin sonunda أُولٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقّاً cümlesi, inançları uğrunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmayarak hicret eden kimselerin imanlarındaki derinliği ifade etmektedir. Zaten böyle bir derinlik olmasaydı, vatanlarını ve mallarını terk ederek uzak beldelere giderler miydi? Aynı zamanda böyle bir gidiş onlara, mü'minin ideal bir ufuk olarak baktığı hakiki mü'minlik özelliğini kazandırmaktadır.

Hicret, imanın müşahhaslaştığı canlı bir tablo gibidir. Zira Müslümanlık, sadece teoriden, inanmadan, hattâ ibadet dediğimiz bazı davranışları yerine getirmeden ibaret değildir. İslâm, inancın müşahhas bir şekilde, yaşayan bir toplumun şahsında somutlaşmadığı sürece, fiilen varolmuş sayılamaz. Hicret, yeri geldiği ve şartlar gerektirdiği bir zaman diliminde, İslâm hakikatinin fert ve toplum plânında mücerretten müşahhasa dönüştüğü bir sahne konumundadır. Bu sahnede mü'min, imanın gereğini sergilemekte, teoriden ibaret olan imanını, imanın neticesini ve tezahürlerini ortaya çıkarmaktadır.

Âyetteki ikinci husus لَهُمْ مَغْفِرَةٌ onlar için mağfiret vardır müjdesidir. Cenâb-ı Hakk'ın bağışlanmasına mazhar olma, insanlık gereği işlenen günahlardan af garantisi kapsamında huzur-u İlâhîye varma ve dolayısıyla Yüce Mevlâ'nın razı olduğu kulları arasına katılma, bir mü'min için en değerli şeydir. Âyetteki beyana göre mü'minin, hicret fedakârlığı karşısında günahlarından affedildiği ve hicret öncesi hatalarından bile muaf tutulduğu müjdesi verilmektedir. Allah Resûlü de (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Hicret, önce işlenen günahları silip yok eder." *(Ahmed b. Hanbel, 4/198)* müjdesiyle âyetteki mağfireti teyit etmiştir.

Âyette hicret edenlere verilen üçüncü müjde, وَرِزْقٌ كَرِيمٌ güzel rızıktır. Kur'ân muhacirlere verilecek rızka "rızk-ı kerîm" ismini vermiş, bunun alelâde bir rızık olmadığını belirterek, aynı zamanda onu değerli, hoş, çok güzel ve çekici anlamlarına gelen "kerîm" sıfatıyla taçlandırmıştır.

Mü'minler burada maddî ve fânî lezzetlerden fedakârlıkta bulunup, vatanlarını terk ettiklerinden, Allah Teâlâ onları vazgeçtiklerinden daha değerlisiyle mükâfatlandırmaktadır. Aynı zamanda âyet, gerçek saadete, mağfirete ve değerli rızka erişmenin yolunun hicretten geçeceğine de işaret etmektedir.

Peygamber Efendimiz de (sallallâhu aleyhi ve sellem) hicretin ne denli önemli bir yere sahip olduğunu, değişik hadîslerinde bizlere haber vermiştir. Meselâ O'nun nazarında Ensar'ın ayrı bir yeri vardır. Zira onlar Müslümanlara evlerini açmış, mallarını onlarla paylaşmış, hiçbir fedakârlıktan kaçınmamışlardı. Hicret etme mecburiyetinde kalan Allah Resulü'nü (sallallâhu aleyhi ve sellem), onlar misafir etmişlerdi. "Şayet bütün insanlar bir vadiye ya da tepeye doğru, Ensar da başka bir tepeye doğru gitseler, ben Ensar'ın gittiği yeri tercih ederim. Hicret olmasaydı, Ensar'dan olurdum." *(Buhârî, Menakıbu'l-Ensar 2)* sözü, onlar hakkında söylenmişti. Evet, bütün bunlar büyük birer şerefti. Ancak hicretin, bütün bunların yanında daha da farklı bir yeri vardı. Vardı ki Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) muhacirliğin ensarlıktan daha önde olduğunu belirtmişti.

Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem), imamlık gibi İslâm'da son derece önemli olan bir vazifeyi yapanların seçiminde, muhacir olmayı ölçü alması da, hicretin bir kişiye kattığı değeri göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Konuyla ilgili hadîslerinde Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İnsanlara, Kur'ân-ı Kerîm'i en iyi okuyan kimse imam olsun. Eğer kıraatte herkes eşitse, Sünnet'i en iyi bilen; Sünnet'i bilmede eşitseler, hicrette önce olan; hicrette de eşitseler, yaşça büyük olan imam olsun…" *(Müslim, Mesâcid 290)* buyurarak, hicretin bu dünyada bile insana kazandırdığı değere dikkatleri çekmiştir.

3. Hicret Edenlere Hak Katında Büyük Ecir ve Kurtuluş Vardır

Yüce Rabb'imiz, hicretin ne denli önemli bir fedakârlık olduğunu, Yüce Beyan'ında şu müjdesiyle haber vermektedir: *"İman edip hicret edenler, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler var ya, işte onlar Allah indinde daha yüksek derecelere sahiptirler ve işte onlardır umduklarına nail olanlar! Onların Rabbi kendilerinin, katından bir rahmete, bir rıdvana ve içinde daimî nimetler bulunan cennetlere gireceklerini müjdeler. Onlar o cennetlerde ebediyen kalacaklardır. Muhakkak ki en büyük mükâfat Allah'ın yanındadır."* *(Tevbe 9/20-22)*

Bu âyet, pek çok yüksek makamı ihtiva etmekte ve Allah Teâlâ'nın bu makamları en şereflisinden en aşağısına doğru sıraladığına işaret etmektedir. Bu mertebelerin en yücesi ve en kıymetlisi, rahmet ve rıza müjdesinin Allah Teâlâ tarafından verilişidir. Âyetteki "Allah'ın katından/yanından" ifadesi, onlar için çok büyük menfaatlerin gerçekleşeceğine işarettir. "İçlerinde 'naîm' bulunan" ifadesi, bu menfaatlerin her türlü bulanıklık ve şaibeden uzak olduğuna işarettir. "Tükenmez ve ebedî" kaydı da, o nimetlerin bitip tükenmeden devam edeceğini gösterir.

Devamlı kalışı da "mukîm" (tükenmez ve ebedî); "onlar orada ebedî olarak kalacaklardır" ve "ebedî" (kalıcıdırlar) kelimeleriyle tekit etmiştir. Bütün bu vurgulardan sonra Allah Teâlâ'nın hicret eden mü'minlere, devamlı, her türlü şaibeden arınmış, çok değerli bir menfaat tahsis ettiğini müjdelediği anlaşılır ki, bu, ödüllerin en üstünüdür.

Âyette seçilen kelimeler de son derece dikkat çekicidir. Yüce Rabb'imiz'in pek çok isim ve sıfatı olmasına rağmen burada "Onların Rabbi" ifadesinin seçilmesi de mânidardır. Bu ismin, terbiye etme, yetiştirme, eğitme gibi mânâları vardır. Buna göre sanki: "Sizi dünyada sınırsız nimetlerle terbiye eden, büyüten ve yetiştiren O Zât, sizi çok daha yüksek hayırlar ve mükemmel güzelliklerle de müjdeler." demek istemiştir.

Müjde, meydana geldiği bilinmeyen bir şeyin, meydana geldiğini haber vermek demektir. Meydana geldiği zaten bilinen bir şeyi haber vermek, müjdeleme sayılmaz. Böyle olunca, âyetteki: "Onlara müjdeler olsun!" ifadesinin, onların daha önce bilmedikleri ve haberdar olmadıkları mutluluk derece ve çeşitlerinden birisinin söz konusu olması gerekir. Zaten mü'minler, Kur'ân'ın haber vermesiyle, dünyada iken Cennet'in bütün lezzetlerinden, hayır ve güzelliklerinden haberdar olmuşlardı. Buna göre bir müjdenin olacağını bildirme, o müjdenin mutlaka akıllara kesinlikle gelmemiş olan ve bitip tükenmeyen birtakım sürprizlerle ilgili bir müjde olmasını gerektirir.

Müjdelenen konular ise, Allah'ın rahmeti ve rızasıdır. Allah'ın rahmeti, bir kul için en büyük değerdir. O'nun rahmet deryasına lâyık hâle gelen hicret eri, aynı zamanda kul için en büyük mertebe olan "nefs-i mutmainne" mertebesinin de sahibi olmuş olur. O mertebe ki Yüce Rabb'imiz: *"Ey gönül huzuruna ermiş ruh! Sen Rabb'inden razı, O senden razı olarak dön Rabb'ine! Sen de katıl has kullarımın içine, gir cennetime!"* *(Fecr 89/27-28)* davetiyle katına çağırmış ve has kullarının arasına katmıştır. *(Bkz: Râzi, Tevbe 22. âyetin tefsiri)*

Başka bir âyette de Cenâb-ı Hakk iman, amel-i salih sahibi mü'minleri müjdelerken -ki hicret, gerçek iman ve salih amelin kendisidir- yukarıdaki âyetlerde bildirilen aynı neticelere dikkatimizi çekmiştir: *"Allah mü'min erkeklere de, mü'min kadınlara da, ebedî kalmak üzere girecekleri, içinden ırmaklar akan cennetler vaad etti. Hem Adn cennetlerinde hoş hoş konaklar! Hepsinden âlâsı ise Allah'ın kendilerinden razı olmasıdır. İşte en büyük mutluluk, en büyük başarı budur."* *(Tevbe 9)72)*

Hicret, Rabb'imiz'in bizden razı olmasına vesile yüce bir mefkûredir. Böyle bir mefkûreyi gerçekleştiren kişi, rıza-i İlâhîyi kazanır. Allah'ın insandan razı olması ise, Cennet'teki nimetlerden, oranın her türlü cazibesinden daha cazip bir nimettir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi

ve sellem): Allah Teâlâ Cennet ehline: "Ey cennet ahalisi!" diye seslenir. Onlar: "Ey Rabbimiz, buyur! Emrine âmâdeyiz! Hayır senin elindedir!" derler. Allah Teâla: "Razı oldunuz mu? diye sorar. Onlar: "Ey Rabbimiz! Razı olmamak ne haddimize! Sen bize mahlûkatından bir başkasına vermediğin nimetler verdin!" derler. Allah Teâlâ: "Ben sizlere bundan daha fazlasını vereyim mi?" der. Onlar: "Bu verdiklerinden daha üstün ne olabilir?" derler. Yüce Mevlâ: "Size rızamı helâl kıldım. Artık size ebediyen gazap etmeyeceğim!" buyurur. *(Buhari, Rikâk 51; Müslim, Cennet 9)*

Aşağıdaki şu güzel mısralar da, hicretin arkasından gelen müjdeli haberleri, Cenâb-ı Hakk'ın muhacire yapacağı ihsanları tasvir etmektedir:

"Şimdi sırada tekmil çağın garipleri var,
'Hicret' deyip dökülmüş yollara O'nu arar.
Dolaşıp dururlar her koyda ayrı bir bahar.
Onların bağına dikenler eken gül toplar.
Onların hamurunu Kudret Eli yoğurur,
Onların bağında saksağan tâvus doğurur!
Onlar, varlığın gâye ölçüsünde nüktesi,
Dillerinde ötelerin güftesiz bestesi...
Felek, onların ikbaline boyun eğmekte,
Kader, geçecekleri yollara su serpmekte.
Allah tutkusuyla her zaman başları mahmûr,
İklimleri Cennet kokusuyla buhûr buhûr..."

(Kırık Mızrap, s. 406)

4. Hicret, Alternatif Rızık Yollarına ve Rahmete Vesiledir

Yaşadıkları yerlerde imkânları iyi olmayan veya kısıtlı imkânlara sahip olanlar, hicret ettikleri yerlerde sıkıntıya düşeceklerini asla düşünmemelidirler. Zira hicretin aynı zamanda dünya nimetlerine ulaşmaya, imkânların genişlemesine, umulmayan bolluk ve zenginliğe vesile olan bir yönü de vardır. Ayrıca hicret eden kimse, şayet yolda başına bir şey gelip de vefat etse, yine de Cenâb-ı Hakk'ın ecrine mazhar olacaktır. Nitekim Yüce Mevlâ:

"Kim Allah yolunda hicret ederse dünyada gidecek çok yer, genişlik ve bolluk bulur. Kim evinden Allah'a ve Resulü'ne hicret niyetiyle çıkar da yolda ecel gelip kendini yakalarsa o da mükâfatı hak etmiştir ve onu ödüllendirme Allah'a aittir. Allah gafurdur, rahîmdir (affi, merhamet ve ihsanı boldur)." (Nisa 4/100) mealindeki âyetle bu konudaki müjdesini vermiştir.

Kendi beldelerinde rahat ve bolluk içinde bulunanlar, yerlerinden ayrılınca bazı sıkıntı ve darlıklara düşeceklerini akla getirmemelidirler. Hatta hicret edip de gidecekleri yere varamadan yolda ölenler bile, sanki hicret etmiş gibi mükâfatlandırılacaklardır.

İnsanlık tarihine baktığımızda, başta Allah Teâlâ'nın seçkin birer kulu olan peygamberler olmak üzere her hicret erinin, gittiği yerde müjdeli mükâfatlarla karşılaştığını, ummadık nimetlere mazhar olduğunu, daha güçlü ve zengin bir duruma geldiğini görmekteyiz. Hz. Âdem, Cennet gibi bir yerden ayrılmak durumunda kaldı; hicret durağı olan dünyada, neslinden Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gibi eşsiz insanların geleceği bir baba konumuna yükselmiş oldu.

Hz. Nuh, 950 yıl yaşadığı memleketinden hicret etmek zorunda kaldı. Gemiye bindirdiği az sayıdaki inananla çıkmış olduğu hicret yolculuğunun sonunda, suların çekildiği yepyeni bir hayata oldukça elverişli bir mekâna ârâm eylemiş oldu.

Milletinden olmakla şeref duyduğumuz Hz. İbrahim, bulunduğu yerdeki zorba ve zalimlerin, kendisine hayat hakkı tanımamaları karşısında hicret etme mecburiyetinde kalmıştı. "Ben Rabbime hicret ediyorum" diyerek yurdundan ayrılan Hz. İbrahim, daha hicretini bile tamamlamadan, oldukça ileri yaşına rağmen, meleğin Hz. İsmail müjdesiyle karşılaştı, tevhid hakikatinin merkezi olan Kâbe gibi mukaddes bir mâbedin inşasıyla taçlandı, kıyamete kadar gelecek insanların örnek aldıkları ve yâd-ı cemîlle andıkları özel bir konuma ulaştı.

Firavun'un kurduğu komplodan kurtulmak için Mısır'dan ayrılmak mecburiyetinde kalan Hz. Musa, yolda "Ey Rabbim! Senin indireceğin ikramlara ne kadar da muhtacım!" duasını yapar yapmaz, Hz. Şuayb gibi bir peygamberin evine misafir olma ve kızlarından biriyle evlenme teklifiyle karşılaştı. Hicret ettiği yerde şarj olan, güç ve kuvvete erişen Hz. Musa, ayrılmak zorunda kaldığı yere peygamberlik pâyesiyle taçlanmış olarak dönerek, esaret ve sefalet içinde kalan İsrailoğullarını, Firavun ve avanelerinin zulmünden kurtardı.

Efendiler Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Ashab, sevdikleri, yoluna canlarını verecekleri Kâbe'den, mallarından ve evlâtlarından ayrılma ve aynı zamanda yabancısı oldukları mekânlara hicret etmek zorunda kaldılar. Ama hepsi gittikleri yerlere ve özellikle Medine'de olağanüstü ikram ve izzetle karşılandılar. Meteliksiz olarak gittikleri Medine'de, kısa sürede pazarın söz sahibi oldular, zenginliklerinden dolayı paralarının hesabını bilemeyecek kadar bir zenginliğe ulaştılar. İşte bütün bunlar, Yüce Rabb'imiz'in hicretle vermeyi vaad ettiği müjdenin ne denli doğru ve görünür olduğunun apaçık birer delilidir.

5. Hicret, Rahmeti, Mağfireti ve Cennet'i Kazandırır

Rahmet, Yüce Rabb'imiz'in Kur'ân'da 114 defa tekrar ettiği güzel isimlerindendir. Rahmetindendir ki, peygamberler ve kitaplar göndermiştir. Rahmete, ancak merhamete lâyık olanlar erer. Cenâb-ı Hakk'ın rahmeti, her şeyin ötesinde büyük bir kıymeti haizdir. Bu rahmetin ulaşmasına vesile olan sebeplerden biri de, hicrettir. Demek ki hicret, Rabb'imiz'in bize merhametle hem bu dünyada

hem de ebedî hayatımızda muamele etmesini sağlayan bir ameldir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm mealen:

"Onlar ki iman ettiler, Sonra hicret ettiler ve onlar ki Allah yolunda cihad ettiler, İşte onlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur." (Bakara 2/218) beyanıyla, hicret edenlere ulaşacak olan rahmeti, onların umdukları İlâhî merhameti müjdelemektedir.

Diğer bir âyette de aynı müjdeler mealen şöyle beyan edilmektedir: "Sizden gerek erkek, gerek kadın hayır işleyen hiçbir kimsenin çalışmasını zayi etmem. Çünkü siz birbirinizdensiniz, birbirinizden farkınız yoktur. Benim rızam için hicret edenlerin, vatanlarından sürülenlerin, Benim yolumda işkenceye, zarara uğrayanların, Benim yolumda savaşanların ve öldürülenlerin, elbette kusurlarını örtecek ve elbette onları Allah tarafından mükâfat olarak içinden ırmaklar akan cennetlere yerleştireceğim. En güzel mükâfatlar Allah'ın yanındadır." *(Al-i İmran 3/195)*

Allah Resûlü de (sallallâhu aleyhi ve sellem), önüne çıkan bütün engelleri aşarak hicret etme fedakârlığını gösterebilen babayiğitleri, şu güzel neticeyle müjdeler:

"Şeytan, Müslüman olmak isteyenin, cihada çıkmak isteyenin ve hicrete niyetlenenin yoluna oturur. Her birini, gidecekleri yerden döndürecek sebepleri söyleyerek alıkoymaya çalışır. Kim şeytanın vesveselerine rağmen yolundan vazgeçmeden devam eder de giderse, bu kişi şayet öldürülürse, boğulursa, bineğinden düşerek kazaen ölürse, Allah Teâlâ'nın üzerine haktır ki onu Cennet'e koysun." *(Tirmizi, Cennet 4; Ahmed b. Hanbel 5/240)*

6. Hicret, İnsanları Yeniler

İnsan, bulunduğu yerde zamanla eskir. İnsanlık gereği geçmişte yaptıkları hatalarıyla anılır. Dolayısıyla komşuları, çevresi, ana-babası ve akrabaları tarafından ya dünkü çocuk veya şöyle böyle yapmış bir kişi olarak anılır. Ancak hicret düşüncesiyle gittiği yerde âdeta sıfır kilometre olur. Başkaları tarafından kabulü daha kolay olur. Mazisiyle yâd edilmez. Çocukluk günlerinde yaptığı küçük hatalarla anılmaz. Bu da muhacire, anlatacağı şeylerin tesirinde önemli bir güç vermiş olur. Nitekim hicret eden Ashab'a baktığımızda bunu oldukça net olarak görmemiz mümkün. Mekkeliler Hz. Bilal'e siyahî bir köle olarak bakıyorlardı. İbn Mes'ud'un yanlarında bir değeri yoktu. Zeyd b. Harise azatlı da olsa netice itibariyle bir köleydi. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ebu Talib'in yetimiydi… Ancak Medine döneminde durum tamamen farklı oldu. Onlar Medine'de birer efendi olarak karşılandı, köleliklerinden herhangi bir eser kalmadı, birer muallim ve üstad olarak kabul edildiler. Zira hicret, onların hayatlarında bereketli ve yeni bir sayfa açtı.

7. Yeni İhtidalara Vesiledir

Bir insanın, doğruyu bulmasına ve tevhid hakikatine ulaşmasına vesile olmak, Güneş'in üzerine doğup-battığı her şeyden daha kıymetlidir. Hicret diyarında Muhammedî ahlâkı temsil eden bir muhacir, sözden daha tesirli olan güzel bir temsille, gittiği yerlere hakiki insanlığı götürecektir. İslâm'ın bu güzel yüzüyle karşılaşan insanların böyle bir kaynağa ilgi duymamaları mümkün değildir. Bu ilgi, onları yakından tanımaya, yakından tanıma da yaratılış gayesine göre bir insan olmaya götürmüş olacaktır. Hicretiyle böylesine yüce bir işe vesile olan muhacir, başka hiçbir amelle ulaşamayacağı ebedî kazancı elde etmiş olur.

8. Dünya ve Âhirette Haseneye Ulaştırır

Yüce Kitabımız, mü'mine, Allah'tan "hasene" vermesini istemesini tavsiye eder. Hasene, mü'min hakkında hayırlı olan, elde ettiğinde pişmanlık duymayacağı her türlü hayırlı şey demektir. Böyle bir istek o kadar önemlidir ki, kıldığımız her namazda: رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً "Ey bizim kerim Rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ve güzellik ver, âhirette de iyilik ve güzellik ver…" diye dua ederiz ki, işte hicret, Rabb'imiz'den vermesini istediğimiz bu "hasene"yi bize kazandırmaktadır. Nitekim hicret edenlere verilecek mükâfat haber verilirken:

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا
حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

"hasene" olarak nitelendirilmiştir. (Âyetin meali: *"Zulme mâruz kaldıktan sonra Allah uğrunda hicret edenleri, elbette dünyada 'hasene/güzel bir yere' yerleştiririz. Âhiret mükâfatı ise daha büyüktür. Bunu bir bilselerdi!" Nahl, 16/41*)

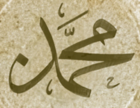
Sonuç

Kur'ân-ı Kerîm'de iman-hicret-cihad genelde bir arada zikredilmiştir. Âdeta hicret ve cihad, iman etmenin bir neticesi gibidir. Ve hicret yolu kıyamete dek açıktır. Hicret, zengin olmaya, dünya nimetlerine kavuşmaya, yeryüzünde söz sahibi olmaya, mükâfatı son derece büyük bir ecri Allah tarafından almaya vesiledir. Hicret, gerçek mü'minliğin alâmeti, Allah katında en üst mertebeye erme ve kurtuluşu kazanmaya vesiledir. Hicret, affedilmeyecek günahların affına ve gözün görmediği, kulağın işitmediği, beşerin aklından dahi geçmeyeceği derecedeki sürprizlerle dolu Cennet'e girmeye vesiledir. Hicret, bütün şartların sıkıştırdığı ve yeryüzünün yaşanmayacak kadar dar bir hâle geldiği yerde, mü'minin önüne çıkan alternatif bir açılım vesilesidir. Hicret, inancın, mefkûrenin ve kültürün, dünyanın değişik yerlerine taşınmasına, her tarafın bu tatlı esintilerden istifade etmesine açılmış bir yoldur.

* Sakarya Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrt. Üyesi
makgul@yeniumit.com.tr

Nurullah AGİTOĞLU *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2009 / 85

HADÎSLERİN TEDVİNİ

Giriş

İslâm'ın iki temel kaynağından biri olan hadîslerin tedvin tarihi, Müslümanlar için önemlidir. Hadîslerin sadece sözlü yollarla gelip ilk dönemde hiç yazılmadığı gibi iddialar, özellikle de müsteşrikler tarafından, öteden beri dile getirilmiştir. Oysa yapılan araştırmalar ve gün yüzüne çıkarılan yazılı sahifeler hadîslerin daha Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatta iken yazılmaya başlandığını ortaya koymaktadır. Kitabet dediğimiz bu sistemli olmayan ve genelde münferit gayretlerle ortaya konan faaliyetlerden sonra dağınık olan hadîslerin toplanması, bir araya getirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Hadîs tarihinde buna "Tedvin" denmektedir.

Tedvinin ne olduğu, kitabet ile aralarındaki fark, ne zaman ve nasıl başladığı vs. ile ilgili bilgiler vermeye gayret ettiğimiz makalemiz iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde tedvin hareketinden, ikinci bölümde de bu hareketi başlatan ilk hadîs âlimlerinden bahsedilecektir.

A. Tedvin Hakkında Bilgiler

1. Tedvin Nedir?

Sözlükte düzene sokmak, kitap yazmak, kaydetmek, defterleri bir araya getirmek, toplamak,[1] yazılı sahifelerden ibaret metinleri birleştirerek divan hâline getirmek[2] ve bu sahifeleri iki kapak arasında toplayıp kitap yapmak[3] gibi mânâlara gelmektedir.

Bir hadîs ıstılahı olarak da, Sahabi olsun Tâbiîn olsun muhtelif kimseler tarafından rivayet edilen hadîsleri yazarak bir kitapta toplamaktır.[4] Veyahut dillerde ve değişik yazı malzemeleri üzerinde dağınık hâlde bulunan hadîs metinlerinin herhangi bir sınıflandırmaya tâbi tutulmaksızın bir araya getirilmesidir.[5]

Tedvinde iki ayrı iş ifade edilmektedir: Henüz yazıya geçmemiş rivayetleri yazıya geçirmek ve eskiden yazılmış veya yeni yazıya geçirilmiş olan hadîs metinlerini ayırıma tâbi tutmadan bir araya getirmek.[6]

2. Tedvin İle Kitabet Arasındaki Fark

Hadîsler, müsteşriklerin iddia ettikleri gibi,[7] Efendimiz'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüz sene sonra Ömer İbn Abdülaziz'in emriyle kaydedilmedi; aksine bizzat tâ Efendimiz zamanında kaydedildi,

ezberlendi ve bu metinler daha sonra da gerek yazılı gerekse sözlü olarak arkadan gelen nesillere aktarıldı. Hemmâm b. Münebbih'in *"es-Sahîfetü's-Sahîha"*sı aynı dönemden kalma en mühim hadîs kaynaklarından biri olma özelliğini taşır. Hemmâm, Ebû Hureyre'den hiç ayrılmaz, bu büyük sahâbînin naklettiği her hadîsi yazardı. O kadar ki, bir defasında bizzat üstadından duyduğu bir hadîsi kendisine okuduğunda, Ebû Hureyre (ra): "Ben bunu pek hatırlamıyorum." deyince, bizzat hadîsi kaydettiği defteri getirip göstermiş ve üstadını ikna etmişti. Bu sahifeler, günümüzde Muhammed Hamidullah tarafından neşredilmiş, yapılan karbon tahlillerinde de, Sahîfe'nin on üç asır öncesine ait olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca, bu hadîsler aynen Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde bulunmakta, yine mühim bir kısmı itibariyle Buharî, Müslim gibi sahih kaynaklarda da yer almaktadır. Bu da, hadîslerin, daha Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) zamanında kaydedildiğini gösterdiği gibi, O'ndan sonra da eksiksiz, yanlışsız ve tam olarak sahâbe, tabiîn ve tebe-i tabiîn kanallarıyla hadîs külliyatına geçtiğini açıkça ortaya koymaktadır.[8]

İşte kitabet konusu Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Ashab'ı devrinde hadîslerin yazılması ile ilgilidir.[9] Kitabet, herhangi bir sahabinin bizzat Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) duyduğu hadîsleri kendisi için yazıp bir araya getirmesidir. Bunlar âdeta hatırlamak maksadıyla tutulmuş özel notlar gibidir.[10] Yani kitabet konusunda sistemli ve toplu bir çalışmadan ziyade samimi ferdî gayretlere dayanan ancak daha dar çerçeveli bir çalışma söz konusudur. Ali Yardım, Ashab devri (h.40'a kadar) dediği 'Hulefa-i Raşidin' döneminde yapılan hadîs yazma işi için de Tedvin kelimesini kullanmışsa da, bunun sistemli bir şekilde ele alınmadığını ve bu çalışmaların devlet himayesinde olmaktan çok şahsî ve ferdî gayretlerin mahsulü olduğunu vurgulamıştır.[11]

Tedvinde ise durum farklıdır. Çünkü Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem)vefatından sonra her biri birer öğretici olarak kabul edilen Sahabiler dört bir tarafa yayılmış durumda idiler. Tabiun nesli de hadîs öğrenme ve yalnız bir sahabiden değil, belki birçok Sahabi'den hadîs alma arzusunu taşıyordu.[12] Bunun neticesinde de tedvin hareketi daha sistemli ve geniş çaplı olarak meydana gelmiştir. Ayrıca bu hareketin devlet teşviki ve desteği ile güçlendirildiğini de unutmamak gerekir.

3. Tedvini Başlatan Sebepler

Tedvini başlatan bir kısım sebepler vardır. Bunlardan en önemlisi yukarıda da kısmen belirtildiği gibi Peygamberimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) dizi dibinde ve O'nun terbiyesiyle yetişmiş Sahabe'nin etrafa dağılmış olmasıdır. Çünkü bu durumda bir iki Sahabi'nin değil, birçok Sahabi'nin bildiği hadîslerin toplanması gerekiyordu. Ayrıca Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Müslümanlar siyasî ve itikadî görüşleri farklı birtakım fırkalara ayrılmışlardı. İşte bu fırkaların bir kısmı kendi görüşlerinin doğruluğunu ispat edebilmek gayesiyle birtakım sözlere hadîs süsü vererek onları Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) isnad etmeye başladılar. Böylece 'mevzu' hadîsler ortaya çıktı ve çoğalmaya başladı. Sahih hadîsleri bu uydurma sözlerden korumak gerekiyordu. İşte bu yüzden ciddi bir şekilde toplanıp yazılması bu tehlikeye karşı alınabilecek önemli tedbirlerden biri idi.[13]

4. Tedvinin Başlaması

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Ashabı devrinde bazı Sahabilerin hadîs yazdıklarını ve birtakım sahifeler meydana getirdiklerini biliyoruz. Meselâ Ebubekir'in 500 kadar hadîsi bir kitapta topladığı ancak hafızasının yanılıp Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanlış bir şey atfetme endişesinden dolayı bu hadîsleri imha ettiği rivayet edilmektedir.[14] Aynı şekilde Hz. Ali'nin birtakım vesikalara sahip olduğu ve bunları kılıcının kabzasında muhafaza ettiği de belirtilmiştir.[15] Bunlarla beraber Cabir, Ebu Musa el-Eş'ari, Semure b. Cundeb, Abdullah b. Amr el-As vb. birçok Sahabi'nin sahifeleri olduğu da bilinmektedir.[16]Ancak resmî ve sistemli bir toplama faaliyeti daha çok Sahabe devrinden sonra yani birinci asrın sonları ile ikinci asrın başlarında başlamıştır. Bu konuda rakamla tespit edilmiş kesin bir tarih vermek çok zordur.[17]

Hadîsler daha ilk dönemde kaydedildikten sonra, İkinci Ömer diye anılan **Ömer b. Abdülaziz** zamanında **resmen tedvin** edildi. Değişik yerlerde, değişik şahısların ellerinde sahifeler vardı. Çok defa da bu hadîsler, ağızdan ağza naklediliyordu. Hattâ bu yüzden Hz. Ömer, İbn Abbas, Ebû Mûsa el-Eş'arî, Ebû Saîd el-Hudrî ve Zeyd b. Sâbit gibi sahabiler, hadîslerin hâfızalarda kalması ve ezberlenmesi gerektiği üzerinde durmuşlar; Şa'bî, Nehâî gibi tabiîn âlimleri de ilk başta yazmaya taraftar olmamışlardı. Bununla birlikte, hem kaydedilen, hem de şifahî olarak nakledilen hadîsler, Ömer b. Abdülaziz döneminde resmen tedvin edilmeye başlandı. Nasıl Yemâme'de çok sayıda Kur'ân hafızının şehit olması, Kur'ân'ın resmen toplanması hususunda Hz. Ömer'i harekete geçirmişse, aynı şekilde hadîslerin tedvin işi de Ömer b. Abdülaziz'in Sünnet'e ait gayretini coşturmuştu. Ömer b. Abdülaziz, tefsirde, rical tenkidinde söz sahibiydi. Bu büyük zât, yaptığı onca bü-

yük hizmetlerine, bir de hadîslerin resmen tedvini gibi, bütün hizmetlerine tâc olacak bir büyük hizmeti ekledi. Vaktiyle Rasûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine diyetler ve kısas gibi mevzûlarda bir sahife yazıp verdiği Amr b. Hazm'ın torunu, Medine Valisi Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'a bu mevzûda emir gönderdi: "Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hadîslerini, sünnetlerini, Amra binti Abdirrahman'ın rivayet ettiği hadîsleri araştır ve yaz, zira ben ilmin kaybolmasından ve ulemanın ölüp gitmesinden korkuyorum."[18] Vali de, tâbiunun gençlerinden **Muhammed b. Şihâb ez-Zührî**'yi bu işle vazifelendirdi. Zührî, "resmî tedvin" diyebileceğimiz bu mühim işe hemen koyuldu.. ve İslâm hadîs tarihinde **ilk resmî "müdevvin"** olma şerefini kazandı. İmam Malik de " Evvelu men devvene'l-hadîse İbn Şihab (Hadîsi ilk tedvin eden İbn Şihab'dır)" diyerek bu hususu teyit etmiştir.[19] Vali Ebû Bekir b. Hazm, aynı işle bizzat kendisi de uğraşmasına rağmen, derlediklerini gönderemeden Ömer b. Abdülaziz vefat etmişti. Ömer b. Abdülaziz'in başlattığı bu tedvin faaliyeti, yalnız Medine'de İmam Zührî ile de sınırlı kalmamış, Mekke'de **Abdülmelik İbn Abdülaziz İbn Cüreyc**, Irak'ta **Saîd İbn Ebî Arûbe**, Şam'da **Evzâî**, yine Medine'de **Muhammed b. Abdirrahman**, Kûfe'de **Zâide b. Kudâme** ve **Süfyân es-Sevrî**, Basra'da **Hammâd b. Seleme** ve Horasan'da **Abdullah b. Mübârek**, bu işi sürdürmüş ve kendilerinden sonra geleceklere dünya kadar malzeme bırakmışlardı.[20]

5. Hadîslerin Tedvinine Muhalefet Edenler

Tâbiun döneminden önceki hadîs kitabetini, büyük ölçüde münferit nitelikli ve sistemli olmaktan biraz uzak olduğu için tedvin kapsamına almamak daha uygun görünmektedir. Tedvin derken tam olarak kastettiğimiz -teknik anlamda- tâbiun dönemindeki harekettir.

Tâbiun devrine gelince, onlardan bazılarının, hadîslerin yazılmasına karşı oldukları hususunda bir kısım rivayetlerle karşılaşırız. Zira Hulefa-i Raşidin dönemindeki hadîslerin yazılması ile ilgili belli gerekçelere dayalı ihtiyatlı tutum kısmen devam etmiştir. Zira Dört Halife devrinde, dinin ikinci kaynağı olan hadîslerin muhafazası gibi önemli bir işin ağır sorumluluğunu hissetmeleri ve bu konuda en ufak bir hata ve kusura karşı tahammül etmeyecek derecede hassasiyet göstermeleri vs. gibi bazı hikmetlere binaen bu işten kaçınmışlardı. Fakat sonraları onları bu temkinli tutuma götüren sebepler ortadan kalkınca ve bu hareket resmî bir hüviyet de kazanınca herkes aynı şeyi söylemiş, fikir birliği etmiş, hadîslerin yazılmasının caiz olduğunu belirtmekle kalmamış hattâ bunu teşvik bile etmişlerdir.[21]

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, H. 1. asrın sonuna kadar devam eden büyük tâbiîler devrinde birçokları hadîslerin yazılmasına muhalefet etmiştir. Çünkü onlar kendilerine ebediyen nispet edilecek bir hata ve günahtan kaçınmışlardır. Ayrıca hadîs yazılırken şahsî fikirlerin de hadîslerin bir kenarına yazılarak yayılmasından endişe etmekteydiler. Bu durumu en iyi anlatan şu misâli zikredelim: Cabir b. Zeyd'e (h.93), senin fikirlerini yazıyorlar, dendiğinde, bundan memnun olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir: "Yazıyorlar ama, yarın benim o fikirlerden dönmeyeceğim ne malum!?"[22]

Hadîs tedvinini hoş görmeyenlerin fukaha olduklarını ve muhaddis olmadıklarını, fakihlerin de hadîsler ve içtihad arasını cem' durumunda olduklarını ve kendi görüşlerini hadîsle takyid etmek istemediklerinden dolayı bu işe olumlu bakmadıklarını iddia edenler de vardır.[23]

Hadîslerin yazılmasına muhalefet edenlere şu isimler örnek verilebilir: Abîde b. Amr es-Selmani el-Muradi (h.72), İbrahim b. Yezid et-Teymi (h.92), Cabir b. Zeyd (h.93), İbrahim b. Yezid en-Nahai (h.96).[24]

Hadîs-i Şerifleri yazmanın yasaklanması ile şahsî görüşleri yazmanın yasaklanması arasındaki fark anlaşılmaya başlayınca, 2. asrın başında orta yaşlı tâbiilerin birçoğu hadîsleri yazıya geçirmekte herhangi bir mahzur görmedikleri gibi, talebelerine de bu hususta izin verdiler. Said b. Müseyyeb (h.105) hafızasının zayıfladığından şikâyet eden Abdurrahman b. Harmele'nin hadîsleri yazmasına müsaade etmemiştir. Şa'bi (h.104) de her zaman "yazmak ilmi bağlamaktadır" sözünü tekrar ederek şöyle derdi: "Benden bir şey duyduğunuz zaman onu duvara bile olsa yazınız." Bundan kendisinin de hadîs yazdığı anlaşılıyor. Nitekim ölümünden sonra feraiz ve yaralamalar mevzuunda bir kitabı ele geçmiştir.[25] Bu örnekler daha da çoğaltılabilir.

B. İlk Müdevvinler

Halifenin resmî tamiminden çok önceleri başlayan çalışmalar, bu tamimle organize edilmiş ve hızlandırılmıştır. Tâbiundan hadîs yazan yüzlerce zâttan öne çıkan birkaç tanesini kaydedelim:

1- İbn Şihab ez-Zühri (h.124)

H. 50–51 senelerinde Medine'de doğmuş, h.124'te Şam'da vefat etmiştir. O'nun yazdığı hadîslerin azameti hakkında Mamer b. Raşid'in (h.152) şu sözü yeterli derecede bilgi vermektedir: "Biz kendimizi Zühri'den daha çok hadîs rivayet eden bir kimse zannederdik. Fakat Halife Velid öldürülüp de, hazinelerinden Zühri'ye ait yüklerle kitap çıkarıldığı zaman, yanıldığımızı gördük."[26] Zühri'nin yazdığı hadîslerin muhtevası ile ilgili olarak da

Ebu'z-Zinad (h.130) şöyle demiştir: "Biz sadece haram ve helâlle ilgili hadîsleri yazardık. Zühri ise her işittiğini not ederdi. Kendisine ihtiyaç duyulunca anlardım ki, o insanların en bilgilisi idi."[27] Yine onun akranları arasında nasıl temayüz ettiğini görmek için şu örneğe bakalım: Salih b. Keysan anlatır: "Ben ve Zühri, talebu'l-hadîs için bir araya geldik ve süneni yazalım dedik. Hz. Peygamber'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelenleri yazdık. Sonra Zühri: 'Sahabe'den gelenleri de yazalım, onlar da Sünnet'tendir.' dedi. Ben, değildir, dedim. O, yazdı ben yazmadım. O muvaffak oldu, ben kaybettim."[28]

2. Said b. El-Museyyeb (h.93)

Halifenin tamiminden çok önceleri hadîs yazmaya başlayan ve bu ilme büyük emeği geçen tâbiîlerden birisidir. Kendisi aynı zamanda fakihti. Meşhur Fukaha-i Seb'a'dandır (Medine'deki meşhur yedi fakih). Birçok meşhur Sahabi ile de görüşmüş ve onlardan hadîs öğrenmiştir. Hadîs ile fıkhı, zühd ile ibadeti şahsında toplamış, verdiği fetvaların isabeti ile haklı bir şöhret kazanmıştır. Hadîs sahasındaki şöhreti ise, hepsini bastırmıştır. Rivayetteki titizliği ile bütün muhaddislerin dikkatini kendisine çevirmiştir. Ebu Hureyre'nin kızı ile evlendiği için onun hadîslerini en iyi bilenlerden birisi durumuna gelmiştir. Birçok Sahabi'den de hadîs alma imkânını elde etmiş ve hadîs öğrenme yolunda uzun yolculuklara girişmiş, gelecek nesillere büyük bir hazine bırakmıştır. "Bir tek hadîs işitmek için günlerce seyahat ederdim."[29] sözü ona aittir.[30]

3- Said b. Cübeyr (h.95)

Tefsir ve Fıkıh sahalarında olduğu kadar hadîs kitabetiyle de şöhret kazanmış bir tâbiîdir. Özellikle İbn Abbas'tan hadîs yazarken kâğıdı dolar, bitimine kadar olan diğer hadîsleri elbisesine, avucuna ve çeşitli yerlerine kaydeder, eve döndükten sonra da onları tekrar kâğıda geçirip temize çekerdi.[31] Hz. Ali'ye biat ettiği gerekçesi ile h.95'te büyük hakaret ve işkencelere maruz bırakılarak elli yaşlarında iken Haccac tarafından öldürülmüştür.[32]

4. Diğerleri

Tâbiun içinde tedvin işiyle birçok kişi uğraşmıştır. Bunlar içinden öne çıkan üç isim üzerinde kısaca durduk, bunların hâricinde şu isimleri de sayabiliriz: **İkrime** (h.105), **Alkame** (h.62), **Urve b. Zübeyr** (h.94), **Şa'bi** (h.104), **Tavus b. Keysan** (h.106), **Hasan el-Basri** (h.110), **Muhammed b. Sirin** (h. 110), **Katade** (h.117), **Ata b. Ebi Rebah** (h.115), **Vehb b. Münebbih** (h.112), **Nafi** (h.117), **Halid el-Kulai** (h.104), **Mucahid** (h.103), **Eyyub es-Sahtiyani** (h.131) ve daha bir çok tâbii.[33]

Çalışmamızı el-Hatib el-Bağdadi'nin tedvini çok iyi özetleyen şu sözleri ile bitirelim: "Hadîslerin yazılması işi bir müddet nahoş karşılandıktan sonra, geniş çapta tatbik sahası buldu ve neticede hadîslerin kitaplar hâlinde tedvinine başlandı. Zira rivayetler dağılmış, isnadlar uzamış; hadîs ricalinin adları, künyeleri, nisbeleri çoğalmış; senedlerin ifade tarzı muhtelif şekiller almış, hulâsa insan hafızası şu saydıklarımızı zapt edebilmekten aciz kalmış ve yazılı hadîs ilminin sadece hafızaya dayanan bir bilgiden daha sağlam olduğu hakikati ortaya çıkmıştır."[34]

*Atatürk Üniv. B. E. Doktora Öğrencisi.
nagitoglu@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. İbn Manzur, Lisanu'l-Arab, d.v.n. md., Beyrut-1968; El-Mu'cemu'l-Vasit, İst-1996, Tedvin md.
2. Mücteba Uğur, Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü, Ank-1992, s.398.
3. Talat Koçyiğit, Hadîs Tarihi, Ank-1998, s.199.
4. Talat Koçyiğit, Hadîs Istılahları, By-trz., Tedvin md., s.436.
5. İ. Lütfi Çakan, Hadîs Edebiyatı, İst-1997, s.16.
6. Age., aynı yer.
7. Müsteşriklerin bu konudaki iddiaları ve Tedvin hakkındaki görüşleri hakkında geniş bilgi için bkz. Fuad Sezgin, Buhari'nin Kaynakları, Ank-2000, s.58-59.
8. Bkz. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur-3, İzmir-1994, s.123-131.
9. Talat Koçyiğit, Hadîs Istılahları, s.189.
10. İ. L. Çakan, age., s.16.
11. Ali Yardım, Hadîs, İst-1997, II, 30.
12. Talat Koçyiğit, Hadîs Istılahları, s.437.
13. Age., aynı yer.
14. Zehebi, Tezkiretu'l-Huffaz, Haydarabad-1958, I, 5.
15. Ali Yardım, Hadîs, II, 31.
16. Bkz. İbn Sa'd, Tabakat, Beyrut-1960, 5/467; Zehebi, Tezkire, I, 43; Ahmed b. Hanbel, Musned, II, 158, 226.
17. Talat Koçyiğit, Hadîs Tarihi, s.200.
18. Bkz. İbn Sa'd, Tabakat, II, 2,134.
19. İbn Kesir, el-Bidaye, Beyrut-1969, IX/345; İbn Abdilberr, Camiu beyani'l-İlim, Mısır-Trz., I, 76.
20. İbn Abdilberr, age., aynı yer; Kettani, er-Risaletu'l-Mustatrefe, İst-1994,Mukaddime; Ayrıca geniş bilgi için bkz. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur-3, s.123-131.
21. Bkz. Subhi Salih, Hadîs İlimleri ve Hadîs Istılahları, s.30.
22. Age., s.31.
23. Accac Hatib, Usulu'l-Hadîs, s.167.
24. Accac Hatib, age., s.166; Subhi Salih, age., s.30.
25. Bkz. Subhi Salih, age., s.32.
26. Zehebi, Tezkire, I, 112.
27. Ali Yardım, Hadîs II, 35.
28. Talat Koçyiğit, Hadîs Istılahları, s.439.
29. Bkz. Zehebi, Tezkire, I, 55.
30. Ali Yardım, Hadîs II, 36.
31. Age., s.36; Accac Hatib, age., s.169.
32. Ali Yardım, age., s.36.
33. Accac Hatib, age., s.170-172; Ali Yardım, age., s.37.
34. Ali Yardım, age., s.37.

Doç. Dr. Selami BAKIRCI *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2009 / 85

İnsanlığın İftihar Tablosu'nun doğumu, topyekûn insanlığın da yeniden doğumu sayılır. O'nun dünyayı şereflendireceği güne kadar akın karadan, gecenin gündüzden, gülün de dikenden farkı yoktu; dünya âdeta umumî bir mâtemhâne, varlık da tıpkı bir kaostu..

KUTLU DOĞUM VE TARİHÇESİ

Mevlid

Tarihçesi:
Mevlid, Efendimiz'in (sas) doğumuna, doğum yeri ve zamanına, Hz. Peygamber'in doğumu münasebetiyle yapılan merasimlere verilen isimdir. Aynı şekilde yine Hz. Peygamber'in doğumunu anlatan manzum veya nesir eserlere de mevlid denir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in doğumuna ve bununla ilgili yapılan faaliyetlere "*mevlid*", doğduğu aya "*mevlid ayı*" doğduğu geceye de "*mevlid gecesi*" denmiştir. Aslı "*mevlid*" olan bu kelime dilimizde "*mevlüd*" şeklinde de kullanılmıştır.

"*Mevlid gecesi*"ne, yani Hz. Peygamber'in dünyaya geldiği geceye, "Kadir gecesi, Mirâc gecesi, arefe gecesi, cuma gecesi" gibi mübarek gün ve geceler içerisinde ayrı bir önem atfedilmiştir. Hattâ Kadir gecesinden dahi üstün bir gece olarak kabul edenler vardır.

Hz. Peygamber'in doğum günü konusu, her şeyden önce Hz. Peygamber'in kendisinin bazı ifadelerinde, yani hadîslerde de yer almaktadır. Meselâ, kendisine pazartesi günü oruç tutulması konusu sorulunca "*Ben o günde doğdum ve Kur'ân bana o günde indirildi.*" şeklinde cevap vermiştir. Benzer soruyu Hz. Ömer sorunca, ona da aynı cevabı vermiştir. Aynı şekilde İbn Abbas'tan, "Hz. Peygamber'in pazartesi günü doğduğu, peygamberliğin pazartesi günü geldiği, Mekke'den pazartesi günü hicret ettiği, Medine'ye pazartesi günü girdiği, vefâtına işaret sayılan âyetin pazartesi günü indiği ve pazartesi günü vefât ettiği" şeklinde bir hadîs de rivâyet edilmektedir.[2]

Peygamber Efendimiz'in doğum tarihi, tarihçilerin ve hadîsçilerin ortak görüşü olarak, "*Fil Vakası*" diye bilinen Ebrehe'nin Kâbe'yi yıkmaya teşebbüs ettiği yılda, Ebrehe'nin Mekke'ye gelişinden elli gün önce; Kisrâ'nın saltanatının kırkıncı yılında; İran Kıralı Enûşirvân'ın saltanatının 42. yılında; Rebiülevvel ayının 12'si, Pazartesi günüdür. Bunun için daha ilk dönemlerden itibaren, "12 Rebiülevvel Pazartesi günü" her yıl düzenli olarak Hz. Peygamber'in doğum yıl dönümü olarak kutlanagelmiştir.

İlk önce şunu belirtmek gerekir ki, Hz. Peygamber döneminde, aynı şekilde Hulefâ-i Râşidîn ve Emevîler döneminde Hz. Peygamber'in doğumuyla ilgili olarak merâsim niteliğinde herhangi bir faaliyet söz konusu değildir. Fakat Hz. Peygamber'in "doğum gününün" daha sahabî döneminde dillerde dolaştığı, buna dayalı olarak birtakım işlerin yapılmak istendiği düşüncesine rastlanmaktadır. Meselâ, takvim belirleme için yapılan müzakerelerde belirlenecek takvimin Hz. Peygamber'in "doğum günü" ile başlatılmak istenmesi, "doğum günü" kavramının toplumun hafızasında nasıl yer ettiğini gösteren ve bunun bir önemi olduğunu ispatlayan ehemmiyetli bir husustur. Bunun için Mevlidin izleri Hz. Ömer dönemine kadar dayandırılmaktadır.

Yine Hz. Ömer dönemine ait olarak nakledilen şu bilgi oldukça önemlidir: *Hızla artan Müslüman nüfusun ve özellikle çocukların eğitimi için okullar yapılmış, resmî öğretmenler atanmış ve Suriye'nin fethiyle birlikte haftanın her günü eğitim yapılmaya başlanmıştı. Şam'dan Medine'ye dönen Hz. Ömer, aralarında eğitim gören çocukların da bulunduğu bir topluluk tarafından karşılanmıştı. Bu gün çarşambaydı. Hz. Ömer, kendisini karşılayanlar arasında çocukları da görünce, karşılama günü olan o günü, yani çarşamba günü ile birlikte perşembe ve cuma gününü de tatil ilân etmişti. Ayrıca çocuklar için her yıl, Kurban Bayramında dört gün ve "mevlid gecesi" dolayısıyla da bir hafta tatil günü belirlemiş ve bunu devam ettirenlere hayır duada, kaldıranlara da bedduada bulunmuştur.* Bu gelenek son asırlara kadar devam etmiştir.[3] Bu hususu destekleyecek, başka bilgiler de bulunmaktadır. Meselâ: Ebû Abdillâh Muhammed el-Lahmî es-Sebtî (öl.633/1236) adında Endülüslü bir tarihçi mevlidle ilgili bilgi verirken bahsi geçen tatil konusuna da değinmektedir. Mevlid faaliyetlerine karşı çıkan hocasına şöyle cevap vermektedir: "*…Bu büyük günde, mevlid gününde, çocukların cami ve mekteplerdeki eğitimlerinin tatil edilmesini inkâr etmekte ve başka yerlerde insanların bu tatili yapmadıklarını sanmaktadır…*"[4] Ebu Abdillah Muhammed es-Sebtî bu sözleriyle, Endülüs'te yapılan bu faaliyetlerin, Hicaz bölgesini kastederek Endülüs dışındaki ülkelerde de yapıldığını ve bu münasebetle mekteplerin tatil edildiğini hocasına hatırlatmak istemiştir. Ayrıca Hacca gidenlerin ve güvenilir seyyâhların Mekke'deki kutlamaları nakletmelerini de kendi görüşleri için delil göstermektedir. Zira Hz. Ömer'e dayandırılan ve bu dönemlerde Endülüs'te uygulanan mekteplerin tatil edilmesi konusunun Mekke ve Medine'de uygulandığını belirten başka kaynaklar da bulunmaktadır.

Mevlid gününün sevinç günü olduğu gerekçesiyle II./VIII. asırda özellikle Bağdat yöresinde bazı tasavvuf erbabının Ramazan ve Kurban Bayramında olduğu gibi mevlid gününde de oruç tutmadıkları nakledilir. Yani mevlid günü bir bayram olarak kabul edilmiştir.

Bunların dışında, günümüzdeki anlamda mevlid merâsimlerini ilk başlatanın kim olduğu, ne zaman, nerede ve nasıl başladığı konusunda fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak, III./IX. yüz yıldan itibaren İslâm dünyasına yayıldığı, resmî kutlamalar hâlinde her yıl düzenli olarak yapılan bu merasimlerin, Irak, Hicaz bölgesi, Yemen, Horasan (İran), Hindistan, Mısır, Mağrib (Fas, Tunus, Cezayir) ve Endülüs gibi Müslümanların yaşadığı hemen hemen her bölgeyi kapsayacak kadar geniş bir coğrafyaya yayıldığı anlaşılmaktadır.

Bu kutlamalar içerisinde Mekke-i Mükerreme ile Medine-i Münevvere'nin ayrı bir yeri olmuştur. Zira Hz. Peygamber'in doğduğu ev (*mevlidü'n-nebî*) yapılan merâsimlerin başlangıç noktası ve merkezi hâlinde idi. Mekke'de *Mevlid Sokağı* olarak bilinen sokakta bulunan ve Haccâc b. Yûsuf tarafından *el-Beyzâ* diye isimlendirilmiş olan bu ev, daha sonra Hârun-i Reşîd'in annesi el-Hayzurân tarafından mescide dönüştürülmüştür. Bu mescit mevlid günü ziyarete açılır, mevlid geceleri burada vaaz ve nasihat verilirdi. Ünlü ilim adamlarından Alî el-Kârî Mekke'deki bu törenlere bizzat katıldığını ve mevlid mahallini ziyaret ettiğini belirtir.[5] Medine-i Münevvere'de Hz. Peygamber'in Ravzasının önünde, mevlidlerin okunduğu da aktarılan rivâyetler arasında yer almaktadır.

Mevlid kutlamalarının en meşhuru Erbil kutlamalarıdır. Bu kutlamalar mevlid kutlamalarını *düzenleyen ilk sultan*", "*Arap ve acemin mevlid ziyafetini yapan ilk sultan*" olarak meşhur olan Erbil atabeyi Muzafferüddîn Gökbörü (öl.630/1232) tarafından ilk defa resmî hâle getirilmiştir. Önce başşehir Erbil, daha sonraları Musul'da da yapılmış olan bu kutlamalar oldukça görkemli bir şekilde düzenlenirdi. Bu kutlamalara uzak yakın her bölgeden fakihler, sûfiler, vâizler, kıraat âlimleri, edip ve şâirler katılırdı. Halk ve devlet adamlarının da katıldığı bu topluluğa ziyafet verilir ve özellikle yoksul halka büyük yardımlarda bulunulurdu. Bu arada vaizler veya hatipler konuşma yapar, askerler de gösteriler düzenlerlerdi. 12 gün süren bu faaliyetlerle

halkın gönlünü kazanan Muzafferüddîn Gökbörü, aynı zamanda pek çok ilim adamının, yazar ve şairin teveccühünü kazanmıştır.

Endülüs'te Sebte ve Gırnata'da; Cezayir'de Tilimsan'da Zeytûniyye Câmii'nde düzenlenen mevlid merâsimleri pek meşhurdur. Özellikle Endülüs'teki kutlamalar aynı zamanda bir edebî yarışa dönüşmüştür. Mevlid için söylenen şiir veya kasideler ertesi yıl bir daha söylenmez ve birinci seçilen şiir veya kasidelere büyük ödüller verilirdi.

Mevlid kutlamalarının en fazla yaygınlaştığı bölgelerden biri de Mısır'dır. Burada Şia Mezhebi'ni benimsemiş olan Fâtımîlerin hâkimiyet sürmesi ve bu kutlamalar arasına Şîa Mezhebi'nin oldukça önem verdiği Hz. Ali, Hz. Fâtıma ve Hz. Hüseyin'in adına da mevlid törenlerinin ihdas edilmesinin büyük etkisi vardır. Ama mevlid kutlamalarının tamamen Fatımî geleneklerinden doğmuş olduğunu ileri sürmek doğru değildir.

Bu kutlamalar, Osmanlı Devleti'nde Süleyman Çelebi'nin "*Vesîletü'n-necât*" adındaki meşhur mevlidi ile kendini göstermektedir. Sultan 3. Murad zamanında resmî kutlama hâline getirilerek Osmanlılardaki teşrifât (protokol) içerisinde "*Mevlid Alayı*" adıyla yerini almış olan mevlid merâsimleri, Sultan 2. Ahmed döneminde zirveye ulaşmıştır. Osmanlı ilim adamları veya şeyhülislâmlar bağış yapma veya vakıf kurma gibi değişik şekillerde bu faaliyetleri desteklemişlerdir. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin Rebîülevvel ayından Ramazan ayına kadar her hafta dergâhında mevlid okutması ve ziyafet vermesi, Şeyhülislâm Çerkez Halîl Efendi'nin mevlid okunması için büyük miktarda para vakfetmesi, Şeyhülislâm Hoca Sadeddîn Efendi'nin Sultan 3. Murad'ın vefatının yıl dönümü dolayısıyla Ayasofya Camii'nde okutulacak hatim ve mevlide katılması, ayrıca Mekke-i Mükerreme'de mevlid merâsiminde mevlidin okunduğu kürsüye örtülmek üzere her yıl işlemeli değerli bir örtünün gönderilmesi, Osmanlılar'ın mevlid faaliyetlerine verdiği önemi gösteren en güzel örneklerdir. Mevlid dolayısıyla daha önce temas ettiğimiz tatil olayını Osmanlılar'da da görmekteyiz. Safer-1328/ Mart-1910'da Meclis-i Vükelâ'nın aldığı bir kararla mevlid günü resmî tatiller arasına alınmıştır.

Mevlidin Maksadı ve İçeriği

Müslüman toplumlarda gittikçe gelişen bir faaliyet olarak mevlidin maksadı konusunda önemli değerlendirmeler vardır. Genel kanaate göre mevlid ibadet olmaktan çok, dinî niteliği olan, birtakım iyilikleri (hayır ve hasenâtı) ihtivâ eden içtimaî bir faaliyettir, yanlışlara düşmemek kaydıyla bu faaliyetlerin sürdürülmesi toplum açısından faydalıdır. Bu maksada dayalı olarak pek çok hadîsçi, tefsirci, fıkıhçı, kıraat âlimi ve tarihçi bu kutlamaları yerinde ve güzel bir gelenek olarak görmüş ve teşvik etmişlerdir. Bu anlamda olumlu görüşler belirten ilk dönem ilim adamlarından Ebû Şâme el-Makdisî konuyu şöyle özetlemektedir: "*Günümüzdeki en güzel yeniliklerden biri de her yıl Erbil'de Hz. Peygamber'in doğum günü münasebetiyle yapılan faaliyetler, verilen sadakalar, fakirlere yapılan yardımlar ve iyilikler, sevgi gösterileri vs.dir. Bunlar Hz. Peygamber'e olan sevgi ve saygının tezahürüdür.*" Ebû Şâme'nin bu görüşü İbnu'l-Cevzî, İmâm en-Nevevî, İbnü'l-Cezerî, İbn Hacer el-Askalânî, Celâlüddîn es-Süyûtî, İbn Hacer el-Heytemî ve Alî el-Kârî gibi İslâm dünyasının ünlü ilim adamları için bir referans niteliğinde olmuştur. Bunlar da aynı şekilde bu kutlamalara sıcak bakmışlar, hattâ bunları teşvik etmişler ve bu faaliyetlere gösterilen tepkilere karşı, bunları savunan veya bu faaliyetleri teşvik eden eserler yazmışlardır. Özellikle İbn Hacer el-Heytemî, "*Mevlid, Kur'ân okuma, Hz. Peygamber'e salât ve selâm getirme, şiir vs. okuma ve fakirlere iyilik ve ihsanda bulunmaktan ibarettir.*" diyerek bu maksadı "yazılı kurallar" hâline getirmeye çalışmıştır. Mevlidi çok önemli bir içtimaî değer olarak değerlendiren İbn Hacer'e göre, bu faaliyetlerin iyi taraflarının ön plâna çıkarılması ve esasa aykırı hususların da yapılmamasına dikkat edilmesi gerekir. Böyle olduğu takdirde güzel bir şey olur. Bu görüşleri aynen aktaran Celâlüddîn es-Süyûtî bu konuyu hararetli bir şekilde savunmakta ve karşı çıkanlara, kısa fakat kesin ve açık ifadelerle şöyle cevap vermektedir: "*Bunlar Hz. Peygamber'e olan sevgi ve saygının ifadesi, bir sevinç gösterisi olduğundan yapanın mükâfat alacağı bir yeniliktir, bunlardan fazla bir şey yoktur.*" Mevlidin maksadının, Hz. Peygamber'e olan sevginin yaygınlaştırılması olduğunu belirten Süyûtî, bu kutlamaları yaygınlaştıran Muzafferuddîn Gökbörü'yü de minnetle anar.

Osmanlı mutasavvıf ve ilim adamlarından Abdurrahmân b. Yakûb Çelebi, mevlidin maksat ve muhtevasını daha sistematik bir şekilde izah etmeye çalışmıştır: "*Mevlid, konusu itibariyle, Hz. Peygamber'in hayatını konu alan siyer (tarih) ilminin bir parçasıdır. Rebîülevvel ayında Müslümanların dünyevî ve uhrevî iyilikler elde etmek maksadıyla toplanıp Kur'ân okuma, salât ve selâm getirme, Hz. Peygamber'in üstünlüğünü anlatan şiir vs. okuma; iyilik ve ihsanda bulunma, sevinç gösterileri yapma, yemek ve tatlı yedirmeden ibarettir.*" Ona göre mevlidin "hükmü" yani esası ve gayesi *Hz. Peygamber'in doğumu münasebetiyle sevinmek*; "rüknü" yani icra şekli ise *Kur'ân okuma, Hz. Peygamber'e salât ve selâm getirme, Hz. Peygamber'in doğuşuyla ilgili şiir ve methiyeler okuma, iyilik ve ihsanda bulunmaktır.* Buna göre mevliddeki asıl maksat, Hz. Peygamber'in doğumu vesilesiyle sevinmektir.

Endülüs kutlamalarında da aynı maksadı görmekteyiz: "*Mevlid gecelerini ihyâ etmemiz gerekir, bu konudaki sözlerimiz ve yaptıklarımız güzeldir; Biz muhtaçları doyurur, çıplakları giydirir ve bunların ailelerine yardım ederiz.*" şeklindeki ifadeler, mevlidin maksadını açıkça belirtmektedir.

Osmanlılar dönemindeki pek çok ilim adamı da konuya olumlu açıdan bakmıştır. Edirne müftüsü olarak tanınan Mehmed Fevzi Efendi, mevlid okutmanın güzel bir âdet olduğunu ispat etmeye ve karşı çıkanlara cevap vermeye çalışmıştır. İbn Hacer el-Heytemî, Süyûtî ve İbn Kesîr gibi ileri gelen ilim adamlarının görüş birliği içerisinde bulunmalarını kendisi için önemli bir delil sayarak mevlidin koyu bir savunucusu olmuştur. Ayrıca masraflarını bizzat kendisi karşılayarak Medine-i Münevvere, Kayseri ve Edirne'de mevlid okunmasını sağlamıştır.

Arapça veya Farsça yazılmış yüzlerce mevlid yanında, Erzurumlu Mustafa Darîr'den Beyzâde Mustafa Efendi ve Edirne Müftüsü Mehmed Fevzi Efendi'ye kadar, pek çok ilim adamı, şair ve edip tarafından pek çok Türkçe mevlid yazılmıştır. Ancak bunlar içerisinde Süleyman Çelebi'nin kaleme aldığı *Vesîletu'n-necât* adlı mevlid diğer diller de dâhil olmak üzere bütün mevlidler içerisinde mühim bir değere sahiptir.

Düzenlenen mevlid törenlerine yasak hususların karıştırılmaması kadar, mevlid olarak okunan metinlerin sıhhati ve kaynağı da önemlidir. Mevlide konu olan bilgilerin kaynağı birinci derecede hadîs külliyatına, siyer kitaplarına ve daha sonra da tefsir kitaplarında aktarılan güvenilir rivayetlere dayanmalıdır. Zira mevlidde yanlış ve mesnetsiz bilgileri aktaranlar veya bunları mevlid olarak takdim edenler şiddetli bir şekilde eleştirilmişler, hattâ "yalancı, uydurmacı" diye vasıflandırılmışlardır. Hz. Peygamber, daha doğduğu andan itibaren övülmeye başlanmıştır: "*Bana bu güzel ve zarif çocuğu veren Allah'a hamd olsun!*" diyen dedesi Abdulmuttalib'in, ve "*Sen doğunca dünya ışığa büründü ve Sen'in nûrunla ufuklar aydınlandı.*" diyen amcası Hz. Abbas'ın deyişleri bunlardan sadece birkaçıdır.

İslâmiyet'in gelişinden sonra ise pek çok Sahâbî şâir O'nu övme için yarışmışlardır. Bu methiyelerin bir kısmında Hz. Peygamber'in doğumu, kasidenin bir kısmı, parçası olarak dile getirilir, yani bununla sınırlıdır. Ancak zamanla Hz. Peygamber'in nûrunun yaratılışıyla başlayıp vefâtıyla son bulan mevlid konusuna, fizikî ve ahlâkî özelliklerini tasvir eden "şemâil" konuları da dahil edilmiştir. Safiyyuddîn el-Hıllî'nin "*Sen'in doğumun hürmetine ateşler söndü ve sevinçten saraylar çöktü.*" diyerek başladığı veya ünlü mutasavvıf şair Busîrî'nin *Kasîde-i Bur'e* adlı ünlü kasidesinde dile getirdiği gibi pek çok şair, Hz. Peygamber'in doğumunu ve doğumu anındaki harikulâde olayları büyük bir ustalıkla anlatmaya çalışmışlardır.

Mevlide genelde "*Daha levh-i mahfûz ve kalem yok iken ve gökyüzü daha yükseltilmemiş iken O, vardı.*" veya "*Muhammed'in nûru, yıldızların burçlarında dolaştığı gibi, annesinden zuhur edinceye kadar, tertemiz, yüce ve şeref sahibi kişilerde dolaşmaya devam etti.*" şeklinde Hz. Peygamber'in "*nûru*"nun dile getirildiği bir girizgâhla başlanır. Güneşe, dolunaya veya yıldızlara benzetilen bu "*nûr*" karanlıkları ve cehaleti yok eden, bütün kâinatı aydınlatan bir sembol olmuştur. "*O öyle bir Habîb'dir ki, güneş, ay ve yıldızların nûru O'nun nûrundan yaratılmıştır.*" ve "*Şüphesiz Hz. Peygamber kendisiyle aydınlığa ulaşılan bir nûrdur.*" "*Hidâyet sabahı*" doğan ve bütün kâinatı kuşatan bu "*nûr*" ile yeni bir zaman başlamıştır. Hz. Peygamber'in doğuşu, güneşin doğuşuna veya sabahın o ilk parlaklığına, yüzü dolunaya veya güneşe benzetilerek bununla aynı zamanda İslâmiyet'in doğuşuna işaret edilmiştir.

Hz. Âmine'nin hâmile iken, hamileliğinin her ayında bir peygamberin "*Çocuğunun ismini Muhammed koy!*" şeklindeki telkin ve müjdelere; meleklerin sevincine şahit olması gibi hususlar özenle işlenen konular arasında yer almaktadır. Aynı şekilde doğumun gerçekleştiği esnada (vilâdet kısmında) anlatılan bilgilerin tamamı Hz. Âmine'nin doğum esnasında gördüğü rüyaya dayanır. Hz. Peygamber "*... Ben, babam İbrâhim'in duası, İsâ'nın müjdesi ve annem Âmine'nin gördüğü rüyâ (üzere)yim.*"[6] sözüyle de buna işaret etmiştir.

Hz. Peygamber, "*İlkbahar*" anlamına gelen "*Rebîülevvel*" ayında doğduğundan *Rebîülevvel* kelimesi de ayrı bir önem kazanmıştır. Ay ve mevsim için kullanılan bu ad, aynı zamanda Hz. Peygamber için de kullanılmıştır. "*Üç ilkbahar*"ın bir araya gelmesiyle, yani ilkbahar mevsiminde, ilkbahar ayında "*İlkbahar*"ın doğumuyla bütün güzelliklerin ve iyiliklerin buluştuğu ve bununla bütün kâinatın sevince büründüğü dile getirilir:

-Rebîülevvel ayında ve bahar mevsiminde kalbler için bahar olan (O) Zât doğdu,

-O bir bahardır! Hem de nasıl bir bahar! Güzel kokusu burcu burcu yayılır; insanlar arasında yürüyen bir bahar!

-Sayesinde umut çınarlarının yeşerdiği bir bahar; (Âhirette) eli küçükler (güçsüzler) için şefaatçi olan bir bahar!

- Cömert toprakların fışkırmaya başladığı bir bahar; Semanın bereket yağdırdığı bir bahar,

- İşte O'nun ismi Hâmid, Ahmed, Mustafa; O, Hamîd (övülmüş), (şanı) yüce, yücelerin yücesi olandır.

Bir başka yerde:

-O gecede bütün insanlığı sevinç kapladı ve o gecede cennetin sarayları süslendi,

-Bu bize sevinç getiren ilkbahardır; o, güzellikte bütün zamanlardan üstündür,

-Zira onda, kendisinden yardım istenen ve Azîz olan Allah'ın Rasûlü Mustafâ'nın doğumu vardır.[7]

Mevlidlerde, Hz. Peygamber'in doğumuyla bütün kâinatın sevindiği, meleklerin bu sevinci doğuya, batıya ve bir de Kâbe'nin üzerine diktikleri sancaklarla bütün kâinata ilân etttikleri dile getirilir. Bu arada fizikî güzelliği, ahlâkı, güzel konuşması, vefâkâr, kalben ve ruhen temiz, sabırlı, eziyetlere karşı son derece dayanıklı, Allah katında en yüce makama sahip oluşu, halk arasında "*Emîn*" birisi olarak tanınması ve sevilmesi, soyunun üstünlüğü, sırasıyla işlenen önemli konular arasında yer almaktadır.

Özellikle ilk dönemlerde ferdî okunan mevlidlerin daha sonraları mevlidhanlar tarafından topluluğun/halkın huzurunda âhenkli bir şekilde (nağmeli) okunduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla mevlidin okunuş şekli için de belirli usüller konmuştur. Mevlid merasimlerine Kur'ân okunarak başlanması usül hâline gelmiştir. İlk önce Kur'ân-ı Kerîm'den

اَوَلاَ يَرَوْنَ اَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِى كُلِّ عَامٍ مَرَّةً اَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ
لاَ يَتُوبُونَ وَلاَ هُمْ يَذَّكَّرُونَ * وَاِذَا مَا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ
بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ هَلْ يَرٰيكُمْ مِنْ اَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ
اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لاَ يَفْقَهُونَ * لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ
مِنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ
رَؤُفٌ رَحِيمٌ * فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِىَ اللّٰهُ لاَ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ
عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ *

"*Görmüyorlar mı ki, onlar her yıl bir veya iki kere belâya çarptırılıp imtihan ediliyorlar. Sonra ne tövbe ederler, ne de ibret alırlar; Bir sûre indirildi mi, "Sizi bir kimse görüyor mu?" diye birbirlerine göz ederler, sonra da sıvışıp giderler. Anlamayan bir toplum olmalarından dolayı, Allah onların kalblerini çevirmiştir; Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir; Eğer yüz çevirirlerse, de ki: "Bana Allah yeter. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben ancak O'na tevekkül ettim. O, yüce Arş'ın sahibidir.*" *(Tevbe Sûresi, 126-129)* âyetleri okunarak başlanır. Daha sonra diğer bölümlere geçilir. Hz. Peygamber'in soyu ve nesebi, yaratılışı, soyu ve soyunun üstünlüğü; babası Abdullah ile annesi Âmine'nin evliliği ve bu konuda cereyan eden bazı olaylar; Hz. Âmine'nin hâmilelik dönemi, annesinin gayptan duyduğu sesler, aldığı müjdeler ve gördüğü rüyâlar ve son kısımda doğum hâdisesi (vilâdet) ve bu esnada meydana gelen olaylar, süt anneye verilişi dile getirilir. Mevlid kısa bir duâ ile son bulur.

Mevlidin en önemli hususlarından biri "ayağa kalkma" olayıdır. Mevlidin velâdet kısmı okunduğu esnada Hz. Peygamber'in dünyaya geliş ânını sembolize eden ve Süleyman Çelebi'nin "*Doğdu ol saatte O Şah-ı Rüsül*" şeklinde ifade ettiği sözler okunur okunmaz tazim için ayağa kalkılır. Bu ayağa kalkma işini ilk defa VIII./XIV. asırda Takıyyüddîn es-Sübkî adında mutasavvıf ve dindar bir ilim adamının başlattığı nakledilir. İleri gelen ilim adamlarının da bulunduğu Emeviye Camii'nde okunan mevlid esnasında mevlidhân, bir şâirin:

- En güzel yazı yazan eller, altın harflerle Muhammed Mustafa'ya methiye yazsa azdır,

-İleri gelen kişiler, O'nun adını duyduklarında saflar hâlinde ve topluca ayağa kalksa azdır.

mealindeki beyitleri okununca Takiyyüddîn es-Sübkî hemen ayağa kalkmış ve diğer dinleyiciler de ona uyarak hemen ayağa kalkmışlardır. Bundan sonra gelenek hâline gelen bu husus, böylece devam ettirilmiştir.

Mevlid oldukça sade ve anlaşılır bir şekilde, halkın anlayacağı bir üslûpta yazılmıştır. Bununla birlikte dinleyici için cazip olan hoş karşılanan üslûp ve sanat özelliğini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Meselâ Hz. Peygamber'in dünyaya gelişini, şu güzel ifadelerle bütün kâinata ilân etme gibi bir sesleniş vardır:

-Bu, kalbimi sevgisiyle doldurandır, Bu, (sevgisinden dolayı) gözlerimin uyumadığı kişidir,

-Bu gözleri sürmeli, Bu Mustafa'dır; Bu, yüzü güzel, Bu biricik olandır,

-Bu, nitelikleri üstün, Bu Murteza'dır, Bu Habîbullah'tır, Bu Efendimiz'dir.

Sonuç olarak, Hz. Peygamber'in doğum günü için özel bir kavram hâline gelen "mevlid" başlangıcından kısa bir süre sonra resmî kutlama hâlini almış ve İslâmî geleneğe uygun muhtevası ve sınırları belli sosyal bir faaliyet olarak sürmüştür. Bu kutlamalar aynı zamanda ilmî ve edebî faaliyetleri de beraberinde getirmiştir.

* Atatürk Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Öğrt. Üyesi
sbakirci@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Bu Makale "Arap Edebiyatında Mevlid, Doğuşu ve Gelişmesi" adlı çalışmamızdan özetlenmiştir. Daha geniş bilgi ve kaynaklar için bzk. Adı geçen eser.
2. Bu konuda geniş bilgi için bkz. *Sahihu Müslim*, II, 819; *Müsnedu Ahmed*, V, 297; *Sünenü'l-Beyhakî*, IV, 300.
3. Abdu'l-Hay el-Kettânî, *et-Terâtîbu'l-idâriyye (Nizâmu'l-hüûmeti'n-nebeviyye)*, Beyrut, tsz. (2. Baskı), II, 200.
4. Ebu Abdillah Muhammed, *ed-Durru'l-munazzam fî mevlidi Nebiyyi'l-muazzam*, vrk. 12/a.
5. Alî el-Kârî, *el-Mevridu'r-revî fî mevlidi'n-Nrbî*, vrk.3/a.
6. *el-Müstedrek ala's-sahîhayn*, II, 453.
7. Afif b. Nûr Celâl, *Mevlidu'n-Nebî*, vrk. 173/a.

YENİ ÜMİT
Abdullah AYGÜN *
Temmuz / Ağustos / Eylül - 2009 / 85

KUR'ÂN'A GÖRE EN HAYIRLI ÜMMET

Giriş

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamberler arasında yüce bir konuma sahip olduğu bilinmektedir. Onun ümmeti de diğer ümmetlere göre her yönden daha üstün ve daha faziletlidir. Kur'ân-ı Kerîm, Ümmet-i Muhammed'in sahip olduğu bu üstün vasıflardan bahseder. Bunlardan biri de Ümmet-i Muhammed'in en hayırlı ümmet olmasıdır. Bu makalede, âyet ve hadîsler ışığında Ümmet-i Muhammed'in, nasıl ümmetlerin en hayırlısı olduğunu incelemeye ve ortaya koymaya çalışacağız.

Ümmet-i Muhammed'in En Hayırlı Ümmet Olması

Kur'ân-ı Kerîm, insanlık içinde Ümmet-i Muhammed'den daha hayırlı, daha iyi bir ümmet olmadığını ilân etmektedir. Onlar, sahip oldukları yüce özelliklerden dolayı mealen şöyle övülmektedirler: "(Ey Ümmet-i Muhammed!) Siz insanların iyiliği için meydana çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyilikleri yayar, kötülükleri önlersiniz, çünkü Allah'a inanırsınız." *(Âl-i İmrân Sûresi, 3/110)*

Âyetteki "hayr" kelimesi, herkesin arzu ettiği akıl, adalet, fazilet ve faydalı olan şeyler demektir. Zıttı ise şerdir.[1] Müfessir Râzî'ye göre hayr, ibadetler ve bunların hâricinde mahlûkata yapılan iyilikler, emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker, sadaka, Allah'ın emirlerini tazim, yaratıklarına şefkat gibi hususlardır.[2] Hayr, birçok âyette, salih amel, hasene ve maruf gibi kavramlarla yakın anlamlı olarak, her türlü erdemli tutum ve davranışı ifadede kullanılmıştır. Hayra yapılan davet de bir mânâda refah ve huzura davettir.[3]

"En hayırlı ümmet" âyeti, müfessirlerin ittifakına göre Ümmet-i Muhammed hakkındadır[4] ve onun, ümmetlerin en hayırlısı, en ideali ve en iyisi olduğunu haber vermektedir. Âyetin, Yahudilerden Malik b. Dayf ve Vehb b. Yahuda'nın sahabeden bazılarına, "Bizim dinimiz, sizin bizi çağırmakta olduğunuz dinden daha hayırlı, biz de sizden daha hayırlıyız." demeleri üzerine nazil olması[5] da bütün mü'minleri kapsadığını göstermektedir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Peygamberlerden hiçbirine verilmeyen şeyler bana verildi. Korku ile (düşmanın kalbine) yardım olundum, yeryüzünün anahtarları bana verildi, Ahmed diye isimlendirildim, toprak bana temiz kılındı ve ümmetim, ümmetlerin en hayırlısı kılındı." *(Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/98)* buyurarak, ümmetinin en hayırlı ümmet olduğunu haber vermiştir.

En hayırlı ümmet hitabıyla, öncelikli olarak kastedilenlerin Sahabe olduğunda ittifak vardır.[6] Peygamber Efendimiz de "İnsanların en hayırlıları benim çağdaşlarımdır." *(Buhârî, Şehâdât 9; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 208)* buyurmuştur. Fakat bu hitabı sadece Sahabe'ye tahsis etmek doğru değildir. Çünkü âyetin öncesinde ehl-i kitaba hitap edilmekte ve mü'minlerin onlara uymamaları, Allah'ın dinine sıkıca sarılmaları istenmektedir. Mü'minlere, iyiliği emreden, kötülükten sakındıran bir grup oluşturmaları, ihtilâfa düşüp tefrika çıkaranlar gibi olmamaları emredilmekte ve iman edenlerle kâfirlerin âhiretteki durumlarından bahsedilmektedir. *(Âl-i İmrân Sûresi, 3/98-107)* Dolayısıyla âyetin siyak ve sibakı dikkate alındığında, en hayırlı ümmetten maksadın, Ümmet-i Muhammed olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Râzî'nin de belirttiği üzere, "Oruç size de farz kılındı." *(Bakara Sûresi, 2/183)* gibi âyetler nasıl ki, sadece sahabeye hitap etmiyorsa, aynı şekilde en hayırlı ümmetsiniz hitabı da vahyin ilk muhatapları olan sahabeye hasredilemez.[7] Kısacası en hayırlı ümmet ile Hz. Muhammed'den (sallallahu aleyhi ve sellem) itibaren kıyamete kadar gelecek olan İslâm ümmetinin tamamına hitap edilmektedir.[8]

Hz. Peygamber'in yukarıdaki hadîsinden Sahabe'nin hem bu ümmetin hem de bütün insanlığın en hayırlı nesli olduğu vurgulanmaktadır. Fakat hadîsin devamındaki, "Sonra onlardan sonra gelenler, sonra da onların arkasından gelenler" ifadesi, sahabeden sonraki her neslin, insanların en hayırlı topluluğu olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bu hadîs, ümmetin her kuşağının kendi zamanının en hayırlı toplumu olduğunu da ifade etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber, ümmetinin sonraki nesilleri için de benzer övgülerde bulunmuştur: "Beni görüp de bana iman edene ne mutlu. Beni görmediği hâlde bana iman edene yedi defa ne mutlu." *(Ahmed b. Hanbel, 3/71, 155)* "Yaratılmışlar arasında iman bakımından en üstün kimseler, henüz atalarının sulblerinde bulunan, beni görmedikleri hâlde bana iman eden, yazılı bir takım kağıtlar görüp de onlarda bulunanlar gereğince amel edenlerdir. İşte onlar, iman ehlinin en faziletlileridir." *(Hâkim, Müstedrek, 7/2501)* Hz. Peygamber, görmediği hâlde kendisine iman edenlerin kardeşleri olduğunu ve onlarla karşılaşmayı arzuladığını da ifade etmiştir.[9] Ayrıca, "Ümmetimin misâli yağmura benzer. Onun öncesi mi hayırlıdır, sonrası mı bilinmez" *(Tirmizî, Emsâl 6)* buyur-

muştur. Bu hadîse göre geçmişiyle ve geleceğiyle, öncesiyle ve sonrasıyla, bu ümmetin bütün kuşakları hayırlıdır. Her nesli birbiriyle kaynaşıp bir bütün olmuştur. Tıpkı başının nerede olduğu belli olmayan bir halka gibi veya örülmüş bir bina gibi hayırlılıkta da yekvücuttur.[10] Ümmetin öncesinin veya sonunun hayırlı olduğunun bilinmemesi, onun her tarafının hayırlı olduğuna işaret etmektedir. Burada Sahabenin külli fazilette en faziletli, en hayırlı nesil olduğunun ve bu hususta diğer nesillerin onlarla eşit olmasının mümkün olmadığının hatırlardan çıkarılmaması gerekir.

Ümmetin ilk nesli olan Sahabe'nin üstünlüğü; kâfirlerin eziyetlerine sabretmeleri, onlarla mücadele edip dine sıkı sıkıya sarılmaları, onu yayma ve sonraki nesillere ulaştırmada gösterdikleri gayret ve başarılarından kaynaklanmaktadır. Onlardan sonra gelenler, yeryüzünde fesadın, kötülüğün, mâsiyetin ve büyük günahların açıktan açığa işlendiği zamanlarda, dini dosdoğru uygulayıp, Allah'a itaat üzere sabır ve sebat gösterecek olurlarsa, onların da amelleri, tıpkı kendilerinden öncekilerin amelleri gibi değerli ve faziletli olabilir.[11] Şüphesiz Muhammed ümmetinin her nesli bu hayırlı oluştan, İslâm'a ve onun değerlerine sahip çıktığı nispette nasibini alacaktır.

Bu Ümmetin Tamamının Hayırlı Olması

Müfessir Râzî, 'Ümmetin tamamı bu kapsama girer mi?' sorusuna şöyle cevap verir: "Bazı bakımlardan hayırlı olan kimse için 'hayırlıdır' denebilir. Yüce Allah'ın, bu ümmetin hayırlı olduğunu haber vermesi, onların hiç yanlış yapmadıkları anlamına gelmez. Hattâ hayırlı olmaları, onların küçük günahları işlemeleri şöyle dursun, büyük günaha yönelmelerine de ters düşmez."[12] Ümmetin hayırlı olması, çoğunluğunun iyi olmasına bağlıdır. Ehl-i kitap ise Allah'a itaatten çıkmış sapkınlarının çokluğundan dolayı bu özelliğe sahip değildir.[13] Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve onun ümmetinin faziletleri ise, sayılamayacak kadar çoktur. Allah, Ümmet-i Muhammed'e, gelmiş geçmiş ümmetlere verdiği faziletler, şeref ve iyiliklerin kat kat fazlasını vermiştir.[14]

"En hayırlı ümmet" âyeti, aynı zamanda "İşte böylece insanlığa şahitler olmanız, Resulün de size şahit olması için sizi mutedil bir ümmet kıldık." *(Bakara, 2/143)* âyetindeki dengeli, mutedil, ifrat ve tefrite kaçmayan, âdil ümmet övgüsünün tekrarıdır. "Sizi insanlar içinde bu emanete ehil bulup seçen O'dur." *(Hacc, 22/78)* âyeti de bu ümmetin en hayırlı ümmet olduğunu teyit etmektedir. Hz. Peygamber de: "Siz, yetmiş ümmeti yetmişe tamamlayan son ümmetsiniz (geçmiş pek çok ümmetin sonuncusu ve en hayırlısısınız). Siz, onların en hayırlısı ve Allah katında en değerli olanısınız." *(İbn Mace, Zühd 34)* buyurarak ümmetinin, ümmetlerin en hayırlısı olduğunu ilân etmiştir.

Ümmet-i Muhammed'in en hayırlı ümmet olması, diğer ümmetler karşısındaki konumunu ve onlarla mukayesesini ifade etmektedir. Bu ümmetin en hayırlı ümmet olması, onların arasında İslâm'ın daha iyi yaşanması ve iyiliği emredip, münkerden alıkoymanın daha yaygın olmasından kaynaklanmaktadır.[15] Onlar, marufu emredip, münkeri nehyetmeleri ve imanları ile en hayırlı ümmet olmaktadırlar. İman ettikleri için şerden yüz çevirerek hayra yönelirler. Böylece sahih iman etmeyen, şer ve fesadın ağır bastığı, iyilikleri yaymayan ve münkeri de nehyetmeyenlerden ayrılırlar.[16]

Ümmet-i Muhammed kadar Allah'a teslimiyet gösteren, İslâm'a icabet eden başka bir ümmet olmamıştır.[17] Önceki ümmetlerde ise, iman hakikatlerinin tanınmaz hâle gelmesi, kötülük ve fesadın yaygınlaşması daha baskın bir özelliktir.[18] En hayırlı ümmetsiniz ifadesinden hemen sonra, "Ehl-i kitap da iman etseydi, onlar için hayırlı olurdu." buyrulması, hayırlı olmanın imanla ilgili olduğuna işaret etmektedir. Yani hayırlı olmak için öncelikle tevhid akidesine sahip olmak, sırat-ı müstakim üzere yürümek gerekir. Fakat önceki ümmetler, istikametten sürekli sapmışlardır. Meselâ, Cuma gününde ihtilâf ettiler; Yahudiler Cumartesi, Hıristiyanlar Pazar gününü seçtiler. Kıble hususunda ihtilâf ettiler; Yahudiler Kudüs'e, Hıristiyanlar doğuya döndüler. Namazda ihtilaf ettiler; kimi rükûu, kimi secdeyi yapmaz. Kimi namaz kılarken konuşur, kimisi de yürür. Oruçta da ihtilâf ettiler; kimi gündüzün bir kısmında, kimi de perhiz şeklinde oruç tutar. Hz. İbrahim hakkında ihtilaf ettiler, Yahudiler ve Hıristiyanlar onun kendilerinden olduğunu söylediler. Hz. İsa hakkında da ihtilâf ettiler; Yahudiler onu inkâr ettiler. Annesine bühtanda bulundular. Hıristiyanlar da onu ilâhlaştırdılar. Allah bütün bu hususlarda Ümmet-i Muhammed'i hakka, doğruya hidâyet etmiştir.[19]

Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmeti, hayır işlemede, hayra koşmada ümmetler içinde birinci sırayı almıştır. Peygamberinin Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) olması, bunun en önemli sebeplerinden biridir. Çünkü O, mahlûkatın en şereflisi, resullerin en değerlisidir. Allah O'na, önceki peygamberlerden hiçbirine vermediği en büyük ve en mükemmel dini vermiştir. Onun yoluna uygun olarak yapılan az bir amel, öncekilerin çok amellerinden daha hayırlıdır.[20] Bundan dolayı onun ümmeti önceki ümmetlere göre daha az amel ile daha çok sevap kazanır ve farklı zamanlarda farklı ümmetlere verilen iyilikler ve güzellikler bu ümmete topluca verilmiştir.[21] Allah'ın, Ümmet-i Muhammed'e olan lütuf ve ihsanı, diğer ümmetlere olandan çok daha fazladır. Bunların başında, en güzel örnek, ümmetine düşkün ve "nûr saçan bir kandil olarak gönderilen peygambere" *(Ahzâb Sûresi, 33/45)* sahip olması gelir. O, ümmetine (davet veya icabet), nurlandırıcı, aydınlatıcı parlak bir kandil; akılları ve gönülleri, cehalet ve şaşkınlık karanlıklarından aydınlatıp, doğru yolu gösteren bir ışık; Allah'tan gelen büyük bir lütuftur.[22] Bundan dolayı Şam'ı fetheden Müslümanlar hakkında oradaki Hıristiyan halk, "Bunlar Hz. İsa'nın havarileri hakkında bildiğimiz üstün meziyetlerden daha fazlasına sahipler." demiştir.[23]

En hayırlı ümmet olarak insanlığa önder ve örnek olmayı hak eden Müslümanların başlıca özellikleri Allah'a, peygamberlerine, kitaplarına, âhiret gününe ve diğer iman esaslarına inanmalarıdır. Onlar imanlarının gereğini yerine getirirler. İyi amel sahibi, dosdoğru, aşırılıklardan uzak, ölçülü, mutedil, dengeli, adaletli tutum ve davranışları sebebiyle en hayırlı ümmet, erdemli toplum olurlar. Dininin ve peygamberinin mükemmelliği sayesinde en hayırlı ümmet olma vasfına ulaşan Muhammed ümmeti, diğer ümmetlere örnek ve rehber konumundadır. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), "güzel ahlâkı" tamamlamak için gönderilmiştir. Ümmet-i Muhammed de bu ahlâkı yaşamak ve insanlığa öğretmek için görevlendirilmiştir. Dolayısıyla "insanlar için çıkarılmış" ifadesi, en hayırlı ümmet olarak, iyi ve güzel olan hususlarda diğer milletlere önder olmayı ifade etmektedir.[24] Dünyanın önderliğinin İslâm ümmetinde olduğu zamanlarda, diğerlerinde olduğu ölçüde fitne ve fesadın yayılması, sosyal ve ahlâkî bozulmalar, zulme ve sömürmeye dayalı savaşlar görülmez.[25] Yeryüzünün kaynaklarını, hazinelerini ancak Müslümanlar iyi yolda, güzel gayeler için kullanırlar.[26] Onlar, bu vasıflara sahip olduklarından, dünyanın en parlak, insanlığa adalet ve huzur getiren medeniyetini kurmuşlardır. İslâm ümmetinin insanlığa olan hayrı ve dünya medeniyetine olan tesiri, bilim, teknoloji, felsefe, tarım ve ticaretle sınırlı kalmamış, edebiyattan âdâb-ı muaşeret düzeyinin yükselmesine, hijyenden, suyun kullanımı ve Rönesans'a kadar hemen her alanda kendini göstermiştir.[27] İbn Kesîr'in de belirttiği gibi insanlığa bu ümmetten daha faydalı olan bir topluma rastlamak mümkün değildir.[28]

Marufu Emredip Münkeri Nehyetmenin Hayırlı Olmayla Münasebeti

"En hayırlı ümmet" âyetindeki, "İyilikleri yayar, kötülükleri önlersiniz; çünkü Allah'a inanırsınız." ifadesi, ayrı bir cümle gibidir ve hayırlı oluşun en önemli sebebini açıklamaktadır. Buna göre Ümmet-i Muhammed'in en hayırlı ümmet olması, marufu emredip münkerden sakındırmasındandır. İslâm ümmeti kadar insanlık içinde iyiliklerin, güzelliklerin yayılmasını ve kötülüklerin engellenmesini isteyen başka bir topluluk yoktur. Buradan, hayırlı olmanın, bahşedilmiş dinî değerlerden gelen vehbî bir tarafı olduğu gibi, fiiliyata yansımasının ve devam ettirilmesinin de kesbî yani gayrete bağlı bulunduğu anlaşılmaktadır. Yoksa en hayırlı ümmet olmak; Yahudi ve Hıristiyanların, Allah'ın evlâtları ve sevgilileri olduklarını söylemeleri gibi *(Mâide, 5/17)* iddia edilen veya mutlak sahip olunan bir özellik değildir. Onun için ümmetin, tavır ve hareketlerinde hayırlılık vasfını korumaya ve icra etmeye önem vermesi gerekmektedir. Zaten âyette, en hayırlı yerine, en üstün ifadesinin kullanılmamış olması da buna işaret etmektedir.

Sonuç

Ümmet-i Muhammed, sahip olduğu dinî değerler itibariyle en hayırlı ümmet olma vasfını her zaman özünde taşımaktadır. Tutum ve davranışlarıyla da hayırlılığını her zaman göstermektedir.

Müslümanlar, sadece kendilerini değil, bütün insanları hak ve hakikate, birlik ve beraberliğe, karşılıklı yardımlaşmaya, sevgi ve müsamahaya sevk ederler. Onlar, hem kendi toplumlarında hem de yeryüzünde, hak ve adaleti, salahı, iyiliği, paylaşmayı, barışı, huzuru gerçekleştirdikleri için en hayırlı ümmettirler. Onlar, "hayr" kapsamına giren, hak, adalet, merhamet gibi evrensel değerlerinin yayılmasını sağlayarak, yalnız kendileri için değil, diğer milletlerin selâmeti için de hayırlı olmaktadırlar. Hak din İslâm'ın bayraktarı olan Ümmet-i Muhammed, son devirlerdeki gerilemiş hâliyle bile, diğerleriyle mukayese edilemeyecek kadar ileri derecede hayırlı olan ve insanlara iyilik taşıyan bir ümmettir.[29] Zamanımızda insanlığın içine düştüğü buhran ve kaosun gittikçe artması, örnek vasıflara sahip olan bu en hayırlı ve insanlığa en faydalı ümmetin önemini daha da artırmaktadır. Bunun için İslâm ümmeti, sahip olduğu özellikleri ihyâ edip canlandırma mecburiyetinde olduğunun şuurunda olmalıdır. Bunu gerçekleştirmenin yolu da Kur'ân'a, Sünnet'e ve altın nesil Sahabe'ye bağlı kalmaktan geçmektedir.

* Araştırmacı - Yazar
aaygun@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Râğıb İsfehânî, Müfredât, İst., 1986, s. 231.
2. Fahruddin er-Râzî, et-Tefsiru'l-kebîr, Beyrut, 1997, 8/254.
3. Mustafa Çağrıcı, "Hayır", DİA, XVII, 43-46.
4. Bkz. Taberî, Câmiu'l-beyân, Beyrut, 1995, 3/61-62; Râzî, 3/323-325; Kurtubî, el-Câmi' li ahkami'l-Kur'ân, Kahire, 1967, 4/171-173; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ân'i'l-azîm, Beyrut, 1993, 1/399.
5. Vâhidî, Esbâbu'n-nüzûl, Kahire, 1315 h., s. 87.
6. Kurtubî, 4/171-172; İbn Kesîr, 1/399.
7. Râzî, 3/325.
8. İbn Kesîr, 1/399.
9. Ahmed b. Hanbel, 3/154.
10. Tîbî, Şerhu't-Tîbî, Pakistan, 1413 h., 9/375.
11. Kurtubî, 4/172.
12. Râzî, 2/86.
13. Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, İst., ts., 2/410.
14. İbn Teymiye, el-Fark beyne evliyai'r-rahman ve evliyai'ş-şeytan, Riyad, 1999, s. 55.
15. Kurtubî, 4/171.
16. Merâğî, Tefsiru'l-Merâğî, Mısır, 1974, 4/29.
17. Taberî, 3/61; Kurtubî, 4/171.
18. Zuhaylî, et-Tefsiru'l-münîr, Beyrut, 1991, 4/40.
19. İbn Kesîr, 1/527-528.
20. İbn Kesîr, 1/400.
21. Kastallânî, el-Mevâhibu'l-ledünniyye, Beyrut, 1991, 2/720-722.
22. Elmalılı, 6/325.
23. İbn Kesîr, 6/219.
24. Seyyid Kutup, Fî Zılâli'l-Kur'ân, Beyrut, 1985, 1/447-448; Mevdûdî, Tefhimu'l-Kur'ân, (trc. Komisyon), İnsan Yay., İst., 1987, 1/251.
25. Macit Kîlânî, Ulustan Ümmete, (trc. Murat Serdaroğlu), Pınar Yay., İst., 1994, s. 32.
26. Seyyid Kutup, 5/2448.
27. Jack Goody, Avrupa'da İslâm Damgası, (trc. Şahabettin Yalçın), Etkileşim Yay., İst., 2005, s. 83-116.
28. İbn Kesîr, 1/399.
29. Mevdûdî, 7/265.

YENİ ÜMİT
Temmuz / Ağustos / Eylül - 2009 / 85

IŞIK YAYINCILIK. TİC. A.Ş. ADINA SAHİBİ
M. Talat KATIRCIOĞLU
GENEL KOORDİNATÖR
Dr. Ergün ÇAPAN
SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Osman KARYAĞDI
İDARİ MERKEZ
İstanbul
YAYIN TÜRÜ
Yaygın Süreli
GÖRSEL YÖNETMEN
Engin ÇİFTÇİ
GRAFİK - TASARIM
Sinan ÖZDEMİR

YAYIN VE İLETİŞİM ADRESİ
Emniyet Mah. Huzur Sk. No: 5 Üsküdar / İSTANBUL
Tel: 0 (216) 318 10 00 - Faks: 0 (216) 422 41 40

MÜŞTERİ HİZMETLERİ
444 0 361
Tüm GSM operatörlerinden dakikası 1 SMS/kontör Sabit telefondan 0216 alan kodu eklenerek aranabilir.
(Her türlü abonelik işlemleriniz için arayabilirsiniz.)

Bir yıllık yurtiçi abone bedeli KDV dahil 20 TL'dir. Yurtdışı abone bedeli, 1. Grup Ülkeler (Avrupa, Orta Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri) 12 €
2. Grup Ülkeler (Uzak Doğu, Amerika, Güney Afrika ve Pasifik ülkeleri) 18 $
3. Grup Ülkeler (Avustralya ve Yeni Zelenda) ise 20 $'dır.
Abone olmak isteyenlerin abone bedelini; Işık Yayıncılık. Ticaret A.Ş. adına, her PTT şubesinden; 556 8324 nolu Posta çeki hesabına veya Bank Asya Anadolu Kurumsal Şubesi'nin; TL olarak, 54053-40 numaralı, $ olarak, 54053-41 numaralı, € olarak 54053-42 numaralı hesabına yatırıp, dekontun fotokopisini, açık isim, adres ve telefon bilgileri ile hangi sayıdan itibaren abone olacaklarını belirten bir yazı ile abone merkezimize posta veya faks ile bildirmeleri yeterlidir.

ABONE VE DAĞITIM MÜDÜRLÜĞÜ
Emniyet Mah. Huzur Sok. No: 5 Üsküdar / İSTANBUL
P.K. 95 Üsküdar / İSTANBUL Tel: (0 216) 318 60 11
Faks: (0 216) 522 11 78

AVRUPA DAĞITIM
WORLD MEDIA GROUP AG- İsmail Küçük
Adres: SPRENDLINGER LANDSTR. 107-109, 630 69 OFFENBACH am MAIN
Müşteri Hizmetleri: 0049 69 300 34 111-112
Dağıtım Telefonu: 0049 69 300 34 103 Fax: 0049 69 300 34 105
dergiler@worldmediagroup.eu - dagitim@eurozaman.de

BASILDIĞI YER
Çağlayan A.Ş. Gaziemir/İZMİR
Tel: 0 232 252 20 97 Faks: 0 232 252 21 00

BAYİ DAĞITIM
DPP A.Ş.

BASIM TARİHİ
Haziran 2009

E-MAIL - WEB
www.yeniumit.com.tr • info@yeniumit.com.tr
Fiyatı: KDV Dahil 5,00 TL

YAYIN İLKELERİ
- Gönderilen yazıların yayımlanmasına Yayın Kurulu karar verir.
- Yayımlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yazılar 2500 kelimeyi geçmemelidir.
- Türkçeyi kullanmada itina gösterilmelidir.
- Faydalanılan kaynaklar, metin içerisinde.. meselâ, (Yazır 1983, 2: 560) gibi, yazarın soy ismi, kitabın yayın tarihi, varsa cilt ve sayfa numarası ile kısaca verilmeli, daha sonra, yazının sonunda liste hâlinde açık olarak belirtilmelidir. Kitap isimleri italik yazılmalıdır.
- Yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.
- Dergimizdeki yazılar, başka yerlerde kaynak gösterilerek yayımlanabilir.
- Yayımlanan yazılar için te'lif ücreti ödenir.

İÇİNDEKİLER

Dinî İlimler ve Kültür Dergisi

Kur'ân, Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'a (aleyhi ekmelüttehâyâ) bahşedilen yüzlerce mucizenin en parlağı ve kalıcı olanıdır. O, ifadesi, üslûbu, beyan tarzı açısından bir harikalar mecmuası olduğu gibi içtimaî disiplinleri, hukukî kuralları, terbiye ile alâkalı kaideleri, insan, varlık ve kâinat hakkındaki yorumları; hemen bütün ilimlerin esaslarına işaret, remiz ve îma, hatta bazen tasrih ölçüsünde temasları; idarî, iktisadî, siyasî, kültürel problemleri çözmedeki alternatif yöntemleriyle her zaman herkesin başvurma mecburiyetinde olduğu/olacağı bitip tükenme bilmeyen dupduru bir kaynak, en karmaşık ve en bulanık dönemlerin dahi bulandıramayacağı kadar engin bir ummandır.

YAYSAT NO: 2009/3

ISSN 1300 - 2554

FİYATI: 5.00 TL